

**T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
2015-YL-81**

**ANTHONY GIDDENS'TA SÜREKSİZLİKLER VE
ONTOLOJİK KAYGI:
GEÇ MODERN ÇAĞDA VARLIKSAL GÜVENLİK
PROBLEMİ**

**HAZIRLAYAN
Kenan GÜNDAL**

**DANIŞMAN
Prof. Dr. Ümit TATLİCAN**

AYDIN 2015

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Sosyoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı öğrencisi Kenan GÜNDAL tarafından hazırlanan "Anthony Giddens'ta Süreksizlikler Ve Ontolojik Kaygı: Geç Modern Çağda Varlıksal Güvenlik Problemi" başlıklı teztarihinde yapılan savunma sonucunda aşağıda isimleri bulunan jüri üyelerince kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı	Kurumu	İmzası
Başkan :.....
Üye :.....
Üye :.....

Jüri üyeleri tarafından kabul edilen bu Yüksek Lisans Tezi, Enstitü Yönetim Kurulu'nun Sayılı kararıyla tarihinde onaylanmıştır.

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Bu tezde sunulan tüm bilgi ve sonuçların, bilimsel yöntemlerle yürütülen gerçek deney ve gözlemler çerçevesinde tarafımdan elde edildiğini, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce, sonuç ve bilgilere bilimsel etik kuralların gereği olarak eksiksiz şekilde uygun atıf yaptığımı ve kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

...../...../2015

Kenan GÜNDAL

ÖZET

ANTHONY GIDDENS'TA SÜREKSİZLİKLER VE ONTOLOJİK KAYGI: GEÇ MODERN ÇAĞDA VARLIKSAL GÜVENLİK PROBLEMİ

Kenan GÜNDAL

Yüksek Lisans Tezi, Sosyoloji Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ümit TATLİCAN

2015, 109 sayfa

İçinde yaşadığımız toplumsal düzen pek çok alana yayılmış çeşitli süreksizlikler içermektedir. İçinde yaşanan hayatın bu özelliği bugünden yarını öngörme konusunda çeşitli sorunlar açığa çıkarmaktadır.

Anthony Giddens geç modern hayatta bu denli yaygın belirsizliklerin kişisel hayatlarımızda bir varlıksal güvenlik problemi yarattığına dikkat çeker. Giddens geç modern hayatta benliğin problemlerinden biri olarak adlandırdığı bu temel problemi modernitenin kurumsal düzeyleri ve benliğin gelişme süreciyle birlikte irdeler.

Bu bağlamda Giddens'in söz konusu problemin nasıl ortaya çıktığını kendine özgü yaklaşımıyla nasıl ortaya koyduğunu sergilemeye çalışacağız

ANAHTAR KELİMELEER: Süreksizlikler, Geç Moderite, Benlik

ABSTRACT

DISCONTINUITES AND ONTOLOGICAL CONCERNS FOR ANTHONY GIDDENS: EXISTENTIAL SECURITY PROBLEM ON LATE MODERN AGE

Kenan GÜNDAL

M.sc.Thesis, at Sociology

Supervisor: Prof. Dr. Ümit TATLİCAN

The social order that we live within consists of some discontinuities which were spread many areas. This characteristic of the life lived within creates a variety of problems in terms of predicting tomorrow from today.

Anthony Giddens draws attention to a ontological security problem in our personal lives as an outcome of such widespread uncertainties in late-modern life. He names this fundamental question as one of the problems of self in the late-modern era. In addition he discusses this problem together with the institutional levels of modernity and the self's developmental process. In this respect, Giddens, in his distinctive way, tries to put forth how this problem is emerged.

KEYWORDS: Discontinuities, Late Modernity, Self

ÖNSÖZ

Modern yaşam biçimi tarihte görülmemiş düzeyde değişim hızının yüksek ve değişim alanının geniş olduğu bir mahiyettedir. Değişimin bu denli hızlı ve yaygın oluşu kişisel yaşantılarımızda da çeşitli sonuçlar açığa çıkarmaktadır.

Anthony Giddens geç modern çağın bu süreksizlikçi karakterinin bireyin hayatında bir varoluşsal güvenlik problemi yarattığını iddia eder. Bu çalışma söz konusu iddianın nasıl temellendirildiğini anlamak ve ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmayı yürütürken danışmanlık görevini üstlenen Prof. Dr. Ümit Tatlıcan'a ve hayatımda desteğini hiçbir zaman esirgemeyen eşim Ayten Satan Gündal'a sonsuz teşekkürler ederim.

İÇİNDEKİLER

KABUL ONAY SAYFASI.....	iii
ÖZET.....	vii
ABSTRACT.....	ix
ÖNSÖZ	xi
GİRİŞ	1
1. MODERNİTEDE BENLİK	10
2. BENLİĞİN OLUŞUM SÜRECİ.....	17
2.1 Bireysel Kimlik	17
3. BİLİNÇ	27
3.1 Refleksivite, Temel Güvenlik Sistemi, Pratik Bilinç ve Sözel Bilinç.....	27
3.2 Bilinç, Bilinçdışı, Algı, Zaman ve Bellek	29
3.3 Jean Piaget'in Bilişsel Gelişim Kuramı	36
3.3.1 Nesnelere Değişmezliği/Sürekliliği	36
3.4 Erik Erikson'un Sosyal Gelişim Kuramı.....	39
4. RUTİN/RUTİNLEŞME	50
5. GOFMANN'DA TOPLUMSAL ETKİLEŞİM BAĞLAMLARI VE MEDENİ KAYITSIZLIK.....	55
6. MODERNİTE KOŞULLARINDA BENLİĞİN PROBLEMLERİ.....	60
7. UZMANLIK SİSTEMLERİ VE DENEYİMLERİN TECRİDİ	64
8. MODERNİTE Mİ POSTMODERNİTE Mİ?.....	70
9. SÜREKSİZLİK.....	78
10. ZAMAN-MEKÂN	83
11. GÜVEN, TEHLİKE, KADER	90
12. MODERNİTENİN REFLEKSİVİTESİ OLARAK BİLİM	94
TARTIŞMA VE SONUÇ	101
KAYNAKÇA.....	103

ÖZGEÇMİŞ.....	109
---------------	-----

GİRİŞ

İçinde yaşamakta olduğumuz toplumsal düzen herkesin hayatında çeşitli şekillerde hissettiği oldukça derin belirsizlikler içermektedir. Modernite koşullarında insanlar, bugünden yarını öngörme konusunda sadece kriz ve savaş dönemlerinde değil, aynı zamanda gündelik yaşamlarında bile çeşitli belirsizliklerle karşı karşıyadırlar. Ekonomi alanından politikaya, aile kurumundan eğitime, çalışma hayatından eğlence, moda ve sanata kadar uzanan makro veya mikro pek çok alanda hâkimiyeti tartışma götürmeyecek düzeyde yoğun belirsizlikler söz konusudur. Güvenceli bir işe sahip insan sayısı artık sadece bir azınlığı teşkil etmektedir ve bu durum söz konusu azınlığın hayatındaki diğer belirsizlikleri ortadan kaldırmamaktadır. Bir birey için evliliğin sürdürülebilmesi, çocukların iyi olduğu düşünülen bir eğitim formasyonu ile yetiştirilmesi, barınma ihtiyacının çözüme kavuşturulması gibi gündelik hayatın dinamiklerinden tutun da, kendisini bir üyesi olarak kabul ettiği büyük organizasyonların, vatandaşı olduğu devletin küresel düzlemdeki konumu gibi kurumsal düzlemlerde de güven sarsıcı ve dolayısıyla kaygı uyandırıcı belirsizlikler ve süreksizliklerden söz etmek yanlış olmayacaktır. Öte yandan, sera gazı ve yarattığı küresel ısınma olgusu gibi sanayiye dayalı üretim sisteminin neden olduğu çevresel problemler, dünya üzerindeki siyasal ve askerî çekişmelerin sebep olduğu silahlanma yarışı ve nükleer tehdit gibi irili ufaklı pek çok tehlike çağrıştıran riskler varlığımızı güvende hissedebilme konusunda kaygı verici boyutlara ulaşmıştır.

Mikro düzlemde bakıldığında kurumsal düzeydeki dinamiklerle paralel belirsizlikler görmek mümkündür. Modernite hayatımızın her alanına yansımakta ve benliklerimizin bireysel-kimlik çerçevesinde biçimlenmesinin temellerini yaratmaktadır. İçinde yaşadığımız mekânların mimarî yapılandırılışından tüketim mallarının oluşturulma biçimine kadar hemen her şey bireysel ve atomik hayat tarzının gerektirdikleriyle oldukça güçlü tutarlılıklar sergilemektedir. Modernite mekân olarak kendine kenti merkez alır ve modernitenin kenti modern-öncesi olandan gerek alan gerek nüfus açısından çok daha büyüktür. Yüzeysel bir bakışla değerlendirildiğinde bile, modern insanın kent hayatı içinde modern dönem öncesi olandan çok daha fazla bir biçimde yalnızlığa ve birbirine karşı yabancılığa sürüklendiğini söylemek mümkündür. Modernite ortaklaşa hayatın yerine bireysel hayatı geçirmiş ve yüz yüze ilişkilerde bağların zayıflamasına yol açmıştır. Bu türden koşullarda modern dönem öncesinden oldukça farklı olarak soy, klan, hemşerilik bağları çözülmeye maruz kalırken, yüz yüze ilişki biçimleri olarak

dostluk, arkadaşlıklar ve hatta evliliklerin bile gelip geçici bir karaktere büründüğü söylenebilir. Tüm bunlardan hareketle içinde yaşamakta olduğumuz hayatın bir belirsizlikler ve süreksizlikler evreni olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır. Zira içinde yaşamakta olduğumuz hayatın içerimleri son derece esnek, gelip geçici olup oldukça yoğun belirsizlikler içeren özellikler sergilemektedir. İşte tam da bu noktada Giddens modernitenin bu süreksizlikçi karakterinin hayatlarımız bakımından doğurduğu çeşitli sonuçlara dikkat çeker. Ona göre, bu türden koşullarda yaşamak oldukça yüksek düzeyde kaygı hissiyle çevrelenmiş bir hayatı sürdürmektir. Anthony Giddens’in bu kaygıyı çalışmalarında ‘varlıksal güvenlik problemi’ olarak kavramlaştırır.

Şimdilik genel bir tanımlama yapacak olursak, ‘varlıksal güvenlik’ bir kavram olarak kısaca kişinin, içinde yaşadığı hayatın koşulları çerçevesinde kendi varlığını sürdürebilme –imkânı, kudreti, failliğine sahip olma– duygusunu ifade eder. Bu tanımlamadan hareketle varlıksal güvenlik duygusunun iki temel odağı gerektirdiğini söyleyebiliriz. Bunlardan ilki, içinde yaşanan koşulların bu duyguya imkân verecek özelliklere sahip olması ve ikincisi kişinin bu koşulları kendi varlığını sürdürebilmesinin gereği olarak kontrol edebilme yetkinliğine/failliğine sahip olmasıdır. Kısaca ifade edecek olursak, varlıksal güvenlik duygusu içinde yaşanan koşullarla, yani yapısal durumla ve faillikle, yani eyleyen özne ile yakından ilişkilidir. İçinde yaşanan hayatın koşulları, içerimleri fail bireyin bu koşulları kendi varoluşu lehine kontrol edebilme yetkinliğini açacak nitelikte yoğun ve yaygın değişimler, süreksizlikler içerdiği durumlarda ya da başka açıdan, birey koşulları kendi varoluşu lehine kontrol edebilme failliğine sahip olamadığında varlıksal güvenlik duygusu aşınmaya başlar.

Giddens içinde yaşanan hayatın süreklilikler veya başka ifadeyle rutinler barındırmasının varlıksal güvenlik duygusu için temel önemde olduğunu belirtir. Peki rutinler, süreklilikler neden varlıksal güvenlik duygusu için bu kadar önemlidir?

Varlıksal güvenlik kişinin hem bir canlı olarak hayatını sürdürme arzusuya hem de bir kültürel varlık olarak sahip olduğu kimliği, statüsü, kültür üretimine katkıda bulunmasını sağlayan konumu gibi sosyal gerçekliklerle ilişkilidir. Ancak temelde varlıksal güvenlik öncelikli olarak fiziksel varoluşun güvende olduğu hissini gerektirir. Süreksizlikler yoğunluklarına bağlı olarak insan, hayvan veya

çeşitli diğer yaşam formları açısından varoluşu tehdit eden bir kaos durumunu çağrıştırır. Bu durumu kavramak için, insanı doğadaki bir canlı olarak ele alıp, kendisi için yegâne düzen olan doğal dünyayla ilişkisine bakabiliriz. Bu durum kültürel bir varlık olma özelliği paranteze alınıp bir doğa varlığı olarak incelenen insan için, içinde yaşadığı evrenin barındırdığı süreklilikler veya süreksizliklerin onun hayatta kalma imkânı açısından ne kadar önemli olduğunu daha yalın bir biçimde görmemizi sağlayabilir. O hâlde, doğadaki bir canlı olarak insanın yegâne mekânı olan doğa dünyasına sürekliliklerden temellenen bir düzenliliğin değil, hiçbir öngörüye imkân vermeyen süreksizliklerin egemen olduğunu tahayyül edelim: Örneğin, kişinin her sabah kalkıp avlanmaya gittiği ormanın bir sabah yerinde olmadığına, her gün doğudan yükselen güneşin bir sabah başka bir yerden diğer bir sabah başka bir yerden doğmasına ve ertesi sabah nereden doğacağına ve hatta doğup doğmayacağına ilişkin herhangi bir düzenlilik sergilememesine, su ihtiyacını karşıladığı nehrin bir sabah yerinde olmadığına, gökyüzünün birdenbire kızıla boyandığına, ardından belirsiz aralıklarla renk değiştirdiğine, karıncaların bir anda dev yaratıklara dönüştüğüne sonra tekrar tekrar değiştiğine, sabahın, öğlenin, akşamın birbirine karıştığına, fiziksel her olay veya durumun öngörülemez değişimler sergilediğine tanık olmak, yani kısacası doğanın düzensiz değişimler geçirdiğine tanık olmak bir canlının zihninde ifadesini nasıl bulurdu acaba? Her şeyin tekrarlanan rutin doğasının yarattığı düzenin yok olmasının insanın zihninde yarattığı şeyi, yüzeysel bir değerlendirmeye bile bir katastrofi, insanın ve hatta diğer canlıların hayatını alt üst eden bir karabasan, bir kaos durumu olarak nitелеmek yanlış olmayacaktır.

İnsanın gerek doğal bir varlık gerek kültürel bir varlık olarak kendi hayatını süreklilikler üstüne inşa ettiği hemen her uzmanın üzerinde uzlaşacağı bir gerçektir. Güneşin her gün doğudan doğması güneş saatini icat etmemizin ve bu saate dayanarak zamanı kolonileştirip kendi varlığımızı sürdürmek lehine onu kullanmamızın temelini oluşturur. Bir nehrin süreklilik arz eden akış yönü ve debisi onun üzerinde barajlar inşa etmemizi sağlar. Havaya bir taş attığımda her zaman yere düşer, su her zaman aynı derecede kaynar, aynı koşullar hep aynı sonuçları yaratır. Yani kısacası dünya (en azından algısal düzlemde) belirli bir düzenlilik içinde süreklilik arz etmektedir ve bizler bu sürekliliklerden belirli ilkeler, kurallar çıkarıp ona göre düşünürüz. Böylece bilme etkinliğimizi sergileyebilir, varlığımızı sürdürebilmenin daha güvenli, daha iyi yollarını bulmaya çalışır, yani kısacası kültür üretebiliriz.

Neyse ki, doğanın bazı süreksizlikler çağrıştıran olay veya durumlar barındırmasına karşın, genel itibariyle süreklilik arz eden bir düzenliliğe sahip olduğunu ya da genel itibariyle ona içkin değişimlerin kişisel yaşamlarımızda süreksizlik algısı yaratmayacak kadar yavaş gerçekleştiğini söyleyebilmekteyiz. Ancak içinde yaşadığımız kültürel koşullar için aynı sürekliliğin –hiç yoktan değişimin hızı ve yoğunluğu açısından– söz konusu olmadığı çeşitli sosyal bilimsel çalışmalarda ifadesini bulmaktadır. ‘Korku Kültürü’, ‘Risk Toplumu’, ‘Yaratıcı Yıkım’, ‘Akışkan Modernite’ gibi sıralanabilecek pek çok kavram veya çalışma böylesi koşulların ifadesi olarak sosyal bilim tartışmalarında önemli yerler teşkil etmektedir. Bu tartışmaların önemli bir odak noktasını da Anthony Giddens’in analizleri oluşturmaktadır.

Varlığımızı nasıl sürdüreceğimiz, kendimizi nasıl güvende hissedeceğimiz hemen her kültürün bir şekilde çözüme kavuşturması gereken belki de en temel problemdir. Bu problem vahşi hayvan saldırılarından nasıl korunacağımızdan gıda sorununu nasıl çözeceğimize, düşman toplumlar karşısında kendimizi nasıl savunacağımızdan küresel ısınma konusuna kadar tarihin ilk dönemlerinden günümüze farklı dönemlerde farklı farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Varlıksal güvenlik problemi içinde bulunduğumuz modern koşullarda da çeşitli biçimlerde tezahür etmektedir. Giddens bu problemi modern yaşam biçimine içkin benlik tipi, benliğin gelişme süreci, değişim hızı ve yoğunluğu ve bunun neden olduğu süreksizlikler gibi çeşitli dinamikler çerçevesinde analiz etmeye çalışır.

Bir önceki paragrafta değindiğimiz gibi, varlıksal güvenlik problemi her kültürün tarihsel süreç içerisinde hayatın genel çerçevesini belirleyen her paradigmanın, her dönemin yüzleşmesi ve çözüme kavuşturması gereken belki de en temel problemdir. Bu temel problem her dönem farklı şekillerde tezahür etmekte ve bu doğrultuda bilimsel, dinsel, mistik vb. farklı tasavvurlarla çözüme kavuşturulmaya çalışılmaktadır. Nitekim varlıksal güvenlik problemi modernite adını verdiğimiz yaşam biçimimizde de moderniteye özgü çeşitli biçim ve dinamikler aracılığıyla vuku bulmaktadır. Onu meydana getiren bu biçim ve dinamiklerin analiz edilmesi problemin temellerinin tespiti ve nasıl çözüme kavuşturulabileceğinin sorgulanması açısından zorunlu bir önkoşul olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim varlıksal güvenlik problemine ilişkin sosyal teori alanında görüşleri ve çalışmaları yaygın kabul gören ve hatırı sayılır bir saygınlığa sahip Anthony Giddens’in bu konuyla ilgili çeşitli eserlerinde gerçekleştirdiği

analizlerini inceleyerek, bu konuya dair derli toplu bir çalışma ortaya koymaya çalıştık.

Giddens'in genel olarak sosyal teori yapma yöntemi sosyal teoriye içkin düalizmleri aşmayı amaçlayan bir yönelimi barındırmaktadır. Dolayısıyla o, içinde bulunduğumuz modern yaşam biçimini tek yönelimli veya tek bir temel dinamiğe dayanarak açıklamaya çalışan yaklaşımların yetersiz kalacağı kabulünden hareketle sosyal bilimlere içkin yapısalcı ve yorumcu yaklaşımları eklektik bir biçimde ele alan bir perspektif geliştirmeye çalışır. Ona göre toplumsal dünya ne sadece birey temelli bir yönelimle ne de sadece kurumsal düzeyler çerçevesinde yapısalcı bir perspektifle yeterince açıklanabilir. Toplumsal dünya ve ona içkin dinamiklere ilişkin bir açıklama bu her iki perspektifi eklektik bir biçimde ele alan bir yaklaşıma sahip olmak durumundadır. Dolayısıyla, Giddens varlıksal güvenlik problemini işte bu eklektik yaklaşımıyla ele alır ve bu problemin hem benlik hem de kurumsal düzeydeki kaynaklarını birbirleriyle ilişkilendirerek analiz etmeye çalışır. Giddens bu probleme ilişkin derli toplu olduğu söylenebilecek yekpare bir kaynak ortaya koymamıştır. Çeşitli eserlerinde yer yer bu konuya değinir ve irdelemeler yapar. Burada Giddens'in bu eserlerini inceleyerek ve bu konuyla ilgilenen diğer sosyal bilimcilerin çalışmalarına yer yer göndermeler yaparak, onun sosyal teori yapma yöntemi çerçevesinde varlıksal güvenlik problemini nasıl temellendirdiğini irdeleyerek bu konuda derli toplu olduğu söylenebilecek bir analiz ortaya koymaya çalıştık.

Çalışmamız Giddens'in yapılaşma teorisinde çizmiş olduğu eylemci ve yapısalcı yaklaşımları sarmal bir biçimde ilişkilendiren eklektik perspektif çerçevesinde üç ana eksenden oluşmaktadır. İlk eksen varlıksal güvenlik probleminin eylemci veya faille ilişkisini ortaya koymak için gerçekleştirilen benlik ve benliğin gelişim süreci tartışmalarından oluşmaktadır. İkinci eksen benlik ve kurumsal düzeyler arasındaki sarmal ilişki zemininin irdelenmesini içermektedir. Ve nitekim üçüncü eksen varlıksal güvenlik problemine temel teşkil eden kurumsal düzeylerin analizinden oluşmaktadır.

Bu doğrultuda çalışmamıza öncelikle moderniteye özgü benlik tipi olan bireysel-kimlik tartışmasıyla başladık. Bireysel kimliklerimizin modern çağ öncesine kıyasla bizleri 'komün'ün sağladığı koruyucu kozadan yalıtıldığını ve modern yaşam biçiminin ister bireysel kaynaklı ister toplumsal temelli olsun pek çok problemle bireyi baş başa bıraktığına dikkat çektik. Benliğin oluşum sürecinin

varlıksal güvenlik problemiyle ilişkisini ortaya koymak için Giddens'in Freud, Erikson gibi benlik konusundaki uzmanlarla giriştiği tartışmayı irdelemeye çalıştık. Özellikle benliğin boyutları konusunda Freud'un id, ego ve süperego kavramlaştırmaları yerine Giddens'in önerdiği 'temel güvenlik sistemi', 'pratik bilinç' ve 'sözel bilinç' kavramlaştırmalarını varlıksal güvenlik problemiyle ilişkisi bakımından tartışmaya çalıştık. Benliğin gelişim sürecine ilişkin Erikson'un gelişim evreleri teorisinden faydalanan Giddens'in bu evrelerden 'temel güvene karşı güvensizlik', 'özerklik ya da utanç ve kuşku', ve 'inisiyatif ya da suçluluk' evrelerini varlıksal güvenlik problemiyle nasıl ilişkilendirdiğini irdeledik.

İkinci olarak, benliğin kurumsal düzeyleri etkileme ve ondan etkilenme zeminini, başka ifadeyle benlik ve kurumsal düzeyler arasındaki sarmal ilişkinin oluşma koşullarını irdelemek için Giddens'in Goffman'ın "toplumsal karşılaşmalar/toplumsal etkileşim bağlamları" ve 'medeni kayıtsızlık' kavramlarını analizine nasıl dâhil ettiğini incelemeye çalıştık. Bu bağlamda Giddens'in toplumsal etkileşim bağlamlarının 'rutin'i barındırdığı oranda varlıksal güvenlik kaygısının bastırılmasında temel bir öneme sahip olduğuna ilişkin analizlerini tartıştık.

Üçüncü ve son eksen olarak, Giddens'in varlıksal güvenlik problemini kurumsal düzeyler çerçevesinde nasıl temellendirdiğini analiz etmeye çalıştık. Bu bölümde öncelikle modernitenin kurumsal düzeyleri zemininde benliğin yaşadığı problemleri, uzmanlık sistemlerinin gelişimini ve Giddens'in varlıksal güvenlik duygusu için temel öneme sahip olan kişisel deneyimlerimizin hayattan nasıl tecrit edildiğine ilişkin görüşlerini irdeledik. Ardından kurumsal düzeylere ilişkin daha isabetli analizler ortaya koymak için, içinde bulunduğumuz çağın modern mi yoksa postmodern mi olduğuna ilişkin literatürdeki mevcut görüşler çerçevesinde bir tartışma yürüttük. Modernitenin kapitalizmle ilişkisi çerçevesinde ortaya çıkardığı 'süreksizlikler' ile veya başka ifadeyle, içinde yaşamakta olduğumuz hayata özgü esnek, değişken ve olumsal karakteristik özellikler ile varlıksal güvenlik problemi arasındaki ilişkiyi irdelemeye çalıştık. Modernitenin zaman-mekân kavrayışının nicel paradigmamız dolayısıyla nasıl süreksizlikler yarattığına ilişkin Giddens'in görüşlerine değindik. Modern yaşam biçimi içerisinde 'güven', 'tehlike' ve 'kader' olgularının nasıl kavrandığını ve dolayısıyla bu kavrayış biçiminin varlıksal güvenlik problemiyle ilişkisini incelemeye çalıştık. Son olarak Giddens'in ifadesiyle modernitenin refleksivitesi işlevini yerine getiren modern bilimin niyetlenilmemiş bir sonuç olarak yaşamın istikrarsızlığına nasıl katkıda

bulduğunu ve bu durumun varlıksal güvenlik problemiyle ilişkisini tartışmaya çalıştık.

Bu çalışmada hedefimiz, Giddens'in modernite analizlerinden hareketle, modernitenin kurumsal düzeyleri ile benliğin oluşum süreçleri arasındaki bağlamsal ilişkinin bir sonucu olarak ortaya çıkan varlıksal güvenlik problemini onun 'süreksizlikler' kavramlaştırması ve bu konuyla ilişkili diğer dinamikler çerçevesinde nasıl açıkladığını ortaya koymaktır.

Çalışmanın temel gayesi Giddens'in modernitenin sonuçlarından biri olarak ortaya koymaya çalıştığı varlıksal güvenlik problemini nasıl temellendirdiğini anlamaktır. Giddens çeşitli kitaplarında varlıksal güvenlik problemine ilişkin irdelemeler yapar. Bu irdelemeleri inceleyerek onun varlıksal güvenlik problemini nasıl temellendirdiği anlamaya ve böylece bu konuyla ilgili dağınık olduğu söylenebilecek analizlerini derleyip toplu sunmayı amaçlıyoruz.

Giddens moderniteyle ilişkili sosyal bilimsel çalışmalarında modernitenin birçok dinamiğini analiz eder. O *Modernliğin Sonuçları* adlı kitabında sosyal bilim ve modernite arasındaki ilişkiyi, modernitenin zaman-mekân kavrayışını, 'yerinden çıkarıcı mekanizmalar'ı ve bununla ilişkili 'süreksizlikler' yaratan karakterini analiz eder. O aynı zamanda küreselleşmenin dinamiğinden onunla diyalektik bir ilişki içinde olduğunu düşündüğü yerleşme dinamiğine, modernitede benliğin bireysel-kimlik çerçevesinde şekillendiği süreçlere, modern bireyin varlıksal güvenlik problemlerine ve dahası bunlarla yakından uzaktan ilintili pek çok dinamiğe ilişkin tartışmalar yapar. Giddens bireyin benliğinin modern hayatta bireysel-kimlik çerçevesinde oluştuğu kabulünden hareket eder. Ona göre birey modernite koşullarında âdeta bir belirsizlikler ve süreksizlikler evreninde yaşar. Bu durumun bireyin hayatında güvensizlikler, kaygılar ve korkular yarattığını söyleyen Giddens, bu problemi çeşitli çalışmalarında analiz eder.

Giddens sosyal teoride düalizmlerin aşılması gereğinden hareketle bir sosyal teori geliştirme iddiasındadır. Yapısalcı ve yorumcu sosyolojilerin tek bir temel dinamiğe dayalı açıklamalarının düzenin inşasını kavramada yetersiz kaldığı kabulünden hareketle, bu açıklamaları da kapsayan sistematik bir teori oluşturmaya çalışır. 'Yapılaşma teorisi' olarak adlandırılan bu çalışmanın temel hedefi sosyal teoride mevcut bulunan düalizmleri aşan bir açıklama ortaya koymaktır.

Bu doğrultuda Giddens kendi modernite analizinde tespit etmiş olduğu varlıksal güvenlik problemini kuşkusuz kendi teorisinin temel ilkelerinden hareketle çeşitli eserlerinde tahlil etmeye çalışır. Sosyal bilim literatüründe modernitenin toplumsal hayata ilişkin riskler, güvensizlikler barındırdığına ilişkin çeşitli açıklamalar mevcuttur. Ulrich Beck'in 'risk toplumu' kavramı, Frank Furedi'nin *Korku Kültürü* isimli çalışması bu konuya dikkat çeken çalışmalardan birkaçıdır. Giddens'a göre "modern toplumu Ulrich Beck gibi, bir 'risk toplumu' olarak nitelemek tamamen isabetlidir". Modernite koşullarında riskin temel bir unsur hâline gelmesi toplumsal etkinliklerimizin olumsal durumlara tamamen açık olduğu anlamına gelir. Giddens kendi modernite analizinde modernite kavramının kurumsal düzeyler çerçevesinde bir tartışmayı içermesi gerektiğini söyler, ancak benliğin gelişim çizgisinin bu kurumsal düzeylerle ilişkiselliği dolayısıyla analizin benlik olgusunu da kapsamaması gerektiğini vurgular.

Modern hayatın riskler, güvensizlikler ve tehlikeler barındırdığına ilişkin sosyal bilimsel açıklamaların çoğu mevcut problemlerin kaynağını ya genellikle bireye dışsal, kurumsal düzeylerde aramaktadır ya da bu problemi, tek tek bireylerin psikolojik birer sorunu olarak görerek, problemlerin kaynağındaki sosyal temelleri göz ardı eden açıklamalar getirmeye çalışmaktadır. Örneğin Marx (1844 *El Yazmaları*'nda açıkça görüleceği üzere) yabancılaşma problemini bireye dışsal, kapitalist üretim ilişkileri çerçevesinde analiz eder. Benzer şekilde, Freud da bireyin hayatı süresince yaşadığı kaygı ve korku gibi problemleri onun ilk çocukluk yılları içinde benliğin gelişme süreciyle ilişkilendirerek açıklar. Giddens'a göre modern hayatın yansımalarından biri olan varlıksal güvenlik problemi ne sadece psikolojik süreçlerle ne de tek yönelimli makro bir perspektifle yeterince açıklanabilir. Giddens bu problemin kaynağı olarak sadece modernitenin kurumsal düzeylerini almaz. Giddens makro düzlemdeki sosyal sistemler/kurumsal düzeyler ile mikro düzlemdeki gündelik ilişkiler –ve bu ilişkiler içeriğinde değerlendirilen benliğin gelişim süreci– arasında ontolojik açıdan sarmal bir ilişki olduğu kabulünden hareket eder. Bu bağlamda Giddens benliği meydana getiren gelişme aşamalarının varlıksal güvenlik problemiyle sonuçlanan sürece zemin teşkil eden yönlerine dikkat çekerek, modernitenin kurumsal düzeyleri ile benlik arasında söz konusu problemin ortaya çıkması bakımından bir ilişkisellik bulunduğunu iddia eder. Varlıksal güvenlik kaygısıyla ilişkilendirdiği benliğin gelişme sürecini benliğin boyutları adını verdiği çeşitli kavramlar çerçevesinde incelemeye çalışan Giddens öncelikle Freud'un id, ego ve süperego

kavramlaştırması yerine kendi kavramlaştırması olan ‘temel güvenlik sistemi’, ‘pratik bilinç’, ve ‘sözel bilinç’ terimlerini önerir. Benliğin bu üç boyutunun varlıksal güvenlik duygusuyla yakından ilişkili olduğunu söyleyen Giddens’in düşüncesinde özellikle benliğin boyutlarından biri olan temel güvenlik sistemi varlıksal güvenlik duygusunun önemli psişik temellerinden biri olarak değerlendirilir.

Kısaca, Giddens modern yaşam biçiminin gerek benliklerimizin gelişme süreci gerek de makro düzlemde modern kurumsal düzeylerin nitelikleri açısından ortaya bazı sonuçlar çıkardığını ifade eder. Giddens’a göre bu sonuçlardan biri, tarihte olduğundan çok daha yüksek düzeyde kaygı hissiyle çevrelenmiş bir hayatı sürdürmek durumunda kalmamızdır. Giddens modern yaşam biçiminin içerdiği çeşitli dinamikler dolayısıyla bir varlıksal güvenlik problemi yarattığını iddia eder. Giddens sisteminde ontolojik kaygı olarak da adlandırılan varlıksal güvenlik problemini onun karşıtı olarak nitelendirilebilecek ‘güven’ kavramı çerçevesinde ele alınır. Ona göre güven kavramının tersi güvensizlik değildir. Güven kavramının tersi ontolojik kaygıdır. Ve modern yaşam biçimi hayatın bir düzenlilik içinde sürüp gideceğine ilişkin güven sarsıcı ve nitekim ontolojik olarak kaygı uyandırıcı pek çok süreksizlikle kuşatılmıştır.

Artık çalışmamızın ilk eksenini oluşturan benlik tipi ve benliğin gelişme sürecinin varlıksal güvenlik problemiye olan ilişkisini ele alabiliriz.

1. MODERNİTEDE BENLİK

Modernitenin geleneksel hayatın dönüşümünden ziyade, ondan köklü bir kopuş süreciyle oluşan bir hayat örüntüsünü ifade ettiği birçok düşünürün üzerinde uzlaştığı bir gerçektir. Marshall Berman'ın *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor* adlı eseri, Schumpeter'in 'yaratıcı yıkım' kavramı, Karl Polanyi'nin *Büyük Dönüşüm* isimli çalışması bu hususa dikkat çeken çok sayıdaki çalışmadan birkaçıdır. Moderniteyle birlikte bilme çabamızdan politikaya, ekonomiden sosyokültürel hayata kadar oldukça büyük dönüşümler gerçekleşmiş, en genel ifadesiyle yerelden küresele gündelik toplumsal hayatın doğası köklü bir değişim geçirmiş ve insan hayatının en kişisel yanları bile bu değişimden etkilenmiştir. Modernitenin ifade ettiği köklü değişimi kavramanın onun kurumsal düzeylerini anlamaya çalışmakla mümkün olabileceğini söyleyebiliriz. Ancak yüz yüze ilişkileri içeren gündelik hayatın bu kurumlara içkin olduğu ve yine gündelik ilişkilerin bu kurumların zaman-mekân içerisinde üretilmesi ve yeniden-üretilmesine zemin teşkil ettiği göz önüne alınırsa, modernitenin kurumlarının yol açtığı köklü dönüşümlerin gündelik hayatlarımız ve gündelik hayatlarımıza içkin yüz yüze ilişkiler dolayısıyla belirlenen benlik üzerinde son derece keskin bir etkiye sahip olduğu rahatlıkla söylenebilir. Zira benliğin gelişim sürecine ilişkin sosyal bilimsel açıklamalar, özellikle Erikson'un bu konudaki toplumsal etkileşim vurgusu benlik gelişiminin sadece nörolojik çerçevede bir bilişsel olgunlaşmadan ibaret olmayıp, aynı zamanda toplumsal yönlere de sahip olduğunu ortaya koymuştur. Dolayısıyla, moderniteyle birlikte yaşanan toplumsal dönüşümün benliğin gelişme sürecinde de köklü bir dönüşüme yol açtığı rahatlıkla söylenebilir. Giddens'in düşüncesinde modern kurumların biçimlendirdiği –ancak bu kurumları da dönüp tekrar biçimlendiren– benliğin bireysel-kimliği mümkün kılacak biçimde olduğu ifade edilir. (Giddens, 2010: 12). Özellikle benliğin gelişme sürecinde içinde bulunulan toplumsal etkileşim bağlamının etkisi ve bu bağlamın niteliğinde moderniteyle birlikte yaşanan köklü dönüşümler göz önüne alındığında bir sonuç olarak ilk göze çarpan şey, benliğin gelişme sürecinin bireysel-kimliği mümkün kılacak tarzda şekillenmiş olmasıdır. Zira içinde yaşamakta olduğumuz bireysel kültür aslında benliğin gelişme sürecinin bireysel-kimliği mümkün kılacak ölçüde dönüşüm geçirdiğinin en büyük göstergesidir. Ancak gerçekleşen bu dönüşümün analizi çoğu kez özellikle benlikle ilişkili bir tartışmanın kaçınılmaz bir gereği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Giddens'a göre, modernitenin genel karakteristik özellikleri olarak sıralanabilecek ve hemen hepsi birbirleriyle çeşitli şekillerde ilintili olan küreselleşme, süreksizlikler, yerinden-çıkarcı mekanizmalar, zaman-mekân anlayışı, modern bilim, kapitalizm gibi dinamiklerin benliğin oluşum süreciyle eklemlenmesi ve sonuçta oluşan bireysel-kimlik dolayımıyla, birey içinde bulunduğu hayata ilişkin çeşitli sorunlarla karşı karşıyadır. Giddens bu sorunların temellerinden biri olarak 'varlıksal güvenlik problemi' adını verdiği bir soruna işaret eder.

Modernitenin içeriğinde bulunan gerek makro gerek mikro pek çok dinamiğin, şu ya da bu şekilde birbirleriyle varoluşsal açıdan ilişkili bir bağlamsallık sergiledikleri kuşku götürmez bir gerçektir. Dolayısıyla, moderniteyle ilişkili bir olgunun diğerlerini etkilemesi ve onlardan etkilenmesi son derece anlaşılır bir durumdur. Bu bağlamda moderniteye içkin benlik oluşum süreci, yani bireysel-kimlik, küreselleşme, yerelleşme, süreksizlik, modern bilim gibi daha diğer pek çok olguyla bağlamsal ilişki içindedir ve aynı zamanda hem onlardan etkilenir hem de onları etkiler.

Benliğe içkin olduğu söylenebilecek gündelik pratikler gündelik toplumsal hayatın temellerini oluşturmakta ve bu oluşum süreci gündelik toplumsal hayatı büyük oranda küresel olanla eklemlenebilecek tarzda biçimlendirmektedir. Giddens'a göre küreselleşme 'uzak' toplumsal olaylar ve ilişkilerin yerel bağlamlarla iç içe geçmesiyle ilintilidir. Bu iç içe geçiş 'uzak' olaylar ve ilişkilerin yerel bağlamlarla veya yerel bağlamların uzak olaylar ve ilişkilerle bağdaşabilecek veya bağdaştırılabilecek niteliklere sahip olmasını gerektirir. Burada yerel olan ve olmayan arasındaki bağdaşmayı sağlayan süreçleri anlamak gündelik toplumsal hayatı, gündelik toplumsal hayata içkin gündelik pratikleri kavramayı ve bu pratiklerin güdüleyici temellerinden biri olarak değerlendirilebilecek benliği ve oluşum sürecini analiz etmeyi gerektirir. Zira "insanlar kendi benliklerini biçimlendirirken, eylemlerinin özel bağlamları ne kadar yerel olursa olsun, sonuçları ve içerimleri bakımından küresel düzeydeki toplumsal dinamiklere katkıda bulunur ve bu dinamikleri doğrudan artırır" (Giddens, 2010: 12).

Benzer şekilde, moderniteye içkin olan zaman-mekân anlayışı, modern bilim, kapitalizm gibi çeşitli dinamikler ile benlik arasında bulunan sarmal ilişkiyi de konumuz çerçevesinde değerlendirmek mümkündür. Zira benliğin oluşum sürecini veya Giddens'ın ifadesiyle gelişme çizgisini anlamak, onu ilişkili olduğu

diğer dinamiklerle birlikte ele almayı gerektirir. Giddens tüm bu kabullerden hareketle, benliğin gelişme çizgisine ilişkin diğer bilim insanlarının analizlerini değerlendirerek, özellikle Sigmund Freud ve Erik Erikson'un görüşleri çerçevesinde ve bu görüşlerle tartışarak benliğin oluşum sürecinin bir analizini yapar ve çeşitli saptamalarda bulunur. Giddens bireyin psikolojik düzenini 'id', 'ego' ve 'süperego' kavramlarıyla açıklamaya çalışan Freud'un benliğe ilişkin görüşlerinin yerine daha kapsayıcı ve açıklayıcı olduğunu düşündüğü kendi kavramsallaştırmasını geçirmeye çalışır ve Erikson'un ortaya koymuş olduğu gelişim evrelerinden 'temel güvene karşı temel güvensizlik' evresine atıfta bulunarak onun görüşlerinden yararlanır. Goffman'ın 'toplumsal karşılaşmalar' kavramını da analizine dâhil ederek sürdüren Giddens, bu tartışmalardan hareketle bazı kavramlara yeni açıklamalar getirir. Bu açıklamaların yanı sıra, aynı zamanda onun 'temel güvenlik sistemi', 'sözel bilinç', 'pratik bilinç', 'refleksivite' gibi kavramlarının da bu tartışmanın birer sonucu olarak ortaya çıktıklarını söylemek mümkündür. Bu ve bununla ilişkili çeşitli kavramlar Giddens'in benliğin gelişim çizgisi konusundaki açıklamalarının temellerini teşkil eder. Aynı zamanda benliğin üretim ve yeniden-üretim süreciyle genel anlamda modernitenin üretim ve yeniden-üretim süreci arasında paralellikler kuran Giddens gerek mikro gerek makro hemen her üretim ve yeniden-üretim sürecinde, bir sistematığın parçası olarak aynı veya birbiriyle tutarlı ilkelerin işlerlikte olduğunu göstermeye çalışır. Zira o, tıpkı bireyin kendi benliğini oluştururken yapmış olduğu 'refleksif gözetim'e benzer şekilde modernitenin, örneğin modern bilim aracılığıyla refleksif bir özellik kazandığını ve bilimin açıklamalarının modernitenin yeniden-üretim sürecini etkilediğini söyler.

Giddens'a göre moderniteyle birlikte benliğin oluşum sürecine etki eden yeni mekanizmalar ortaya çıkmış ve yeni bir benlik tipi oluşmuştur. Üstelik söz konusu farklılık sadece benlik tipinde değil, benliğin oluşum sürecinde de ortaya çıkmıştır. Dışsal olgular ve olaylar bireye yine bazı olgular ve olayların dolayımından geçerek gelir. Kitle iletişiminin dünya ölçeğinde genişlemesiyle birlikte benliği etkileyen olgular ve olayların çeşitliliği de dünya ölçeğine çıkmaya başlamıştır. Ancak Giddens benliği sadece dışarıdan belirlenen bir süreç olarak almaz. Onun düşüncesinde birey kendi benlik oluşumunu etkileyen faktörler arasından birbiriyle tutarlı olabilecek türde seçimler yapar. Peki, bu seçim süreci tamamen bağımsız olarak mı gerçekleşir? Giddens'a göre bu seçimler, onun soyut sistemler (genel kabul gören sembolik işaretler ve uzmanlık sistemleri) adını

verdiği dinamiklerin dolayımından geçerek oluşur, fakat bu dolayım sonucunda ortaya çıkan faktörler yine de her zaman seçim yapmaya ve dolayısıyla belirleyici bir odak olmaya ya da özgün oluşumlar yaratmaya imkân tanıyacak ölçüde çoğuldur. Dışsal olaylar ve olguların yine çeşitli olaylar ve olguların dolayımından geçerek bireyin algısına ulaşması ve bireyin bu olgular arasında tutarlı olabilecek türde seçim yapma imkânına sahip olması, benliğin oluşum sürecinin bir boyutunu oluşturmaktadır. Diğer bir boyut, bireyin yaptığı seçimleri her zaman gözden geçirmesi ve hayatının sürekli bir biyografik değerlendirmesini yapmasıdır. Üstelik bu değerlendirme özellikle çocuklar söz konusu olduğunda daha yoğunluklu olarak uzmanlık sistemleri dolayımıyla gerçekleşmektedir. Pedagoglar ve eğitimcilerin çocuk yetiştirme konusundaki görüşlerinden her geçen gün artan bir şekilde yararlanmakla kalmayıp, yetişkinler için terapi ve ‘hayat koçluğu’ gibi danışmanlık hizmetlerine başvurulmakta ve bu doğrultuda benliğin gelişim süreci her zaman bir değerlendirmeye maruz kalmaktadır. Bu durum modern çağda benliğin refleksif bir ‘tasarımın’ sonucu olarak oluştuğunun göstergesidir. Bireyin dikkat gösterdiği diğer bir temel husus olası seçimlerin tutarlılığıdır. Zira tutarlılık, değişmezlik, öngörülebilirlik; bütünlüklü, dengeli ve ‘anamlı’ bir benliğin oluşumu açısından zorunlu olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla, Giddens’a göre, modernitenin geç-modern koşullarda ortaya çıkardığı süreksizlikler karşısında birey tutarlı tercihlerin bir bağlamsallık oluşturduğu ve metalaşma eğilimi gösteren ‘hayat tarzları’ gibi genel hayat reçetelerine yönelme eğilimi göstermektedir. Sonuç olarak, Giddens’a göre benlik refleksif olarak ve aynı zamanda soyut sistemlerle bağlantı içinde oluşmaktadır. Burada bireyi bütünlüklü hayat reçetelerine yönlendiren temel husus, ilgili süreçler dolayısıyla bireysel-kimlik çerçevesinde oluşan benliğin gerek modernitenin içeriğindeki ‘yerinden-çıkarcı mekanizmalar’ gerekse gündelik toplumsal hayata içkin çeşitli diğer süreksizlikler bakımından kendini risk, güvensizlik, tehlike içerisinde görmesinden kaynaklanmaktadır. Birey benliğin(in) gelişme çizgisinin ve muhtemelen en temelde doğasının bir yansıması olarak tutarlılık, süreklilik aramakta, ancak modern hayata içkin belirsizlikler karşısında bir varlıksal güvenlik kaygısına kapılarak bütünlüklü hayat reçetelerine yönelmektedir. Bu bağlamda Giddens varlıksal güvenlik problemini temel itibariyle bireyin dışında bir şey olarak görmemek gerekliliğine dikkat çeker. Ona göre, varlıksal güvenlik problemi aynı zamanda benliğin gelişme çizgisinin ve sonuç itibariyle oluşan bireysel kimliğin de bir yansıması veya sonucudur. Zira modernite koşullarında da benlik özü itibariyle gelişim aşamaları olarak tutarlılık ve süreklilik talep eden bir karakterde biçimlenmiş ve moderniteye içkin

belirsizlikler karşısında varoluşsal güvenlik problemiyle karşı karşıya kalmıştır. Dolayısıyla, varoluşsal güvenlik problemi aynı zamanda onun bu özelliğinin de bir yansıması olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum Giddens'in benliğin oluşum sürecinin moderniteyi oluşturan diğer dinamiklerle sarmal bir ilişki içerisinde olduğuna ve dolayısıyla benliğin aynı zamanda modernitenin yeniden-üretimini etkilediğine ilişkin görüşlerinin dayanaklarından birini oluşturmaktadır.

Giddens'in modernitenin varlıksal güvenlik problemi yaratan doğasıyla ilişkili açıklamalarına bakıldığında, benliğin oluşum sürecine ilişkin psişik temel, gündelik hayat ve kurumsal düzeyler çerçevesinde üç odaklı bir açıklama getirmeye çalıştığı görülür. Bu odaklar birbirlerini toplumsal hayat içerisinde çeşitli şekillerde etkilerler. Onun düşüncesinde varlıksal güvenlik problemi tek başına ne sadece modernitenin kurumsal düzeylerinin, ne de bireyin benliğinin bir yansımasıdır. Benliğin oluşum süreci ile modernitenin kurumsal düzeyleri arasında sarmal bir ilişki olduğunu söyleyen Giddens'in, bu düşüncelerinden hareketle, ilgili probleme ilişkin bir açıklamasının iki boyutu da kapsayan bir bakış açısı geliştirmesi gerektiği söylenebilir. Giddens'in analizinde boyutlardan biri benliğin gelişme çizgisinin temeli olarak görülen, özellikle 'temel güven'e karşı 'temel güvensizlik' duygularının oluşumunu içeren psikolojik temeldir. Diğer, modernitenin makro düzlemde yer alan dinamikleridir. Giddens bu ikisi arasındaki sarmal ilişkiyi açıklamak için Goffman'ın özneler-arası iletişime gönderimde bulunan 'toplumsal karşılaşmalar' kavramından yararlanır. Toplumsal karşılaşmaların içkin olduğu gündelik ilişkiler psikolojik temelin kurumsal düzeyde sonuçlar açığa çıkarmasını ve aynı zamanda kurumsal düzeylerin psikolojik temeli, yani benliğin oluşum sürecine etki etmesini sağlayacak ölçüde bir bağlamsallık yaratır. Bu sarmal süreç hem benliğin oluşumunu hem de modernitenin kurumlarının yeniden-üretimini etkiler.

Giddens'in genel olarak sosyal teori yapma yöntemi tek yönelimli bakış açılarını aşma yönünde etkin bir çabayı içerir. Giddens toplumsal dünyaya ilişkin çoğu kez sadece tek boyutlu dinamiklerden hareketle getirilen mevcut açıklama biçimlerinden ve yaklaşımlardan ayrılarak, birden fazla boyutun ilişkiselliği çerçevesinde bir açıklama getirmeye çalışır. Giddens'a göre, toplum bilimin kurucuları olarak kabul edilen Durkheim, Marx ve Weber'in teorileri ve bunlardan kaynaklanan diğer pek çok teori modernitenin doğasını açıklarken tek bir belirleyici dinamik arama eğilimindedir. Marx belirleyici dinamik olarak sermaye-kâr-sermaye formülasyonuna göre işleyen kapitalist iktisadî dinamiği alırken,

Durkheim sınıf dinamiği vurgulayarak bunun yarattığı işbölümü ve uzmanlaşma olgusunun belirleyiciliğinden söz eder. Weber ise modernitenin doğasını rasyonalizasyon ve bununla yakından ilişkili gördüğü bürokratikleşme sürecinden hareketle açıklamaya çalışır.

Giddens içinde yaşadığımız toplumda düzenin belirleyicisi olan dinamiğin kapitalizm mi, sanayileşme mi, yoksa bürokrasi mi olduğu sorusunun yanıtlanamayacağını ileri sürer. Bu dinamiklerin birbirinden bağımsız kategoriler olarak alınamayacaklarını, zira modernliğin çok boyutlu olduğunu ve söz konusu dinamiklerin her birinin birbiriyle ilişkili roller üstlendiklerini ifade eder (Giddens, 2010: 18).

Özetleyecek olursak, Giddens'in ilişkisellik çerçevesindeki bu bakış açısı sosyal teorisinin genel ifadesiyle yönetsel temelini oluşturur. Dolayısıyla, onun benliğin oluşumuyla ilişkilendirdiği varlıksal güvenlik problemine ilişkin analizinde de aynı ilişki perspektif çerçevesinde bir yaklaşım izlenir. Benliğin oluşum süreci bununla ilişkili, başka ifadeyle sarmal bir bağlamsallık içerisinde olan diğer dinamikler aracılığıyla anlaşılmaya çalışılır. Burada sadece modernitenin kurumsal düzeylerinin benliğin oluşum sürecine etkileri bakımından değil, aynı zamanda benliğin modernitenin kurumsal düzeylerini etkilemesi bakımından da iki boyutlu bir bakış açısı benimsenmiştir. Giddens'a göre aktörler davranışlarıyla bizzat modernitenin kurumsal düzeylerinin üretimi ve yeniden-üretimine katkıda bulunurlar. Onların davranışları sadece dışarıdan gelen etkilerin birebir yansımaları değildir. Dışarıdan gelen etkiler aktörlerin yorumlamalarından geçerek davranışa dönüşür. Dolayısıyla aktörlerin yorumları toplumsal dinamiklerin üretimi ve yeniden-üretimine katkıda bulunur. Giddens'a göre, aktörlerin davranışlarını oluştururken kullandıkları 'yorumlama şemaları' benlikle yakından ilişkilidir, hatta tamamen benliğin boyutları içinde gömülüdür. Bu şemalar dışsal bir belirlenimin sonucu olarak görülse de, bu durum aktörün özgün sonuçlar ortaya çıkarabilecek seçimler yapması önünde bir engel oluşturmaz. Bu bağlamda benliğin etkisini başat ve etkin bir faktör olarak değerlendirmek mümkündür. Nitekim benliğin oluşum süreci ile modernitenin kurumsal düzeyleri arasında bağlamsal bir ilişki vardır. Dolayısıyla, toplumsal hayatın üretimi ve yeniden-üretimi benlik ve kurumsal düzeylerin ilişkiselliğinin bir sonucu olarak gerçekleşir. Giddens bu durumu şöyle ifade eder:

Üst modern koşullarda bireysel-kimlik ve küreselleşmedeki dönüşümlerin yerel ve küresel diyalektiğinin iki kutbu olduğunu düşünüyorum. Başka deyişle, kişisel hayatın mahrem yanlarındaki değişimler çok daha kapsamlı toplumsal bağlantıların kurulmasıyla doğrudan ilişkilidir (Giddens, 2010: 50).

Bu çalışmada amacımız, modernitenin çeşitli dinamiklerinin benliğin oluşum süreci ve bu süreçle karşılıklı etkileşim hâlindeki varlıksal güvenlik problemini gerek birey gerekse kurumlar düzeyinde karşılıklı ilişki içinde nasıl ürettiklerini ve bu problemin altında yatan temel faktörleri analiz etmeye çalışmaktır. Bu amaç doğrultusunda analize benliğin oluşum süreciyle başlamanın daha uygun olacağı söylenebilir.

2. BENLİĞİN OLUŞUM SÜRECİ

2.1 Bireysel Kimlik

Modernitenin koşullarının bir yansıması olarak değerlendirdiğimiz varoluşsal güvenlik probleminin altında yatan temel faktörleri anlamak için başlangıç noktası olarak belirlediğimiz benlik ve benliğin gelişme çizgisinin analizine onun modern dönem öncesi benlik tipinden farklı yönlerini ortaya koyarak başlayabiliriz. Erich Fromm'a göre, insanın kendini sadece ve sadece bütünün bir parçası olarak konumlandırıan toplumsal ve kültürel bağlarından kopararak bireyleşmesi süreci Reform Çağı ile içinde bulunduğumuz dönem arasındaki yüzyıllarda doruk noktasına ulaşmıştır (Fromm, 1996: 35). Baumeister'a göre günümüzdeki bireysellik vurgusuna modern çağdan önce rastlanmaz. "Her bireyin kendine has bir karakteri, bazen gerçekleştirip bazen gerçekleştiremeyeceği çeşitli potansiyelleri olduğu fikri modern çağ öncesi kültürlerle yabancıdır" (Anthony Giddens, 2010: 102). Bu durum Ortaçağ Avrupa'sında kimlikle ilişkili özelliklere bakılarak kolayca görülebilir. Zira Ortaçağ'da kimliğin çerçevesini belirleyen kurumsallaşmış süreçler söz konusuydu. Kimlikle ilişkili soy, cinsiyet, sosyal statü gibi özellikler nispeten sabitti ve kişinin söz konusu kurumlar içerisinde bir birey olarak rolü nispeten pasifti. Benzer şekilde, 'bütünlük' kendilerini oluşturan bileşenlerin ötesinde ve onlardan nispeten bağımsız bir varoluşa sahip olarak değerlendirilmekteydi. Toplumsal varlığın bireysel varlık karşısında daha merkezî bir konumda olması tam da böylesi bir kabulün tezahürü olarak yorumlanabilir.

Peki birey ne oldu da ilgi odağı hâline geldi? Ne oldu da bireyin merkezde olduğu bir hayat biçimine geçiş mümkün olabildi? Sosyal bilimler literatürü bu bağlamda incelendiğinde, komünal hayatın merkezî önemde olduğu bir hayat biçiminden bireylere ontolojik, epistemolojik, mantıksal ve aksiyolojik bir öncelik tanıyan hayat biçimine geçişi anlamanın kuşkusuz en iyi başlangıç noktasını Descartes'in oluşturduğu söylenebilir. Öznenin Kartezyen (kendi-üzerinde-düşünerek) inşası toplumsal hayat biçimimizi kökten değiştiren modern hayat biçiminin başlangıç noktasını teşkil etmektedir. Varlığından şüphe edilemeyecek yegâne varlık olarak 'ben'in inşası sonucunda hem mevcut düzen hem de bu düzenin ontolojik ve epistemolojik dayanakları kökünden sarsılmıştır. Böylesi bir kabule dayanan modern paradigmada artık ontolojik olarak bireyin dışında veya bütünlükleri oluşturan bileşenlerin ve bu bileşenler arasındaki etkileşimlerin üzerinde

bağımsız bir gerçeklikten söz etmek neredeyse geçersiz hâle gelmiştir. Benzer şekilde, epistemolojik olarak bilginin kaynağı da aşkın bir gerçeklikte değil tamamen bireyde, bireyin rasyonel aklında görülmeye başlandı. Duyu verilerinin sundukları kuşku yoluyla geçersiz kılındığında bilginin yegâne kaynağı olarak akıl ve aklın kesin çıkarımlar sağlayan matematiksel ideler önem kazanmaya başladı. Bu durumu öncelikle bilme etkinliğimize ve daha sonra pratik yaşamlarımıza değin uzanan nicelleşme yönündeki değişimin temeli olarak değerlendirmek mümkündür. Bunlara paralel olarak politik alanda da birey temelli dönüşümler yaşandı. Toplum sözleşmesi öğretilerinde de kolayca görülebileceği gibi, devletin birey için var olduğunu vurgulayan, kendisine yeten ve kendisini yönlendirebilen özerk bir varlık olarak bireyi devletin karşısında ön plâna çıkararak anlayış yaygın kabul görmeye başladı. Siyasal iktidarlar artık yurttaşların bireysel rızalarına dayanmadan meşruiyetlerini sağlayamaz hâle geldiler. Dolayısıyla, kendini sosyal sınıfların değil bireysel çıkarların politik temsilcisi olarak konumlandıran devletin görevi bireylerin amaçlarının hayata geçirilmesi ve haklarının korunması çerçevesine oturtuldu.

Bireycilik benzer şekilde *Etik*'te, Kant'ın insan varlıklarının kendi başlarına birer amaç oldukları görüşünde ve en yüksek ahlâkî değeri bireylere atfeden yaklaşımında ifadesini buldu.

Bireyin toplum için var olduğu anlayışından toplumun birey için var olduğu anlayışına geçişin esasen en büyük etkilerinden birini ekonomi alanında görmek mümkündür. Klâsik ekonomi politığın yükselişiyile bireycilik ve özgür bireylerin ekonomik alandaki rekabetinin faydalı sonuçları vurgulanmaya başlandı. Serbest rekabet ve girişim özgürlüğünü temel alan liberal anlayış her zaman bireycilikten hareket etmiştir. Durkheim'in modern sanayi toplumlarının dayandığı temel olarak kavramlaştırdığı 'işbölümü'nün gelişmesiyle rollerde meydana gelen çeşitlenmeler sonucunda bireysel farklılıklara özel önem atfedilmeye başlandı. Özellikle işbölümünün yaratmış olduğu 'aşırı' uzmanlaşma, atomik bireysel hayata kapı aralayarak, öncelikle Marx ve çeşitli düşünürlerin 'yabancılaşma' adını verdiği sosyal-psikolojik bir problemi beraberinde getirdi. Yabancılaşma olgusu öncelikle bireyin emeğine, dolayısıyla ürününe ve ardından dünya ya da hayata genellenen bir kopuşu ifade eder. Birey içinde yaşadığı somut ve soyut dünyayla bir bağ kurar ve kendini onun bir parçası olarak konumlandırır ve hayatına bu bağlamda hareket ederek ve bu dünyanın üretimine emeği ile katkıda bulunarak anlam kazandırır. Emek bu bağın kurulmasına katkıda bulunan önemli olgulardan

biri olarak işler. Bu bağlamda yabancılaşma sürecinin bireyi bağlı olduğu, bir parçası olduğu dünyadan kopardığı, atomlaştırdığı söylenebilir. Bu yönüyle yabancılaşma bireyi içinde yaşadığı dünyaya karşı kelimenin tam anlamıyla yabancı kılmaya hizmet eder. Dolayısıyla, bu süreç bireyi failliğinden soyutlar ve edilgin kılar. Bireyin kendini pasif ve edilgin hissettiği bir evrende mevcut olaylar ve gelişmeler karşısında oldukça derin bir kaygı durumuna kapılması son derece olasıdır. Failliği bireylerin olayların gidişatını ve bizzat olayları etkileyebilecekleri inancı karakterize eder. Bu bağlamda yabancılaşmayı bir yönüyle faillik yitimi olarak nitelendirmek mümkündür. Dolayısıyla, failliğin kaybolması bireyin kontrolü veya etkisinden uzak bir dünyayı ve bu anlamda seyri ve çerçevesi öngörülemeyen bir dünyayı çağırıştırır. Bu bağlamda yabancılaşma olgusu ile varoluşsal güvenlik problemi arasında bir ilişki olduğunu iddia etmek mümkündür.

Değerler alanında da paralel dönüşümler yaşanmıştır. Nitekim aslı, temel ve gerçek değerlerin bir insanın biricikliğinde, onun bireyselliğini mümkün kılan yetgâneliğinde, tekliliğinde yattığı kabulü yerleşmeye başladı.

Modern dönem öncesiyle karşılaştırıldığında, tüm bunların oldukça çeşitli, farklı sonuçları beraberinde getirdiği görülür. Konumuz özelinde göze çarpan en belirgin farklılaşma ortaklaşa hayatın getirdiği güvenlik duygusundan yoksunluktur. Zira artık bireyi içinde eriterek kendini üst bir varoluş olarak konumlandıran komünal hayattan bahsetmek modern koşullarda son derece imkânsızdır. Komünal hayat biçiminin bireysel özgürlükler ve tercihleri oldukça sınırlandırdığı açıktır, ancak bunun yanı sıra çeşitli güven mekanizmaları yarattığının da gözden kaçırılmaması gerekir. Bu bağlamda işbirliği kavramı da modern dönem öncesi toplumun eylem tarzını tanımlayan önemli bir kavram olarak değerlendirilebilir. İşbirliği karşılaşılan doğal tehlikeleri bertaraf etme biçiminden ekonomik üretim etkinliğine, doğum, düğün, ölüm gibi insan hayatına özgü pek çok alana ilişkin insan eyleminin karakterini biçimlendirmektedir. Bu husus bireyin hayata içkin herhangi bir durumla tek başına yüzleşmesini ortadan kaldırmakta ve görelilik olarak çeşitli güven biçimleri yaratmaktadır.

Ancak modern bireyin tarihte belki de hiç olmadığı kadar yalnız olduğu söylenebilir. Birey, işbölümünün yol açtığı uzmanlaşmanın bir yansıması olarak, sadece sınırlı bir alanda yetkindir. Doğal olarak onun mevcut hayatını sürdürebilme yeteneği belirli alanlarla sınırlandırılarak, değişiklikler karşısında yeni çözümler üretebilme pratiği deyim yerindeyse erozyona uğratılmıştır. Benzer şekilde, bu

durum da onun varlığını sürdürebileceği inancını zedeleyen bir sonucu beraberinde getirmektedir. Günümüzün modern toplumları içerisindeki bireyler belki de tarihte hiç olmadığı kadar yalnız ve keskin bir rekabet içindedirler. Bir ‘homo economicus’ olarak tanımlanmaya başlanan insan artık bağlı bulunduğu topluluğun karşısındaki öteki toplulukla değil, kendisi dışındaki tüm bireylerle mücadele etmek durumundadır. Bu gerçeklik öylesi toplumsal sorunlar açığa çıkarmıştır ki, neredeyse kamusal bütünlük çökme tehdidiyle karşı karşıya kalmıştır. Bunun için, başta Habermas olmak üzere pek çok düşünür özel hayatların bir kamusal kültürü nasıl yaratabileceğine odaklanan çalışmalar ortaya koymuştur. Söz konusu sürecin makro, yani genel toplumsal düzlemin yanı sıra bireylerin bakış açılarıyla ele alınması gerekli birkaç soruyu ortaya çıkarır. Aşırı rekabet ve atomlaşma noktasına varan yalnızlık bireyin öznel dünyasında nelere yol açmaktadır?

İnsan tarih boyunca kendisini parçası olduğu topluluk bağlamında tanımlamış ve hayatını bu çerçevede sürdürmüştür. Karşılaşılan gerek doğal gerekse kültürel hemen her olay veya problem karşısında oldukça katı bağlarla kalıplaşan örgütsel bir çerçeve, deyim yerindeyse bir koza içinde hareket etmiştir. Hatta bu süreci bireyin değil örgüt veya topluluğun eylemliliği olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır. İşbirliğine dayalı bu koşullardan bireyciliğe, modern sanayileşmenin bir sonucu olarak ortaya çıkan rekabetçi ve atomcu bireysel hayata geçişle birlikte birey koruyucu kozanın yaratmış olduğu güven duygusundan yoksun kalmaya başlamıştır. İşte bu noktada bireyin hayatını varoluş problemine de zemin hazırlayacak türden kaygıların kuşatmaya başladığını söylemek yanlış olmayacaktır.

İnsan hayatının modern dönem öncesi çağdan modern ve geç modern çağa doğru seyrinin genel hatlarıyla ikircikli bir karakter sergilediğini söylemek mümkündür. Modern dönem öncesi toplumda kutsal olana, geleneğe ve komüne sıkı sıkıya bağlı olan ‘birey’, geleneğin yıkılmasıyla ve lâikleşmenin damgasını vurduğu moderniteyle birlikte ulus-devlete ve üst-anlatılar adını verdiğimiz ideal topluma ulaşılacağı vadedilen makro teorilere bağlı hâle geldi. Moderniteyle beraber bireyselleştirilen insan müşterek değerler üreterek toplumsalı yaratma işlevini ulus-devlet kavramı ve üst-anlatılar çerçevesinde yerine getirdi. Ulus-devlet çerçevesinde yurttaş veya vatandaş statüsü bağlamında kendini tanımlayan birey bu yönüyle aynı zamanda politik bir karakter kazanmaktaydı. Benzer şekilde, ideolojik bazı toplum tahayyülleri sunan üst-anlatılar da bireyde politik bir karakter yaratma bakımından oldukça etkili bir işlev yüklenmekteydi. Bu politik karakterin

etkisiyle hareket eden birey siyasal iletişim aracılığıyla kamusal bir topluluk oluşturmakta ve böylece ‘toplumsal’ kamunun varlığı aracılığıyla inşa edilmekteydi. Oysa günümüzde, Giddens’in ifadesiyle, geç modern çağda bağ kurulabilecek hem bir ulus-devletten hem de bir makro anlatının varlığından söz etmek oldukça zordur. Dolayısıyla, bireye politik karakter kazandırarak kamunun inşasını mümkün kılan ulus-devlet ve üst-anlatılar gibi olgular artık işlevlerini yerine getirememektedir. Bu koşullar altında Habermas’ın da vurguladığı gibi, insanlar artık toplumsal eylem yerine kitlesel reaksiyonlar veren, toplumsal davranmak yerine kitlesel tepki gösteren bir yığın hâline dönüşme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Başka ifadeyle, bireyler toplumsalı yaratabilecek müşterek kanaatler üretme konusunda oldukça derin problemler yaşamaktadır. Bu yüzden, müşterek hayatın varlığı tehdit altındadır. Moderniteyle birlikte bireyleşme başka bir boyutuyla özgürleşme için bireyin kutsal olanla, gelenekle bağı koparmıştır. Bireyi toplumun bir üyesi olarak, müşterek bir varoluşun parçası olarak konumlandırma işlevi ulus-devlet ve olumlu bir gelecek ideali sunan üst-anlatılar tarafından yerine getirilmiştir. Ve nihayetinde devlet ve üst-anlatıların müşterek hayatı tesis etme konusundaki başarısızlıklarının görünür kıldığı atomlaşmış bireysel hayatın kaygı verici düzeye ulaştığını söylemek mümkündür. Bireyi artık ortak bir değer etrafında tutabilecek herhangi bir olgudan söz etmek oldukça zordur. Bu bağlamda toplumsalın varlığını sürdürmesi için Foucault’nun dikkat çektiği yeni disiplin mekanizmaları geliştirilmiştir. Onun ‘gözetim toplumu’ adını verdiği şey tam da bireysel hayatın özgürlük iddiasına büyük bir darbe vurmuştur. Modern dönem öncesinden geç modern çağa doğru gerçekleşen seyrin ikircikli karakteri bu durumun ifadesidir. Moderniteyle birlikte insanın özgürleşmesi projesi beraberinde yalnızlaşmasını getirmiştir. Birey toplumsal olanla bütünleşmesini sağlayan geleneksel bağlardan koparılarak yeni bütünleşme biçimlerine (ulus-devlet ve üst-anlatılara) eklenmiştir. Geç modern çağda ulus-devlet ve üst-anlatıların yıkılmasıyla birey bu yeni bağlarını da kaybetme tehlikesiyle karşı karşıyadır.

Modernite bireycilik iddiasıyla ortaya çıktığında birey tanımı çeşitli cazip vaatler içermekteydi. Bu yönüyle birey olmak öncelikle özgür olmak, kendi kararlarını kendi veren ve bunun sorumluluğunu alabilen özerk bir varlık olmak demektir. Aynı zamanda fail, yani etkin, yaratıcı olmak demektir. Oysa Charles Baudelaire’in perspektifiyle bakacak olursak, modernitenin pek çok unsurunda olduğu gibi modern birey kavramının da diğer yüzüne dikkat çekmemiz gerekir.

“Modernite anlık olandır, geçip gidendir, olumsal olandır; sanatın yarısıdır; öteki yarısı ise, sonsuz olandır, değişmeyendir” (David Harvey, 2012: 23). Charles Baudelaire’in bu ifadesi zıtlıkların moderniteye içkin olduğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla, moderniteye içkin bu ikilemlerin yine moderniteye içkin bireysel kimlik için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Zira modern üretim ilişkilerine hâkim üretim yöntemi olarak işbölümünün yaratmış olduğu aşırı uzmanlaşma ve beraberinde getirdiği yabancılaşma durumu bireyin fail karakterini ortadan kaldırmaya, onu edilgin kılmaya hizmet eder türden sonuçlar doğurmaktadır. Bununla beraber, özellikle Habermas’ın *Kamusalın Dönüşümü*’nde dikkat çektiği gibi modern hayat kamusalın çerçevesini ciddi bir biçimde değişikliğe uğratmıştır. Modern çağın beraberinde getirdiği olumlu bir gelecek vaadi sunan anlatıların ve ulus-devlet modelinin çöküşüyle birlikte gerçekleşen kamunun yıkılışı bireyleri toplumsal davranışlar sergilemekten uzaklaştırarak kitlesel tepki veren, deyim yerindeyse bilinçsizce reaksiyon gösteren bir yığına dönüştürmüştür. Bu bağlamda reaksiyon gösteren, tepki veren kitleleri kontrol altında tutabilmek için yeni ‘disiplin mekanizmaları’ geliştirilmiştir. Anlaşılacağı üzere, bu disiplin mekanizmaları, özellikle Foucault’nun dikkat çektiği şekliyle, modernitenin bireye vadettiği özgürlüğü ortadan kaldırmaya yönelik bir işlev yüklenmektedir. Sonuç olarak, geç modern koşullarda birey hem modern dönem öncesinin sunduğu komünal hayatın ve kutsallıkların yarattığı koruyucu kozadan hem de modern olanın sunduğu özgürlük ve faillikten yoksun olma tehlikesiyle karşı karşıyadır.

Giddens modern dönem öncesinden farklı gelenek-ötesi bu düzende benliğin kapsamlı bir değişim geçirdiğini ifade eder. Moderniteyle keskin bir biçimde başlayıp geç modern dönemde daha da belirginleşen gündelik hayata özgü benlik düzeyindeki temel bileşenlerden biri ‘seçim’ faktörüdür. Giddens’a göre, hiçbir kültür seçimi gündelik etkinliklerden tamamen dışlamasa da, hiçbiri bireyi modernitede olduğu kadar bir seçimler çeşitliliğiyle karşı karşıya bırakmamıştır. Bütün geleneklerin gerçekte birçok farklı muhtemel davranış kalıbı arasından yapılan seçimlerle ilişkili olduklarını ifade eden Giddens, buna rağmen gelenek veya yerleşik alışkanlıklar moderniteyle kıyaslandığında hayatı nispeten sabit veya değişmez ya da başka ifadeyle süreklilikler içinde düzenlediğini vurgular. Oysa modernite bireyi hem oldukça geniş hem de son derece kompleks bir seçimler çeşitliliğiyle yüz yüze bırakır ve aynı zamanda hangi seçeneklerin tercih edilmesi gerektiği konusunda son derece sınırlı bir rehberlik sunar. Zira hangi seçeneklerin

tercih edilmesi gerektiğine ilişkin yekpare ve uzlaşılmış olmaktan uzak son derece esnek ve değişken, bir zemin söz konusudur (Giddens, 2010: 110).

Birey bu koşullar altında neyin ne olacağı, neyin iyi neyin kötü olduğu, ne için nasıl çaba sarf edilip neyle mücadele edilmesi gerektiği, neyin ebedi neyin gelip geçici olduğu gibi hayatı tutarlı, düzenli ve anlamlı kılan sorulara cevap vermekte zorlanmaktadır. Bu türden koşullarda hayat birey için kategorize edilemeyen, tanımlanamayan, hatta neredeyse kendi kişisel varlığını bile içinde herhangi bir yerde konumlandıramadığı kaotik bir panorama sunmaktadır. Hayata için pek çok şey oldukça esnek ve değişken bağlamlara tâbî olarak varlığını sürdürmekte ve öngörülebilir düzeyde bir istikrar sergilememektedir. Bireyin hayata ilişkin bu algıları psikolojik zeminde temel güvenlik sisteminin gerektirdiğı rutin, düzenlilik ve süreklilik duygularını zedelemektedir.

Giddens bu durumun insanları nispeten standart bir hayat zemini sunan ‘hayat tarzları’na yönelmelerini beraberinde getirdiğini ifade eder. ‘Hayat Tarzı’ teriminin kaynağına ilişkin çeşitli iddialar ortaya atılmıştır. Bu terimin kökenlerini esas itibarıyla Alfred Adler’in yazılarına dayandıranlar kadar, gerçekte Max Weber’in ‘statü grupları’ kavramıyla ilişkili ‘hayat tarzı’ terimiyle ilişkili görenler de söz konusudur. Giddens hayat tarzlarının reklâmçılık veya magazin dünyasının telkin ettiği bir şey olmaktan öte bir anlama sahip olduğunu öne sürer. Ona göre, bir hayat tarzı bir bireyin benimsediği, az çok bütünlük içindeki bir pratikler topluluğu olarak tanımlanabilir. Ve bizler “geç modern koşullarda sadece belirli hayat tarzlarını sürdürmekle kalmaz, aynı zamanda büyük ölçüde böyle yapmak zorunda kalırız” (Giddens, 2010: 110).

İnsanın doğal dünyayla bütünlüğünün bozularak toplumsal tarihinin başlamasının onun doğa ve diğer ‘insan yığınları’ndan ayrı bir varlık olarak kendinin farkına varmasıyla mümkün olduğu görüşü yaygın kabul gören bir yaklaşımdır. Ancak bu farkına varma ve ayrılığın tam bir bağımsızlaşma olduğunu iddia etmek mümkün değildir. Zira en basit örneği ile hepimiz bedenlerimize mahkûm durumdayız. İnsan doğaya ve içinde bulunduğu toplumsal dünyaya bağlı olmayı sürdürmüş ve ayrı bir varlık olarak kısmen kendisinin farkında olurken, aynı zamanda çevresindeki dünyanın da bir parçası olduğu gerçeği veya duygusunu yaşar. İnsanın başlangıçtaki bağlarından kopması süreci 17. yüzyıldan günümüze doruk noktasına ulaşmıştır. Bir bireyin kendi hayat tarihinde de insanın toplumsal tarihine oldukça benzer bir süreç yaşandığı söylenebilir (Fromm, 1996: 36). Bir

çocuğun doğumla annesinden ayrılmasıyla insanın doğada başlı başına bir varlık olarak kendisinin farkına varması birbirine oldukça benzer bir süreci ifade eder. Biyolojik olarak ayrıldığında çocuğun annesiyle bağlarının tamamen ortadan kalkmaması gibi, insanın kendi varlığının farkına varması onu tamamen doğadan uzaklaştırılmaz. Ancak, toplumsal tarih doğadan kopuşun tarihi olarak yorumlanmıştır. Kültürel ve toplumsal hayat doğadan bağımsızlaştığı ölçüde kompleks karakter kazanmıştır. Dolayısıyla, bireyin hayat tarihi de bağlarından bağımsızlaşarak ilerlemiştir. “Birey kendisini dış dünyaya bağlayan simgesel göbek bağından ne ölçüde kurtulmuşsa o ölçüde özgürdür, ya da kurtulamadığı ölçüde özgürlükten yoksundur; ama bu bağlar aynı zamanda ona güvenlik duygusu, bir ait olma, köklerinin bir yere bağlı olduğu duygusunu vermektedir” (Fromm, 1996: 36). İnsanın toplumsal tarihi ile bir bireyin kendi hayat tarihi, yani benliğinin gelişme süreci arasında paralellikler olduğu kabulünden hareketle geç modernite koşullarında varoluşsal güvenlik problemini irdelemek kaçınılmaz olarak benliğin gelişme çizgisini tahlile yönelmeyi gerektirir. Nitekim yukarıda değindiğimiz gibi, birey modernite koşullarına özgü hayatı varoluşunu tehdit altında hissetmesiyle sonuçlanacak kadar kaygı verici bir durum olarak algılar. Peki, birey içinde bulunduğu hayatın içerimlerini neden böylesi kaygı verici düzeyde algılamaktadır? Yaşanılanlar onun algı dünyasında neden böylesi bir kaygıya yol açmaktadır? Pek çok uzman modern çağın kaygılar ve güvensizlikler çağı olduğunu kabul eder. Ancak Giddens bu türden yaygın kaygıların sadece modern çağa özgü olmadığını, modern çağ öncesi dönemlerde de oldukça yaygın kaygılar ve güvensizlikler bulunduğunu ifade eder; ancak ona göre modern çağda yaygın kaygıların içeriği ve biçimi kesinlikle değişmiştir.

Benliğin gelişme çizgisini modern dönemde farklı kılan unsurlardan bir diğeri modernitenin refleksivitesidir. Modernitenin refleksivitesi benliği kuşatan, onun biçimlenmesine etkide bulunan önemli unsurlardan biri olarak yer alır. Giddens’in ifadesiyle, benlik gelenek-ötesi düzende refleksif bir tasarım hâline gelir. Benliğin gelişim sürecine ilişkin bilimsel araştırmalar sadece bu sürecin seyrini ortaya koyan bilgiler olarak kalmaz, aynı zamanda onu yapılandırıcı unsurlar olarak bu sürece dâhil olurlar. Toplumun bireyden beklentileri, küresel düzlemde idealize edilen benlik tipleri, moda, normlar gibi dinamikler geleneksel düzenden çok daha yoğun ve aktif olan kitle iletişim araçları ve –uzmanlık sistemleri ve sembolik işaretleri içeren– soyut sistemler aracılığıyla bireyin benlik gelişim sürecine yapılandırıcı bir biçimde dâhil olurlar. Moderniteye içkin hayatın

değişim hızı geleneksel dönemle kıyaslandığında öylesine yoğundur ki, çoğu zaman benliğin içinde bulunduğu koşulları yeni bir benlik tipi gerektirecek kadar köklü biçimde dönüştürür. Özellikle bireylerin hayatlarındaki evlenme, boşanma, ergenlik gibi geçiş dönemlerini içeren kişisel değişimlerden savaşlar, ekonomik sistemdeki dönüşümler ve krizler gibi makro boyutları içeren toplumsal değişimlerde de yeniden bir refleksif yorum ve tasarım oluşturulur. Dolayısıyla, modern çağda birey kendi benliğini değişen koşullara uygun biçimde büyük oranda her zaman yeniden tasarlamak durumundadır. Bu türden koşullarda tutarlı bir benlik algısını, asgari düzeyde de olsa süreklilik sergileyen temel bir ben ya da öz duygusunu nasıl sürdüreceği sorunu birey için zaman zaman varoluşsal kaygılar yaratan bir probleme kapı aralamaktadır.

Bu bağlamda çalışmamızın önemli bölümlerinden biri olarak bireyin kendi hayat tarihini, yani toplumsal gelişimi de içeren benliğin gelişme çizgisini irdelemeye geçebiliriz.

Benliğin gelişme süreciyle ilişkili sosyal bilim literatürü genel olarak değerlendirildiğinde, benliğin gelişme sürecinin temel boyutlarından birini bilişsel gelişim, diğerini sosyal gelişim olarak sınıflandırmanın mümkün olduğu söylenebilir. Ancak gelişimin bilişsel ve sosyal boyutlarını tamamen birbirinden ayrı olarak değerlendirmenin mümkün olmadığını gösteren pek çok çalışma vardır. Özellikle benliğe ilişkin erken dönem araştırmalar benliğin gelişim sürecini bilişsel bir olgunlaşma süreci temelinde açıklama eğilimindedir. Ancak sosyal bilim literatüründe yaygın kabul gören açıklamalar bilişsel ve sosyal gelişim süreçlerini birlikte ele alan ve benliğin gelişme sürecini bu çerçevede değerlendiren yaklaşımlardır. Zira yüzeysel bir bakışla değerlendirildiğinde bile, iki sürecin birbirini gerektirdiği kolayca anlaşılabilir. Nitekim Mary J. Gander ve Harry W. Gardiner *Çocuk ve Ergen Gelişimi*'nde bilişsel ve toplumsal gelişimin birbirine sıkıca bağlı olduğunu vurgulayarak bu iki gelişim süreci arasında sarmal bir ilişki olduğuna dikkat çekmişlerdir.

Bu doğrultuda, benliğin gelişme çizgisini anlamak için başvurulması gereken araştırmalar değerlendirildiğinde bu konuya ilişkin en kapsamlı teoriler Freud, Piaget ve Erik Erikson'un çalışmaları karşımıza çıkar. Bu çerçevede Freud'un çalışmalarının, Piaget'nin bilişsel gelişim kuramının ve Erik Erikson'un sosyal gelişim kuramının benliğin gelişme çizgisini anlamak ve bu sürecin varlıksal güvenlik problemiyle ilişkisini ortaya koymak bakımından ele alınmasının oldukça

önemli olduğu söylenebilir. Bu bağlamda tartışmamıza açıklık getirebilmek için benliğin gelişim sürecine içkin bilinç, bilinçdışı, bellek, zaman gibi çeşitli kavramlara bakılması gerekir. Dolayısıyla, benliğin gelişim süreciyle ilişkili psikolojik temellerin anlaşılması için Giddens'in özellikle Freud'un bu konuya ilişkin geliştirmiş bulunduğu kavramlar üzerine tartışmalarının incelenmesi önemli bir başlangıç noktası oluşturacaktır. Konuyla ilgili hemen herkesin yaygın bir biçimde kabul ettiği üzere benlik üzerine bir tartışma Freud'un görüşleri ile yüzleşmek durumundadır. Benliğin gelişimine ilişkin, en kapsamlı olmasa bile sistematik olduğu söylenebilecek ilk görüşler Freud'a aittir. Bu doğrultuda benlik gelişimine ilişkin hemen her çalışma ya Freud'un görüşlerinin eleştirisi ya da geliştirilmiş hâli, devamı mahiyetindedir. Dolayısıyla, Giddens da sosyal bilimsel çalışmalarında Freud'un görüşleriyle kavramsal düzeyde bir tartışmaya girer ve özellikle benliğin gelişim süreçlerine ilişkin formüle edilmiş bulunan bilinç, bilinçdışı, id-ego-süperego gibi kavramları irdeler.

3. BİLİNÇ

3.1 Refleksivite, Temel Güvenlik Sistemi, Pratik Bilinç ve Sözel Bilinç

Freud bireyin psöik düzenini ve bunun ürünü olarak görölebilecek benliği üç temel kavram çerçevesinde açıklamaya çalışır. Giddens'a göre, bu kavramlar oldukça isabetsiz ve kullanışsız bir biçimde id, ego ve süperego şeklinde terimleştirilir. Giddens bu yüzden Freud'un bu kavramlarının yerine bir tabakalaşma modeli içinde sunulan üçlü ayrımı, temel güvenlik sistemi, sözel bilinç ve pratik bilinç ayrımını önerir. Giddens bu ayrımın Freud'un kavramlarıyla doğrudan paralellikler taşıdığını iddia etmese de, aktörlerin davranışlarını oluştururken kullandıkları 'yorumlama şemaları'nın tamamen benliğin bu üç boyutu içine gömülü olduğunu öne sürer. Bununla beraber, 'egonun (das ıch) sözel bilinçle ilişkili süreçlerin tam merkezinde yer aldığını ve kavramsal açıdan dikkatle değerlendirilmesi gerektiğini vurgular.

Giddens Freud'un kavramlaştırmasına ilişkin belirtmiş olduğu sorunları Freud'un benliğin boyutlarına ilişkin ayrımının özellikle faillikle ilişkili yol açtığı bazı problemler etrafında tartışır. Giddens'a göre, Freud bireyi bir fail\aktör olarak görür, ancak id, ego ve süperegonun bireyin içindeki aktörler olduğu kabulünden hareket eder. Giddens, ayrıca, Freud'un 'ego' (das Ich) kavramını özellikle 1920'lerden önceki çalışmalarında benliğin bir bölümünün yanı sıra kimi zaman tümünü anlatmak için de kullandığını ve bu anlam kaymalarının benzer şekilde, 'süperego' kavramı içinde söz konusu olduğunu belirtir. Freud'un 'ben' terimini benliğin tümünü ifade etmek için kullanırken, benzer şekilde süperego terimini de 'benlik ideali'nin yerine kullandığını iddia eden Giddens'a göre benlik ideali gerçekte süperegodan oldukça farklı bir süreci ifade eder. Nitekim Giddens bu anlam kaymaları ve terminolojik tutarsızlıkları Freud'un görüşlerindeki kavramsal sorunların göstergesi olarak değerlendirir. Giddens Freud'un tanımladığı ve kavramsallaştırdığı hâliyle egonun örneğin çelişkili düşünceleri reddetmeye karar verme gibi bir karar verme sürecinden söz edilemeyeceği, söz edilebilse bile egonun verdiği kararların aslında aktörün kararlarının bir tür minyatürü mahiyetinde mi değerlendirileceği konusunda bir karmaşa olduğundan söz eder. Freud egonun mesela uyku sırasında kişinin uykusunu korumak için bilinçdışıdan gelen kötü oluşumlara karşı aktif olduğunu iddia eder. Giddens bu noktada egonun arzuladığı uykunun kimin uykusu olduğunu, aktörün mü yoksa egonun bizzat kendisinin mi olduğunu sorar. Bunu takiben, Freud'un egonun görevlerine ilişkin

genel tespitlerini hatırlatır. Freud'a göre egonun kendi lehine dış dünyada değişiklikler yaratmayı öğrenerek yerine getirdiği kendini koruma gibi bir görevi vardır. Giddens bu noktada da muğlâk bir durum olduğunu, egonun kimi koruduğunu, egonun avantajının gerçekte kişinin de avantajı olup olmadığını nasıl belirlendiğinin anlaşılamayacağını ileri sürer. Giddens bu karmaşa karşısında Freud yorumcularının onun yazılarında yanıltıcı kullanımlar bulunduğunu kabul ettiklerini, ancak id, ego ve süperego'yu süreçler veya güçleri anlatan şeyler olarak kavradığımızda bu sorunların giderilebileceğini öne sürdüklerini ifade eder. Ancak buna rağmen Giddens'a göre bu tutum da sorunun çözümüne fazla yardımcı olmaz. Zira ona göre süreç veya güçler olarak anlaşıldığında bile bu kavramlar insan eyleminin doğasını kavramak için uygun veya yeterli değildir. Giddens'a göre Freud akış, enerji tıkanmaları gibi süreç ifade eden dinamiklerden söz etse de, bu insan davranışının temelleriyle ilgili, oldukça naif nesnelcilik biçimleriyle bağlantılı mekanik bir anlayışı hatırlatmaktan öteye gidemez. Giddens id, ego ve süperego terimlerinin sadece faillikle ilgili bazı çağrışımlara sahip olduğunu, gerek Almanca gerek İngilizce kullanımları olsun her iki durumda da insan eyleminin doğasını kavramak açısından uygun açıklamaları sağlamadığını, aktörün eylemliliğini değil aslında aktörün içindeki küçük aktörleri ifade ettiğini ileri sürer.

Bu bağlamda Giddens 'ben'in (das ich) kendine has bir karaktere sahip olduğu kabulüyle beraber id ve süperego kavramlarını atmamızın bize yardımcı olacağını iddia eder. Bu gerçekte Giddens'ın 'ben'in id ve süperegodan bağımsız kendine has bir karaktere sahip olduğunun kabul edilmesinin, 'ben'in fail/aktör olduğu varsayımına imkân tanıyacağına ilişkin kabulünün bir tezahürüdür. Bununla beraber, Giddens'a göre Kartezyencilik ve G. H. Mead'in felsefesi dâhil tüm felsefe okullarının temel önermelerini veya ön-kabullerini oluşturan bu terim kullanıldığı hâliyle kesinlikle hatalıdır. Zira 'ben'in inşası sadece 'öteki söylemi' aracılığıyla mümkündür. Bu ontolojik düzlemde hem ötekinin varlığını kabul etmeyi hem de bu akıl yürütmenin temelini teşkil etmesi bakımından kazanılmış bir dili gerektirir. Dolayısıyla, 'ben'in inşasının daha başından toplumsal dinamikleri gerektirdiği ve hatta içerdiği söylenebilir. Giddens bu doğrultuda Mead'in yazılarının 'ben'in bir 'sosyal ben' (me) olarak ortaya çıkışını anlamamıza yardımcı olduğunu, ancak onun yazılarında 'ben'in, failliğin verili odağı olarak konumlanması nedeniyle köklerinin çoğu zaman karışık hâlde kaldığını belirtir.

Konuşma sırasında 'ben' konumundaki kişinin kim olduğu konuşmanın bağlamına göre değişmekte, yani 'ben'in kim olduğunu konuşmanın bağlamı tayin

etmektedir. Sadece konuşan kişiye, bir cümle veya ifadenin ‘özne’ sine işaret eden ‘ben’ teriminin kullanımına hâkim olmak aynı zamanda sosyal ben teriminin kullanımına hâkim olmayı gerektirir. Zira ‘sen’ dediğimde bir ‘ben’ olduğumu, ‘ben’le konuştuğunda sen kendinin bir ‘ben’ olduğunu ve benimle konuştuğunda ‘sen’ ifadesinin beni anlattığını bilmek zorundayım (Giddens, 1984). Giddens’a göre, bu kullanımlar kompleks dilsel becerilerin yanı sıra çeşitli toplumsal bağlamlarda nasıl yer alınacağına ilişkin gelişmiş bir bilgiyi de gerektirir. Bu gelişmiş bilgi düzeyi Giddens’ın sisteminde davranışın refleksif gözetimine imkân tanıyan, hatta ta kendisi olarak konumlanan bir durumu ifade eder. Toplumsal bağlamlarda veya toplumsal hayatın gündelik sürekliliği içinde nasıl yer alınabileceğine ilişkin refleksif gözetime imkân tanıyacak ölçüde gelişmiş bir bilgiye sahip olduğumuz iddiası Giddens’a göre bilme ve güdünün bilinçsiz kaynaklarını göz ardı etmek demek değildir. Bu noktada ona göre yapılması gereken şey bilinci bilinçsizden ayıran noktalara biraz daha dikkat etmektir. Giddens bu çerçevede bilinç, bilinçdışı, algı, zaman ve bellek gibi çeşitli kavramların tartışılması gerektiğini ileri sürer.

3.2. Bilinç, Bilinçdışı, Algı, Zaman ve Bellek

Giddens bilinç kavramının birkaç farklı bağlamda ve farklı anlamda kullanıldığına dikkat çeker. Bilinç bazen ‘duyarlık’ veya uyanıklık anlamında kullanılır. Başlı yana kaykılarak dalan veya uyuyakalan birinin içinde bulunduğu durum genellikle bilincini kaybetme veya bilinçsizleşme olarak değerlendirilir. Bu bağlamda bilinçli olmak birçok çevresel uyarana karşı uyanık ve açık olmayı ifade eder. Bilinçli teriminin bu anlamda kullanıldığında herhangi bir refleksif durumu çağrıştırmadığı açıktır. Zira bu anlamda bir bilinçlilik ve bilinçsizlik durumu hayvanlar için de söz konusudur. Nitekim, böylesi bir bilinç anlayışı beden duyuşal yetilerine ve bu yetilerin işlerlikte olup olmamalarına işaret etmenin yanı sıra hem pratik hem de sözel bilinç için oldukça gereklidir (Giddens, 1984).

Yine Giddens’a göre, başka bir kullanım şekliyle bilinç insanların çevrelerinde olup biten olaylara kendi etkinlikleri bağlamında dikkat gösterdikleri bir durumu anlatır. Bu doğrultuda bilinç insanların olup bitenler hakkında değerlendirme yaptığı ve kendi davranışlarını bu değerlendirmeler doğrultusunda kurguladığı ve hatta kuşkusuz kendi davranışları üzerinde de değerlendirmeler yaptığı bir süreci ifade eder. Giddens’ın sisteminde genel olarak pratik bilinç olarak adlandırılan, davranışın refleksif gözetimi kavramsallaştırmasıyla gönderimde

bulduğu bu durumu ifade eder. Giddens diğer bir anlamıyla bilinç teriminden, kendi sisteminde sözel bilince karşılık gelen ve Toulmin'e atıfta bulunarak açık seçik olarak ifade etme anlamında söz eder. Bu hâliyle bilinçlilik, üzerinde düşünülmüş ve çeşitli değerlendirmeler sonucunda üzerinde karar verilmiş bir etkinliğin temeli, aynı zamanda o etkinliğin gerekçeleri konusunda tutarlı açıklamalar getirebilmenin gereği olarak tasavvur edilebilir (Giddens, 1984).

Giddens psikanalitik olarak bilinçsiz kavramının kendisinin bilinç konusunda vurguladığı görüşler ve sözel bilinç kavramlaştırmasıyla kurulan karşıtlıkla ilişkili olduğunu öne sürer. Zira sözel bilinç en kısa anlamıyla olay ve durumları sözcüklerle ifade edebilmeyi anlatırken, psikanalitik teoride bilinçsiz kavramı kişiyi eyleme yönelten şeylerin sözel bir biçimde ifade edilememesi anlamına gelmektedir. Bununla beraber, Giddens'a göre 'bilinçsiz' ve 'bilinçdışı' kavramları aynı iki durumu ifade etmez. O bilinçsiz teriminin bilinçdışı şeklinde kavramlaştırılmasının bellek hakkında bazı yorumları gerektirdiğini, başka ifadeyle bilinçdışının ancak belleğe dönük daha dikkatli bir araştırma sonucunda daha derinlemesine kavranabileceğini öne sürer. Zira ona göre bilinçdışının anlaşılabilmesi ancak bellek aracılığıyla, belleğe ilişkin daha kapsamlı açıklamalarla mümkündür. Giddens belleği sadece verilerin depolandığı yer ve geçmişteki şeylerin anımsanması olarak tanımlamanın oldukça sorunlu olduğunu öne sürer. Ona göre ilk bakışta belleğin geçmişe işaret ettiği varsayılabilir. Çünkü şu an içinde eylem geçmişin izlerinden yararlanılarak ortaya konulur. Ancak bellek sadece tamamen geçmişe işaret etmez. Örneğin daha önce hiç yaşanmamış bir olay örgüsünü veya bir anı şu an gözümüzde canlandırabiliriz. Böylesi bir zihinsel etkinliğin belleğe içkin olduğu değerlendirmesi rahatlıkla yapılabilir. Dolayısıyla, bellek sadece geçmişe içermez, mevcut anla da oldukça yakın ilişki içindedir. Bu bağlamda Giddens zamanın mevcutların birbirini izlemesi olmadığını ifade eder ve Heidegger'e atıfta bulunarak zamanın bir 'orada-bulunma' olduğunu, bununla beraber belleğinde 'orada-bulunma'nın bir boyutunu oluşturduğunu iddia eder (Giddens, 1984).

Diğer bir yönüyle bellek bir hatırlama veya anımsama aracı olarak değerlendirilebilir. Bu görüşten hareketle bellek geçmişin günümüz içinde hatırlanması olarak nitelendirilebilir. Ancak Giddens'a göre bu da problemlidir. Zira belleği sadece geçmişle ilişkili bir şey olarak almayı, aynı zamanda mevcut olanla ya da şu anla ilişkilendirdiğimizde bu görüşü terk etmek durumunda kalırız. Zira bellek geçmişle ilişkili bir şey olarak alındığında belleğe dönük etkinlik

sadece anımsama veya hatırlamadan ibaret olarak kavranmak durumundadır. Ancak bellek şu anla ilişkili olarak kavrandığında belleğe dönük etkinlik anımsama ve veya hatırlamadan daha fazlasını ifade etmeye başlar. Bellek kesinlikle anımsamayla ilişkilidir, ancak anımsama doğrudan belleğin ne olduğunu göstermez.

Belleğin açıklanmasına dönük girişimimizin gerektirdiği bir diğer kavramsal tartışma algı terimi üzerinedir. Zira algı ve bellek arasındaki ilişkiyi irdelemenin bellek hakkında daha geniş bir açıklamayı beraberinde getireceği açıktır. Giddens algı teorilerinin de sosyal bilimlerde kurulmuş bulunan öznelcilik/nesnelcilik karşıtlığı çerçevesinde konumlandıklarını vurgular. Giddens bu yaklaşımlardan öznelciliğin algılayan bir şeyin işlemcisi olarak gördüğünü belirtir. Buna göre algılanan şey algılayan işlemci tarafından belirli düzenlilikler içinde kavranır. Aksi takdirde şeyler varoluşları itibarıyla, deyim yerindeyse, şekilsiz boşluklardan ibaret olarak değerlendirilirlerdi (Giddens, 1984). Giddens'a göre karşıt görüş algıyı önceden mevcut bir nesne-dünya tarafından yapılandırılan bir süreç olarak kabul eder. Giddens bu ayrımı aşmaya dönük çeşitli girişimlerde bulunur. Tıpkı niyetler ve gerekçeler gibi algının da, tek tek algılananların toplamı olmayıp, beden zaman ve mekândaki hareketiyle bütünleşmiş bir etkinlik akışı olarak değerlendirilebileceğini belirtir. Giddens'a göre "algı, bireyin yeni gelen bilgiyi beklediği, aynı anda zihinsel olarak eski bilgiyi kafasında şekillendirdiği, beklentiye dayalı bir şema aracılığıyla yapılandırılır" (Giddens, 1984) Giddens'ın düşüncesinde şema kavramı beklenti kavramıyla iç içe tasavvur edilir ve o beklentilerin geçmiş ve gelecek arasında bir araç olduğunu, geçmişin geleceği bu araç dolayısıyla etkilediğini vurgular. Giddens'a göre "algı aslında algılayan tarafından aktif olarak organize edilen mekânsal ve zamansal sürekliliğe bağlıdır" (Giddens, 1984). Burada örtük olarak vurgulanan nokta algının beden toplumsal dünyaya aktif katılımını ifade etmesidir. Algılayıcı algılama etkinliğini gerçekleştirirken toplumsal dünyaya aktif olarak katılır. Giddens buna örnek olarak dokunma duyusunu verir. Ona göre "dokunmak bedenin eylem bağlamlarındaki yönlendirici hareketinin bir parçasıdır". Giddens' gündelik hayatın doğasının bir gereği olan etkinliklerin sürekliliğinin farklı duyuların bütünleşmesi yoluyla mümkün olabileceğini vurgular. O duyuları tek tek ele almanın algı hakkında son derece yüzeysel ve yetersiz bir açıklamayı beraberinde getirdiğini, ayrıca algı konusundaki literatürün önemli bir kısmının duyuları birbirinden bağımsız işliyorlarmış gibi değerlendirdiklerini ifade

eder. Dokunma duyusu işitme veya görmenin aksine belirli bir algı merkezine sahip değildir ve dokunma sinir sistemine içkin tek bir mekanizma tarafından kontrol edilmez. O hem sinir sisteminin pek çok bölgesiyle hem de diğer duyuyla yakın ilişki içindedir. Dokunma duyusunda daha somut olarak görülebildiği üzere, her duyu özellikle gündelik toplumsal hayata katılım sırasında deyim yerindeyse birbiriyle bütünleşir. İşitilen bir sesin nereden, kimden veya neyden geldiğini anlamak kuşkusuz başta göz olmak üzere diğer duyu, yani duyu bütünlüğünü gerektirir. Kişi böylece zamansal-mekânsal bir varoluşa sahip toplumsal gündelik hayata aktif olarak katılır. Giddens verili yerleşik nörolojik şemalara sahip olarak doğduğumuzu yadsımaz, ancak ayrıca bu şemaları algılayıcının her zaman seçim yapmasına, seçici tepki göstermesine imkân tanıyacak özelliğe ve esnekliğe sahip şeyler olarak niteler. Beklenmeye dayalı algı şemalarının nörolojik olarak zamansal açıdan bir akışı olan hayatın, başka ifadeyle 'yaşantının zamansallığı'nın üzerine kurulu olduğunu belirten Giddens bu sürecin doğası gereği eylemin refleksif gözetimiyle ilişki içinde anlaşılabilirliğini vurgular.

Giddens'a göre, algıyı hareketler ve yönelimlerle biçimlenen, aynı zamanda onları biçimlendiren araçların zamansal ve mekânsal olarak düzenlenişi olarak tanımlarsak algıda seçiciliğin gündelik davranış açısından önemini anlayabiliriz. Giddens'ın etkinlik bağlamı olarak nitelendirdiği hemen her ortamda aktörün dikkatini çekenden çok daha fazla dikkatini çekmeyen olay ve verinin söz konusu olduğu algıya ilişkin araştırma yapan herkesin vurguladığı temel bir gerçektir. Bu noktada akla ilk gelen soru neden sadece bazı verilerin aktörün dikkatini çekerken diğerlerinin çekmediğidir. Giddens'a göre bu konuda gereksiz materyalin ayıklandığı biçiminde alışıldık bir cevap vardır ve bu cevap gereksiz materyalin mekanik olarak göz ardı edildiği kabulüne yaslandığı için oldukça yanıltıcıdır. Algı araştırmaları ağırlıklı olarak algıda seçiciliğin gereksiz bilginin daha üst kortikal merkezlere ulaşmasının engellenmesi veya bloke edilmesiyle mümkün olabildiği ve bu sürecin belirli nörolojik mekanizmalar sayesinde kontrol altında tutulduğu kabulüne dayanır. Örneğin *Çocuk ve Ergen Gelişimi*'nde seçiciliğin başlangıçta büyük ölçüde doğuştan gelen yapı ve sinir sisteminin elektrik örgüsü tarafından belirlendiği vurgulanır (Gander ve Gardiner, 2004: 166-167). Bu tür açıklamalarda duyu organlarının kapasitesi dâhilinde çevredeki her şey duyu organlarına ulaşsa da bu duyumların çoğunun geçişinin engellendiği, büyük bir hızla unutulduğu varsayılır. Giddens'a göre böylesi teoriler hem bireyin girdinin pasif alıcısı olarak tasavvur edilmesine, hem de algı ve bellek

arasında oldukça hatalı bir ayrıma yol açar. Buna karşılık Giddens algının aktörlerin zamansal-mekânsal olarak konumlanmış etkinlikleri neticesinde yaptıkları bir şey olarak alınması gerektiğini öne sürer ve böylece engelleyici veya bloke edici mekanizma açıklamalarına gerek kalmayacaktır. Giddens'a göre organizmalar aktif varlıklardır, bazı şeyleri yaparken diğerlerini bozarlar. Bu duruma ilişkin muhtemelen en kapsamlı açıklamayı Giddens'ın kurguladığı hâliyle elma toplama örneğinde görebiliriz. "Bir elmayı ağaçtan koparmak için diğer bütün elmalara bakmanız gerekmez, onları sadece toplamazsınız". Giddens bir elma toplama teorisinin söz konusu elmayı istemeye nasıl karar verdiğimiz, onu almak için elimizi mi veya ayrıca veya aynı zamanda neyi kullanacağımız, onu elimizle nasıl kavrayacağımız gibi durumlara açıklık getirmesi gerektiğini kabul eder. Ancak tüm bunlara rağmen teorinin elimizdeki istenmeyen elmaları tutacak, engelleyecek bir mekanizma belirlemek zorunda olmadığını da vurgular. Zira istenmeyen elma zaten elimizde değildir. O hâlde, olmayan bir istenmeyen elma engelleyicisinden söz edilemez. Buradan hareketle Giddens'ın sistematığı ışığında engelleyici veya bloke edici mekanizma açıklamasının son derece yersiz olduğu söylenebilir.

Giddens benliğin gelişim sürecini anlamaya yönelik gerçekleştirdiği tartışma için gerekli gördüğü tüm bu kavramsal irdelemeler sonucunda bilinç, bellek ve anımsama kavramları arasında bir ayrımın gerekli olduğunu vurgular. Giddens'ın düşüncesinde bellek kişinin bilgililiğinin bir ifadesi olarak tasvir edilir ve belleğin 'mevcut' olandan veya şu an'dan bağımsız olarak değil, ona anlamını kazandıran eylemin akışıyla ilişkisi içinde, kişinin bilgililiğinin bir ifadesi olarak alınması gerektiği vurgulanır. Giddens'a göre bellek insan failerin bilgililiğini betimleme biçimidir ve sadece geçmiş deneyimlerimizi ifade eden veya geçmiş deneyimlerimiz şeklinde tahayyül edilemez. Ona göre, nasıl bellek geçmiş deneyimlerimizi adlandırmıyorsa, bilinç de 'mevcut'un ifadesi olarak değerlendirilemez. Bu bağlamda Giddens 'duyusal farkındalık olarak bilinç', 'bilincin zamansal inşası olarak bellek' ve geçmiş tecrübeleri eylemin sürekliliğine odaklanabilecek biçimde 'özetleme aracı olarak anımsama' ayrımı yapılması gerektiğini ifade eder (Giddens,1984). Buradan hareketle, belleğin insan deneyimine ilişkin işaret ettiği zamansal hâkimiyete dikkat çekerek, sözel ve pratik bilincin de psikolojik anımsama mekanizmalarına işaret ettiğini vurgular.

Bellek insan deneyimine bu kadar içkin zamansal hâkimiyete işaret ediyorsa, sözel ve pratik bilinçte –eylem bağlamlarında kullanılan– psikolojik anımsama mekanizmalarına işaret eder. Sözel bilinç aktörün sözel olarak ifade edebildiği anımsama biçimlerini akla getirir. Pratik bilinç, aktörün eylemin süresi/akışı (durée) içinde ‘bildiği’ ancak anımsamadığı şeyleri anlatır. Bilinçdışı davranışın refleksif gözetimine ve daha özel olarak sözel bilince doğrudan girmeyi önleyen bir tür negatif ‘engel’ olması nedeniyle, bireyin doğrudan ulaşamadığı anımsama biçimlerini anlatır. Bu ‘engel’in iki genel kaynağı vardır. İlk olarak, bebeğin – kaygının yönlendirildiği ve kontrol altında tutulduğu temel güvenlik sistemini biçimlendiren– ilk deneyimleri zamansal olarak farklılaşmış dilsel bir yeterlilikten önce yer aldığı için, bu engeller daha sonra muhtemelen sözel bilincin ‘sınırları dışında’ kalır. İkinci olarak, bilinçdışı sözel açıklamayı engelleyen bastırmalar içerir (Giddens,1984).

Giddens bu açıklamaların Freud’un bilinç ve bilinçdışı kavramlarını kullanım şekliyle uyum sergilediğini kabul eder ve Freud’un bu konuda oldukça aydınlatıcı açıklamalar yaptığını belirtir. Ancak onun güdü kavramına gereğinden fazla anlam yüklemeye çalıştığını, bütün edimler, eylemler veya hareketlerin altında (bilinçsiz) güdülerin yattığını göstermeye çalışmanın veya başka ifadeyle bütün eylemler veya hareketlerin güdülenmiş olduklarını öne sürmenin fazla anlamlı olmadığını iddia eder. Giddens her eyleme bir güdünün karşılık geldiğini varsaymak yerine, eylemi niyetler ve gerekçeler içeren bir süreç olarak görmemiz ve ‘güdülenme’ teriminin de süreci ifade eden bir kavram olarak değerlendirmemiz gerektiğini vurgular. Ona göre, bilinçdışına ilişkin bağlantılar kişinin benliği içindeki psikolojik mekanizmalara bağlıdır ve nitekim bireylerin toplumsal ilişkileriyle, gündelik hayatın rutinleri içinde sürdürdükleri toplumsal ilişkilerle dolayım lanırlar. Giddens’a göre “benlik failin kendi eyleminin temelinde yatan ‘şey’i refleksif olarak nitelendirdiği anımsama biçimleri toplamıdır” (Giddens,1984). Giddens özellikle ben ve benlik arasında ciddi bir ayrım yapar ve birbirine karıştırılmamaları gerektiğini vurgular. Ona göre ‘ben’ eylemin refleksif gözetiminin temel bir özelliğidir. Ancak ‘ben’ hem benlikle hem de faillikle özdeş değildir. Giddens fail veya aktör terimi ile canlı organizmanın bedensel zaman-mekânını işgal eden veya başka ifadeyle bedensel zaman-mekân içinde konumlanmış insan özneyi ifade eder. Dolayısıyla, bunlardan hareketle beden, benlik ve bellek terimlerinin birbirleriyle çok yakından ilişkili olduğu söylenebilir.

Giddens beden, benlik ve bellek kavramlarının temelini teşkil ettiğini söylediği kişisel hayatın gündelik hayatta sürdürülebilmesinin gereği olan koşullar üzerinde durur. Bu koşullardan muhtemelen en önemlisi varlıksal güvenlik duygusudur. Zira o sıradan gündelik hayatın varlıksal güvenlik duygusunu gerektirdiğini ısrarla vurgular. Onun düşüncesinde varlıksal güvenlik duygusu “öngörülebilir rutinler üzerinde bedensel bir kontrol özerkliği”ni ifade eder (Giddens, 1984). Burada tartışma açısından temel önemde olan kavramlardan biri ‘rutin’dir. Giddens Erikson’a atıfta bulunarak varlıksal güvenlik duygusunun psikolojik köklerinin benliğin gelişim sürecine içkin temel kaygı düzenleyici mekanizmalarda bulunabileceğini öne sürer. Giddens temel kaygı düzenleyici mekanizmaların oluşumunu başlangıçta başkalarına güven duygusunun oluşumunun karakterize ettiğini ve başkalarına güven duygusunun ebeveynler tarafından oluşturulan öngörülebilir nitelikteki rutinlere ve bakım rutinlerine dayandığını belirtir. Giddens başkalarına güven duygusunun oluşumunu temel güvenlik sisteminin en derindeki ana unsuru olarak kabul eder. Bu doğrultuda varlıksal güvenlik duygusunun başlangıçta başkalarına güven duygusuyla oluştuğunu ifade eden Giddens, bununla beraber, çocuğun daha özerk hâle geldikçe güvenin gerektirdiği karşılıklılığı mümkün kılan ve nezaket gibi uygulamalarla sağlanan ‘koruyucu araçları’ öğrendiğini ve bu sürecin de varlıksal güvenlik duygusunun korunmasını beraberinde getirdiğini vurgular. Son olarak, varlıksal güvenlik duygusunun rutinin öngörülebilirliği veya hayatın içerimlerinin sürekliliği ile sürdürüldüğünü belirtir.

Varlıksal güvenlik duygusunun pratik bilincin zımnî karakteriyle ilişkili olduğunu ifade eden Giddens’a göre, ‘paranteze alma’ bu süreçte etkin bir dinamik olup, pratik bilince içkindir. Giddens sıradan görünen gündelik eylem ve söylemlerin ardında sadece düzensizlik değil, bunun da ötesinde süreksizlikler dolayımıyla diğer kişi ve şeylerin gerçekliği duygusunun kaybolduğu bir kaos bulunduğunu ifade eder. Bu kaotik durumlar sıradan uzlaşımlar veya Giddens’ın terminolojisiyle ‘gündelik rutinler’le aşılr. Bütünlüklü ve süregiden bir dünya içinde olma duygusu pratik bilinç sayesinde yeniden-üretilen gündelik rutinler aracılığıyla gerçekleştirilen paranteze almayla sağlanır. Dolayısıyla, Giddens’ın sisteminde gündelik rutinler varlıksal güvenlik duygusunun oluşumunda merkezî öneme sahiptir ve onun bilişsel temellerinin yanı sıra ağırlıklı olarak duygusal temelleri üzerinde durulur. Gündelik hayatın bütünlüğüne ‘inanç’, bilişsel bir temele sahip olmakla beraber, duygusal olarak güven, umut gibi kavramlarla ilişkili

olarak değerlendirilir. Giddens'in düşüncesinde hayatın içerimlerine ve sosyal gerçekliğe güven 'kişilerin güvenilirliği'ne itimada dayanır. Bu noktada Giddens kişilerin güvenilirliğine itimadı Erik Erikson'un 'temel güvene karşı güvensizlik' olarak adlandırdığı bilişsel-duygusal gelişim evresine gönderimde bulunarak açıklar (Giddens, 2010: 56).

Bu doğrultuda varlıksal güvenlik duygusunun temellerinden biri olarak başkalarına güven duygusunun oluşumunun, yani benliğin toplumsal gelişiminin irdelenmesine geçilebilir. Bu noktada ilkin benliğin sosyal gelişimiyle sarmal bir ilişki içinde olduğu söylenebilecek ve bu anlamda sosyal gelişimin sağlanabilmesinin öncelikli koşulu olarak nitelendirilebilecek nörolojik olgunlaşma süreci, başka ifadeyle bilişsel gelişim sürecinin konumuz bağlamında irdelenmesinin iyi bir başlangıç noktası oluşturabileceği söylenebilir. Bu bağlamda tartışmamız açısından Jean Piaget'nin nesnelerin zamansal ve mekânsal sürekliliklerinin kavrandığı bilişsel gelişim dönemine ilişkin açıklamalarının irdelenmesinin faydalı olacağını düşünüyoruz. Zira bu durum ilkin başkalarına güven duygusunun oluşumu için öncelikli koşul olarak nitelendirebileceğimiz bilişsel gelişim aşamasına ilişkin fikir sahibi olmamızı ve aynı zamanda özellikle varlıksal güvenlik duygusunun oluşumu, korunması ve sürdürülmesini mümkün kılan öngörülebilir rutinlerle bağlantılı etkin bir tartışma sürdürmemize katkı sağlayacaktır.

3.3. Jean Piaget'in Bilişsel Gelişim Kuramı

3.3.1 Nesnelerin Değişmezliği/Sürekliliği

Jean Piaget gelişim sürecinde bir bireyin belirli aşamalardan geçtiğini kabul eder ve bu anlamda insan gelişiminin birbirini izleyen çeşitli evrelerden oluştuğunu belirtir. Bu evrelerden biri özellikle 1 yaş civarı yaşanmakta olan ve evrendeki nesnelerin zaman ve mekân içinde devamlılıklarının, başka ifadeyle sürekliliklerinin kavranmaya başlandığı, onun 'nesnelerin değişmezliği' evresi adını verdiği bir dönemdir. Piaget'ye göre çocuk bu dönemden önce bir nesneyi ilk gördüğünde onun varlığını algılar, ancak bir başka nesnenin ardında kaldığında veya oradan ayrıldığında, yani algı düzleminden uzaklaştığında nesnenin mevcudiyetini sürdürdüğüne ilişkin kavrayıştan yoksundur. Ona göre, nesne algı düzleminden uzaklaştığı an mevcudiyetini yitirmiş, yok olmuştur. Aynı nesne tekrar algı düzlemine geldiğinde nesne artık az önce gördüğü değil, yeni bambaşka

bir nesnedir. Bebek ikinci kez gördüğü nesnenin az önce gördüğü nesne olduğunu anlayamaz, ilk nesne algı düzleminden çıktığı an yok olmuş, zamansal-mekânsal sürekliliğini yitirmiştir. Artık algı düzleminde olan bu nesne yeni ve başka bir nesnedir. Piaget'ye göre, örneğin bu evreye henüz gelmemiş bir çocuğa bir top gösterildiğinde o topun varlığını algılar ve tepki verir, ancak gösteren kişi topu arkasına sakladığında tepkisiz kalır, topu arama davranışı göstermez. Zira onun için top artık yok olmuştur. Oysa nesnelere değişmezliğini, yani zamansal-mekânsal sürekliliğini kavrayabilecek bilişsel olgunlaşma seviyesine erişmiş bir çocuk saklanan topu arama davranışı içine girer. Aynı durum mekân içerisindeki alanlara ilişkin algılama için de geçerlidir; bir çocuk annesinin kucağında evin bir odasına girdiğinde odayı algılar, ancak odadan çıkıp gittiğinde söz konusu oda mevcudiyetini yitirir. Anne aynı odaya tekrar yöneldiğinde bile çocuk odanın az önceki oda olduğunun farkına varamaz. Fakat gerekli olgunlaşma süreci sonunda çocuk odanın yok olmadığını ve koridorun ucunda bir oda bulunduğunu fark eder ve zihninde koridor ve ona bağlı bulunan odadan oluşan bir 'şema' oluşmaya başlar. Daha sonra başka bir odanın da değişmezliğini, yani sürekliliğini kavradığında bu şemaya başka bir oda eklenir, ardından başka bir oda ve çocuk dışarıya çıktığında kendi evinin iç şemasını kapsayan ancak evi ve sokağından oluşan daha genel bir şema oluşmaya başlar. Bu süreç sokak, mahalle, şehir, ülke, dünya, evren şeklinde mikrodan makroya bir seyir izleyecek biçimde şemalaştırılır. Kişi evren şeması içinde dünyayı, dünya şeması içinde ülkesini, ülke şeması içinde kentini, kent şeması içinde mahallesini, mahallede sokağını, sokakta evini konumlandırır. Bu durumun bir düzen kavrayışını beraberinde getirdiği ve bu düzen içinde nihayetinde kişinin kendi varoluşunu konumlandığı ve 'anlamlandırıldığı' bir dizi zihinsel süreçle sonuçlandığı söylenebilir. Zira Piaget bebeğin nesnelere evrende zamansal ve mekânsal olarak değişmediğini kavradığında evrene ilişkin şemalar geliştirmeye başladığını ve bu şemalar aracılığıyla evreni düzenli bir bütünlük ya da bütünlükler şeklinde kavramaya başladığını vurgulayarak, bu kavrayış öncesi süreçte evrenin bebek için büyük oranda bir var olup bir yok olan düzensiz şeyler olarak algılandığına dikkat çeker. Piaget'ye göre, çocuk nesnelere zaman ve mekân içindeki sürekliliğini kavradığında nesnelere arasında bir ilişkisellik kurmaya ve bunun sonucu olarak da varlık(lara) ilişkin çeşitli örüntüler geliştirmeye başlar. Piaget 'şema' olarak adlandırdığı bu örüntüleri çocuğun hayatı anlamlı bütünlükler olarak algılamaya başlamasının temel koşulu olarak değerlendirir. Piaget'nin düşüncesinde, bu şemalar algı düzlemine giren her nesne, olay, durumla birlikte genişlemekte ve

kompleks hâle gelmektedir. Piaget'ye göre çocuk hem doğal hem de kültürel hayatı geliştirmiş olduğu bu şemalar aracılığıyla bir 'düzen' veya düzenlilikler olarak algılayabilmektedir. Nitekim, çocuk nesnelere zaman ve uzay içinde süregiden varoluşundan hareketle geliştirmiş olduğu bu şemalar içinde kendini de diğer nesnelere gibi konumlandırmaya, tanımlamaya başlayabilecektir. Dolayısıyla, bu durumun kişinin evrene ilişkin geliştirmiş bulunduğu şemalar çerçevesinde bir düzen kavrayışıyla beraber, kişinin kendi varlığını fark ettiği, tanımladığı ve konumlandığı bir süreçle sonuçlandığını söylemek mümkündür. Kişi kendi varlığını nesnelere sürekliliğinden hareketle geliştirdiği düzen içinde konumlandırarak bir varlık olarak kendine de, içinde bulunduğu düzenin her ögesinde olduğu gibi, bir süreklilik atfetmeye ve bu anlamda varlıksal güvenlik konusunda kaygılarını ortadan kaldırmaya dönük bir süreklilik algısının temeli oluşturmaya başlar. Kısaca ifade edecek olursak, nesnelere zaman ve uzay içerisinde süreklilik sergilediği algısı kişinin kendi varlığının da süreklilik sergilediği kavrayışıyla sonuçlanmakta ve bu bağlamda kişinin varoluşunu sürdürmek için derinden hissettiği kaygıları bertaraf edebilecek türden bir işlev yüklenmektedir. Nitekim, içinde yaşadığımız hayatın öğeleri veya içerimlerinin gelip geçici, anlık veya süresiz değil, zaman ve mekân içinde süregiden ve kalıcı nitelikte algılanmasının kişinin ontolojik kaygılarının bertaraf edilmesinde etkili olan başat bir dinamik olduğunu söylemek kesinlikle mümkündür.

Bireyin ontolojik kaygılarının bertaraf edilmesiyle sonuçlanan bu süreçte işlerlikte olan önemli bir başka dinamik 'güven' olgusudur. Yaşamakta olduğumuz hayatın içerimlerinin süregiden ve kalıcı nitelikte olması veya süreklilik sergilemesinin yanında, bu sürekliliğin devam edeceğine ilişkin güven duygusunun varoluşsal güvenlik problemini bertaraf etmeye dönük gerekli bir koşul olduğu söylenebilir. Zira, hayatın içerimlerinin süreklilik sergilediği algısı bazen zımnen bazen açıkça güven duygusunu çağırıştırır, hatta içerir. Bu bağlamda 'güven' kavramı tartışmamız açısından irdelenmesi gereken temel kavramlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Güven kavramını irdelemek, kuşkusuz hemen her irdeme ve tartışmada olduğu gibi, bağlam doğrultusunda onunla ilişkili çeşitli diğer kavram ve süreçleri de ele almayı gerektirir. Dolayısıyla, 'güven' kavramını irdelenmenin benliğin gelişim süreci içerisinde güven duygusunun nasıl meydana geldiğini ve bu durumun toplumsal güven mekanizmalarının oluşumuyla ilişkisini ele almayı gerektirdiği söylenebilir.

3.4. Erik Erikson'un Sosyal Gelişim Kuramı

Benliğin gelişim sürecini, başka bir ifadeyle bireyin toplumsal gelişimini inceleyen önemli sosyal bilimcilerden biri de Erik Erikson'dur. Sosyal bilim literatüründe benliğin gelişim süreciyle ilişkili teorilerin en kapsamlısının Erik Erikson'a ait olduğu konusunda pek çok uzman fikir birliği içindedir. Sigmund Freud'un öğrencisi ve psikanalizci bir psikolog olan Erikson'un çalışmaları psikanalizde gerçekleştirilen muhtemelen en ciddi ilerlemeler olarak görülmektedir. Sosyal bilimsel tartışmalarda genellikle Erikson daha önce Sigmund Freud'la çalışan ancak sonra ayrılıp onun teorilerini reddederek kendi yaklaşımlarını öneren Carl Young ve Alfred Adler'den farklı değerlendirilir. Erikson Freud'un kişiliğin boyutları olarak nitelediği id-ego-süperego açıklamasında kişiliğin icracı gücü olarak kabul edilen egonun psiko-sosyal gelişimine odaklanır. Erikson Freud'un çerçevesini çizdiği oral, anal, fallik ve genital olarak nitelenen psiko-seksüel gelişim evreleriyle paralel ilerleyen ego gelişiminin psiko-sosyal evreleri olduğuna dikkat çeker. Bununla beraber, benlik gelişiminin, psikanalizdeki yaygın kabulün aksine, ergenlikte durmadığı ve bütün hayat boyunca süregittiğini öne sürerek psikanalizin içeriği ve çerçevesini genişletir. Bu bağlamda Erikson'un çalışmalarının Freud'un psikanalize yaptığı muazzam katkısını yadsımadan yenilikler katmayı, başka ifadeyle onu zenginleştirmeyi başarabildiği söylenebilir.

Giddens sosyal bilim literatüründe 'ego psikologları' olarak adlandırılan Erikson, Sullivan, Horney ve Kardiner gibi uzmanların Freud'un çalışmalarındaki 'klâsik' psikanalitik açıklamaları yorumlarken iki temel çizgi üzerinde yer aldıklarını ifade eder. Bu uzmanlar bir taraftan Freud'un bilinçdışı ve bastırmayla yoğun meşguliyetinin beraberinde aktörün daha akılcı, başka ifadeyle bilişsel yönleriyle yeterince ilgilenmemesini getirdiğini öne sürdüler. Diğer taraftan, insanın çeşitli kültürel hayat biçimlerini inceleyen sosyal analizlere, özellikle antropologların araştırmalarına başvurdular ve psikanalitik bakış açısını bu çerçevede genişletmeye çalıştılar. Farklı kültürel hayat biçimlerini yadsımayan bir bakış açısı farklı toplumsal düzen biçimlerinin, farklı aile biçimlerinin ve bu anlamda farklı ilk sosyalleşme biçimlerinin mevcudiyetini kabul etmeyi gerektirir. Bu durum ilk bakışta bir rölativizmi çağırırsa da, Giddens'a göre gerçekte bu mutlak bir rölativizm değil en fazla geleneksel psikanalitik teorilerden bir sapma olarak değerlendirilebilir. Zira bu bakış açısı gerçekte bütün insan toplumlarında ortaklaşa bulunan benlik gelişim süreçlerine odaklanmaktadır. Nitekim günümüzde

psikanalitik teori daha çok ego ve sosyal gelişimine odaklanmaktadır. Ego psikologları olarak adlandırılan uzmanların araştırmalarıyla birlikte psikanalitik teoride bireyin egosunu bozan, körelten şeyler ve onun davranışının bilinçdışı unsurları üzerine araştırmalar yapmaktan egonun köklerinin toplumsal organizasyonlar içinde araştırılmasına doğru bir yönelim değişikliği söz konusudur. Dolayısıyla, egonun gelişimi artık aynı zamanda bir sosyal gelişim sürecini ifade etmektedir.

Erikson Freud'un ego ve egonun toplumsal olanla ilişkileri hakkındaki açıklamalarını eleştirir. Giddens bunu açıkça Freud'un çalışmalarının sosyolojik açıdan belirli ölçülerde yetersiz olmasına dayandırır. Giddens'a göre toplumsal organizasyon ve onun bireysel ego karşısındaki konumu toplumsal faktörlerin varlığına gereken önem verilmeyerek bir kenara itilir (Giddens,1984). Ego kavramı Freud'un sisteminde süperego olarak adlandırdığı topluluğun kontrolsüz doğası içinde ve id'in Giddens'ın ifadesiyle ilk(s)el içgüdüleri arasında konumlandırılır. Erikson Freud'un düşüncesinde süperegonun egoya çeşitli ahlâkî sorumluluklar yüklediği ve bunların egonun taşınması gereken yükler olarak tahayyül edildiğini söyler ve buradan hareketle bu bakış açısıyla sadece toplumsal düzenin çocuğa neler yüklediğine odaklanıldığını vurgular. Böylesi bir perspektifin benliği anlamak bakımından yetersiz kalacağını ifade eden Erikson birçok çalışmasında psikanalitik kavramların eksiklikleri gidermeye çalışılır.

Erikson Piaget'ye benzer biçimde insan gelişiminin çeşitli evrelerden oluştuğuna dikkat çeker ve insanın doğumdan ölüme kadar seyreden toplumsal gelişimini, yani benlik gelişimini sekiz evreye ayırır. Erikson'un ifade ettiği bu evreler incelendiğinde, her evrenin toplumsal etkileşim zemininde değerlendirildiği ve birbirine karşıt benlik tipleriyle sonuçlanan psiko-sosyal süreçler içerdikleri göze çarpar. Bununla beraber, her gelişme evresinin kendi içinde yeni bir toplumsal etkileşimi beraberinde getirdiği, daha doğrusu kişinin kendisi ve toplumsal çevresiyle etkileşiminin her evrede yeni boyutlar kazandığı varsayılır. Erikson'un ego, başka ifadeyle benliğin gelişimi üzerine ortaya koyduğu görüşlerindeki toplumsal etkileşim vurgusunun psikanalize yöneltilen, Freudcu teorinin bireyin kültür ve toplumla ilişkisi hakkında bir şeyler ortaya koymaktan uzak olduğu eleştirilerini bertaraf ettiği söylenebilir. Toplumsal etkileşim Erikson'un sisteminde merkezî öneme sahiptir. Zira toplumsal etkileşimin niteliği gelişim sürecinde benliğin nasıl şekilleneceğini belirleyen temel dinamik olarak değerlendirilir. Bu bağlamda Erikson'un çalışmalarını ele almamızı önemli kılan

temel öğelerin başında benliğin gelişme sürecine içkin olarak gördüğü benlik gelişiminin toplumsal etkileşim boyutu gelir.

Erikson'un gelişim kuramında öngördüğü söz konusu evreler şu şekilde sıralanır;

- Güven ya da Güvensizlik (0-1 yaş)
- Özerklik ya da Utanç ve Kuşku (2-3 yaş)
- İnisiyatif (Girişim) ya da Suçluluk (3-5 yaş)
- Beceri ya da Aşağılık Duygusu (6-11 yaş)
- Ego kimliği ya da Rol Karmaşası (11-20 yaş)
- Yakın ilişkiler ya da Soyutlanma (Genç yetişkinlik dönemi)
- Üretkenlik ya da Kısırlık (Yetişkinlik dönemi)
- Ego Bütünlüğü ya da Umutsuzluk (Yaşlılık dönemi)

Görüldüğü üzere, bu evrelerin her biri olumlu ve olumsuz karşıt iki durumu betimlemekte ve insan hayatının belirli bir dönemini değil bütünü kapsamaktadır. Bununla beraber, her evre bireyin çevresiyle girdiği toplumsal etkileşimin niteliğine göre kendisine ve toplumsal dünyasına yönelik yeni kanaatler ve duygular geliştirdiği bir süreci ifade eder. Erikson'un sistemine göre, her evrede edinilen kanaatler, duygular ve tutumlar sonraki evrelere taşınarak kişinin hayatı boyunca geçirdiği tüm evrelerin seyrini etkiler. Dolayısıyla, tıpkı psikanalitik gelişme teorisinde olduğu gibi burada da kritik önemde olan ilk evrelerdir. Bu bağlamda benliğin gelişim sürecinde muhtemelen en kritik dönem olarak nitelendirebileceğimiz “Güvene *karşı* Güvensizlik” evresi varoluşsal güvenlik problemi olarak nitelediğimiz merkezî temalarımızdan birini oluşturma bakımından kritik öneme sahiptir. Dolayısıyla, tartışmamız özelinde üzerinde duracağımız evre Erikson'un sisteminde “Güvene *karşı* Güvensizlik” şeklinde kavramlaştırılan dönemdir. Bu ilk evre psikanalitik teoride hayatın ilk yılını içeren oral gelişim dönemine karşılık gelir. Bu evrede gerçekleştirilen toplumsal etkileşim, gerçekleştirilme biçimine ve niteliğine göre benliğin gelişiminin bir uçta güven diğer uçta güvensizlik duygusuyla sonuçlanabileceği varsayılır. Çocuğun içinde

bulunduğu toplumsal etkileşim bağlamının niteliği benlik gelişiminin bu evresinin ya güven ya da güvensizlik duygusuyla sonuçlanmasını beraberinde getirir. Çocuğun dünyaya, hayata, başka insanlara ve kendine güven derecesi büyük ölçüde içinde bulunduğu toplumsal bağlamın onun temel ihtiyaçlarını karşılayabilme kapasitesine göre oluşmaktadır. Erikson'un sistemine göre, ihtiyaçları zamanında ve uygun bir biçimde karşılanan, rahatsızlıkları hemen giderilen, huzursuzlukları çabucak bertaraf edilen, okşanıp sevilen, kendisiyle konuşulan çocuk dünyanın, hayatın sürdürülebilirliği, başka bir ifadeyle varoluşun sürekliliği bakımından güvenilir bir yer olduğu ve benzer şekilde, kendileriyle müşterek bir hayat sürdürülen insanların güvenilebilir olduğu tutumunu geliştirir. Nitekim, "diğerlerine güven bebekte bir varlıksal güvenlik duygusunun gelişiminin anahtarıdır" (Giddens, 2010: 92). Ancak buna karşıt olarak, çocuğun içinde bulunduğu toplumsal etkileşim bağlamı çocuğun ihtiyaçlarını karşılamak bakımından yetersizlik, tutarsızlık ve çocuğa karşı sevgisizlik ve ilgisizlikler içeriyorsa, çocuk dünyaya, insanlara genel ifadeyle hayata karşı güvensizlik, korku ve kuşku duygularını içeren bir tutum geliştirir. Erikson'a göre, çocuk acıktığında yeteri kadar doyurulmuyorsa veya doyurulma ihtiyacı bazen karşılanıp bazen karşılanmıyorsa, çocuğa gösterilen ilgi ve sevgi yetersiz düzeydeyse ve tutarsızlıklar içeriyorsa, bu durum sadece bakıcı konumundaki kişiler veya diğer kişilere değil aynı zamanda nesne dünyasının bütünlüğü ve sürekliliğine güven kaybına, hatta çocuğun hayata ilişkin güvensizlik duygusu yaşamasına ve hayatını sürdürmek konusunda derin kaygılarla karşı karşıya kalmasına, başka ifadeyle çocuğun öznel hayatıyla ilişkili varoluşsal güvenlik kaygısına kapılmasına zemin teşkil eder. Giddens bu durumu Helen Lynd'e gönderimde bulunarak şöyle ifade eder: güven kaybı bir kez yaşandığında hepimiz evimiz olduğumu düşündüğümüz dünyada birer yabancı hâline geliriz, her tekrarlanan güven ihlalinde yabancı bir dünyada "Ben kimim?", "Nereye aitim?" sorularına doyurucu bir cevap vermekten uzak bir biçimde, kaygı içinde yaşarız (Giddens, 2010: 92).

İçinde bulunulan psiko-sosyal gelişim evresi ilgili tutumun oluşumu için temel öneme sahip kritik evre olarak değerlendirilir. Ancak burada belirtilmesi gereken bir husus, her evrede yaşanan gerilim sonucunda edinilen kanaatler, duygular ve tutumların bir daha karşılaşılmamak üzere nihayetlenmediğidir. Örneğin, temel güven veya güvensizlik sorunu hayatın ilk yıllarında bir daha karşılaşılmamak üzere tamamıyla çözümlenmiş değildir. Hayatın sonraki evrelerinde içinde bulunulan toplumsal etkileşim bağlamının niteliğine göre kişinin

edinmiş olduğu güven duygusunu zedeleyecek veya edinmiş olduğu güvensizlik duygusunu ortadan kaldıracabilecek koşulları yaşayabilmesi söz konusudur. Bu durumu iki yönlü ele alarak değerlendirmek mümkündür. Bu durum bazen bir ikinci şans olarak değerlendirilse de, diğer taraftan edinilmiş veya kazanılmış olumlu kanaatler, duygular veya tutumların tersine çevrilmesi tehlikesini her zaman barındırmaktadır. Kısacası bu durum bir yönüyle umut'u ifade ederken diğer yönüyle tehlikeyi çağrıştırmaktadır (Giddens, 1984).

Benlik gelişiminin ilk evreleri organizmanın fizyolojik özelliklerinin gereği olan ihtiyaçlarının karşılanması ve bu doğrultuda gerçekleşen tatmin duygusuyla yakından ilişkili olarak görülür. Bedenin ihtiyaçlarının giderilmesi –zaten birbirinden ayrı olarak asla düşünülemez olan– beden ve benlik arasındaki yadsınmaz ilişki, dolayısıyla benliğin gelişimini etkileyen bir süreçtir. Erikson'un sisteminde bedenin dünya içerisinde eyleyen bir araca dönüşümüyle bağlantılı birbirine karşıt kutuplar içeren üç aşamalı bir süreç söz konusudur. İlki ve muhtemelen en önemlisi 'temel güven'e karşı 'temel güvensizlik' karşıtlığını içeren aşamadır. İlk bir bebeğin doğuştan genetik olarak verili bazı dengeleyici unsurlara sahip olduğu varsayılır. Böylece bebek bakıcının kendisine ilişkin çeşitli etkinlikleri sonucunda, sahip olduğu bu mevcut dengeleyici unsurlar aracılığıyla çeşitli 'duygulanımlar', 'kabuller' oluşturmaya başlar. Erikson'a göre, anne konumundaki kişinin bakım ve koruma sağlamaya dönük etkinlikleri, her zaman orada bulunmasa da her ihtiyaç duyduğunda bu bakım ve korumanın gerçekleşmesi, orada-olmamanın terk edilme anlamına gelmediği bir ilk farkına varışla, yani 'güven' duygusunun oluşumuyla sonuçlanır (Giddens, 1984). Giddens'in sisteminde bakıcıların sevgi çerçevesindeki yaklaşımlarıyla gelişen temel güven zaman ve mekânın kişiler-arası organizasyonu ile yakından ilişkili olarak değerlendirilir. Bebeğin orada olmasa da bakıcısının geri döneceğine 'inancı' ebeveyn kişilerin bağımsız kimliklerine ilişkin farkındalığın temelini teşkil eder. Kişiler-arası ilişkiler zamansal ve mekânsaldır. Giddens zaman ve mekân çerçevesinde bakıcının "o an", "o yerde" bulunmamasının yarattığı kaygının bakıcının 'bir süre' sonra 'oraya' döneceğine ilişkin kesin inançla bertaraf edildiğini, ancak bu sürecin aynı zamanda kişiler-arası ilişkiler ve zaman-mekân arasındaki organizasyonun farkındalığının kökenlerini oluşturduğunu ifade eder. Giddens'a göre orada-bulunma ve bulunmama durumunun psikolojik sonuçlarının temeli bedensel ihtiyaçların doyurulma ve kontrol altına alınma biçimlerinde yatar. Böylece bebeğin aşırı kaygı veya öfkeye kapılmadan annenin gözden uzakta

kalmasına razı olarak ilk toplumsal başarısını sağladığı düşünülür. Dolayısıyla, bebeğin gözünde varoluşsal açıdan gerekli bakım uygulamaları ve bunun ifadesi, sağlayıcısı olarak anne figürü güven duygusu ile birlikte bir dış öngörülük kadar bir iç kesinlik hâline gelir (Giddens, 1984). Öngörülük, yani annenin ihtiyaç duyulduğunda orada-olacağına güven, bunun her zaman gerçekleşeceğine ilişkin süreklilik ve tutarlı veya benzer şekilde gerçekleşeceğine ilişkin aynılık veya değişmezlik ilksel bir ego kimliğinin temeli olarak değerlendirilir. Giddens bu noktada Winnicott'a gönderimde bulunarak bebeğin her zaman kavrayamadığı bir kaygı içinde olduğunu ifade eder. Ona göre bebek ilk başlarda bir 'varlık' değil varoluşunu geliştirmesi gereken oluşmakta olan bir varlıktır. Aynılık veya değişmezlik algısı yaratan rutin bir varoluş duygusunu ve temel güvenlik için merkezî önemde olan var-olmayandan farklı olduğu duygusunu beraberinde getirir (Giddens, 2010: 58).

Erikson'un çalışmalarında güvenin oluşum süreci çatışma ve gerilim temelinde değerlendirilir. Güven oluşumu ilkin bir kaygı ve daha sonra bu kaygının yatıştırılması temelinde gerçekleşir. Orada-bulunmayışın sebep olduğu kaygı orada-bulunuşun beraberinde getirdiği bedensel tatmin ödülüyle yatıştırılır. Bu durumun öngörülük, süreklilik ve aynılık duygularını üretecek bir etkinlikle, yani uygun bir bakım süreciyle sağlanmasının ilksel anlamda bir özerklik duygusunun oluşumunu beraberinde getireceği varsayılır. Zira Giddens'a göre özerklik artışı beden kontrol altına alınması olarak da değerlendirilen bakım sürecinin bir yansıması olarak meydana gelir. Anne bebeğe bakım uygularken onun üzerinde toplumsal hak talep eden, bu anlamda 'genelleştirilmiş diğeri'ni temsil eden bir aktör konumundadır. Bu konuma sahip 'diğeri'yle gerçekleştirilen toplumsal etkileşim bağlamının, özellikle dil gelişimiyle birlikte özerklik artışını beraberinde getireceği varsayılır. En azından bir genelleştirilmiş diğeri temsil edip annenin mevcudiyetini fark etme bebeğin kendi varlığının da kendisi tarafından bir bütünlük olarak algılanabilmesi potansiyelinin zeminini, yani özerkleşmenin bilişsel temelini oluşturur. Doğuştan verili bir özerklik duygusunun nüve olarak söz konusu olduğu varsayılabilese bile, bu durum toplumsal ancak hayata içkin özerklik sürecinin başlangıç adımı olarak değerlendirilebilir. Giddens bebekte gerçekleşen özerklik artışının bakıcının orada-bulunması ve bulunmaması diyalektiği içinde mümkün olduğunu ve dilin kullanımıyla büyük oranda dönüşüme uğradığını ifade eder. Örneğin, bebek dil öncesinden başlayan ve dilin kullanımıyla son derece etkin hâle gelen, ihtiyaçları karşılanmadığında onu tepkiler verme gibi bir

başkasının uzantısı ve bağımlı bir parçası olmaktan çıkarabilecek, özerkleşmeye dönük ilksel tepkileri vermeye başlar. Bedensel ihtiyaçları karşılamak için dışarıya tepki vermek, öncelikle bebek açısından kendini ve ‘diğeri’ni ya da bakıcısını birbirinden farklı konumlara yerleştirmeyi beraberinde getiren bir bilişsel fark edişin ve aynı zamanda failliğın hem önkoşulu hem de göstergesidir. Nitekim, bakıcının orada-bulunması ve bulunmaması bebek ile bakıcının bu bağlamda yaşadıkları toplumsal karşılaşmalar ve bebeğın ihtiyaçlarının orada-bulunmanın ödülüyle yatıştırılması son tahlilde bebeğın özerkleşmesinin bilişsel temeli olarak değerlendirilir (Giddens, 1984).

Bedenin fiziksel olgunlaşma süreciyle de ilişkilendirilen bir sonraki gelişim evresi Freud’un açıklamalarında bedenin haz bölgelerinin yer değıştirmesiyle beraber gerçekleşen bir süreç olarak görülür. Oral dönemden sonra haz bölgesi anal bölgelere doğru yer değıştirir ve artık haz beslenme ile değıil dışkıının tutulup bırakılmasına dayalı hâle gelir. Özerkliğe karşı kuşku ve utanç evresi Freud’un sisteminde anal bölgede gerçekleşen tutma ve bırakma davranışıyla bağlantılı olarak gerçekleşen bir süreçtir. Ancak Erikson özerkliğe karşı kuşku ve utanç evresine geçişin haz bölgelerinin yer değıştirmesiyle yeterince açıklanamayacağını öne sürer. Ona göre tutma ve bırakma bu evrenin davranışsal temelini oluşturur ve bu davranışlar bedensel atıkların kontrolüne uygulanabilir, ancak bu bedensel atıklar için uygulandığından çok daha genel bir biçimde eller ve kollarla sergilenir. Erikson’a göre bedensel atıkların kontrolüne uygulanan tutma ve bırakma davranışı kişide gerçekleşen saplantılarla ilişkilendirmek mümkün olsa da, bu davranış bedensel atıkların kontrolüne indirgenmeden genel bir biçimde özerkliğe karşı kuşku ve utanç evresinin davranışsal bağlantısını oluşturur. Bu bağlamda Giddens’in ifadesiyle tutma açğözlü bir muhafaza etmeye dönüşerek acımasız bir yutmayı temsil edebilir veya özerkliği gösteren bir bakım örüntüsü olabilir. Bırakma ise aynı biçimde saldırgan itkilerin düşmanca bir ifadesi veya ‘olup bitenler’e karşı daha gevşek bir tutum olabilir (Giddens, 1984).

Utanç kavramı bu tartışmada özellikle suçluluktan farklı özellikteki psikolojik dinamikler doğrultusunda karşıtlığın bir diğeri tarafını oluşturur. Utanç özellikle Freud’un takipçisi pek çok psikanalist tarafından genital korunmasızlık korkusuyla ilintili olarak görülür. Giddens bu durumun bedensel dış görünüşle bağlantılı kaygının bir yanını göstermeye yardımcı olabileceğini ve Goffman’ın da bunun önemini ortaya koyduğunu belirtir. Giddens’in bu konuya ilişkin görüşlerinde utanç Freud’un yorumlamalarında ifade edilenden çok daha yaygın bir

biçimde gündelik hayata içkin olarak ele alınır. ‘Küçük düşme’, ‘mahcup olma’, ‘gururu kırılma’ gibi kavramlara gündelik hayatta sıkça rastlanmasının utanç duygusunun yaygınlığıyla ilişkili olduğunu vurgulayan Giddens, utanç ve utançla yakından ilişkili mahcubiyetin benlik saygısını aşındırdığını ifade eder (Giddens, 1984). Ona göre, utanç psikolojik açıdan sosyal katılmanın ve uzaklaşmanın kavuşma noktasında yer alır ve mevcudiyeti bir diğerini/ötekini gerektirir. Giddens’in düşüncesinde utanç ve mahcubiyet karşılaşmadaki iki tarafı da kapsayacak şekilde değerlendirilir. Dolayısıyla, kavram kişinin kendi davranışı kadar başkalarının davranışlarıyla ilgili olarak da ele alınır. Kişi bir başkasının davranışı nedeniyle de utanç ve mahcubiyet duyabilir. Bununla beraber Giddens bebekteki utanmayı Goffman’ın benzeri oluşumlara ilgisi çerçevesinde irdeler. Giddens Erikson’un bebekteki utanmayı bedensel duruşla ve bedenin ‘ön’ ve ‘arka’ bölgeleriyle ilişkilendirmesini Freud’un anal tutma teorisinin çok daha sosyalleşmiş bir biçimi olarak değerlendirir (Giddens, 1984).

Karşılaşmaların gerçekleştirildiği ‘ön’ ve ‘arka’ bölgeler ve toplumsal durumların sahnelendiği bağlam, muhtemelen bedenin daha temel nitelikteki ön/arka bölgeselleşmesi deneyimiyle doğrudan ilişkilidir. Toplumsal hayatta ‘ön’ü sürdürmek utançın yol açtığı kaygılardan uzak durmaktır, ancak önün kaybı kesinlikle utanç ve mahcubiyete yol açar. Bebek için ‘arka’ kendi arkası demektir: küçük varlığın karanlık kıtası, bedenin kişinin özerk gücüne saldıracaklar tarafından esrarengiz bir biçimde hâkimiyet altına alınabilecek veya fiilen saldırıya maruz kalabilecek alanı... Bu evre, dolayısıyla sevgi ve nefret, işbirliği ve kendi bildiğini okuma, kendini ifade özgürlüğü ve bu özgürlüğün bastırılma düzeyi açısından belirleyici öneme sahiptir. Kendine saygının yitirilmediği bir özdenetim duygusunun ardından kalıcı bir iyi niyet ve gurur duygusu; özdenetimin kaybı ve aşırı dıştan denetim duygusunun ardından da kuşku ve utanç eğilimi oluşur (Giddens, 1984).

Yürüyebilme, dik durabilme ve bebeğin genital bölgelerindeki gelişmenin karakterize ettiği üçüncü evre inisiyatife *karşı* suçluluk sözdizimi bakımından gelişmiş bir dile sahip olmakla sonuçlanır. Bu evrenin taşıdığı potansiyel özellikle bir sonraki evrede daha belirgin olarak ortaya çıkacak olan anneye bağlılığın bastırılması talebiyle birlikte oluşan dilsel beceriler ve çeşitli kapasitelerden oluşur. Ödipal geçişin başarılı olduğu bu dönem, çocuğun ailenin belirlemiş olduğu hâlihazır sınırların dışına çıkıp akranlarıyla ilişki kurmaya dönük bir atılım yapabilmesini mümkün kılacak bir iç denetimi ortaya çıkarması nedeniyle bir inisiyatif evresi

olarak değerlendirilir. Ancak bu evrenin her çocukta benzer şekilde veya sorunsuz bir biçimde gerçekleşmeyeceği, inisiyatife bazı bireylerde özellikle suçluluktan kaynaklanan kaygı durumlarının –sarsıcı bedellerle sonuçlanabilen– bastırılması pahasına ulaşılabileceği düşünülür. Zira bu evrede çocuğun sürekli bir içsel bölünmeye uğradığı varsayılır. “Daha önceki evrelerde bebeğin zihinsel ve fiziksel gelişimine katkıda bulunan içgüdüsel unsurlar, gelişme potansiyelinin verimliliğini sürekli kılan bir bebekselleşme ve kendine-dikkat etme, kendine-hâkim olma ve kendini cezalandırmayı destekleyen ve artıran bir ebeveynsel set biçiminde ayrıştır” (Giddens, 1984).

Giddens’a göre bu üç evre birlikte davranışın reflektif gözetimini mümkün kılacak bir gelişim sürecinin, yani özerkleşmenin temelini teşkil eder. Ancak özerklik tek başına yetişkin bireyin kendi güvenlik sisteminde yer alan varoluşsal kaygıyla başa çıkabilmesi anlamına gelmez. Özerklik toplumsal katılımı ve bunun sonucunda içinde yaşanılan hayatın yeniden-üretimine katkıyı beraberinde getirerek bireyin toplumsal hayata katılımının ve bu yolla onun belirlenmesini etkileyen sosyo-politik karakterinin temel koşulu olarak nitelendirilebilir. Ancak bireyin güvenlik sisteminde yer alan kaygıyla başa çıkabilmek, bir yönüyle gelişmiş bir güven duygusu, özerklik ve inisiyatifi gerektirse de, yanı sıra genel anlamda insan kültürünün bireyin katılımına ve etkisine yeterli düzeyde açık olabilecek veya bu anlamda bireyin beklentilerine uygun şekilde cevap verebilecek nitelikte olması koşuluna dayanır.

Giddens gerek bebek gerek yetişkin olsun insan kişiliğinin güdüsel bileşenlerinin kaynağının her türlü kaygıdan kaçınma yönünde genel bir yönelim içinde ve ancak, utanç ve suçluluğa boğulmaya karşı kendine saygıyı yaratma ve sürdürme eğiliminde olduğunu ifade eder. Giddens’ın düşüncesinde güdüsel bileşenleri de içerdiğini söyleyebileceğimiz bireyin güvenlik sisteminin –büyük oranda dil öncesi olması nedeniyle– bilinçsiz düzeyde kaldıkları varsayılır. Zira o bilinçdışının aslında belleğimize kodlanmadan yerleşen uyarlardan oluştuğu kabulünden hareket eder. Bu anlayış dil öncesi dönemde, yani erken bebeklikte maruz kalınan uyaranların veya duyu verilerinin tanımlanıp sınıflandırılmasına ve buna göre kodlanmasına imkân tanıyacak bir dil sistemine sahip olunmadığı için ‘anlamsız’ uyaranlar şeklinde belleğe kayıt edildiği ve tam da bu nedenle ‘bilinçdışı’ olarak adlandırıldığı varsayımına dayanır. Nitekim güvenlik sisteminin kritik ilk oluşumunun gelişim sürecinin dil öncesi dönemiyle eşzamanlı olması nedeniyle bilinçsiz düzeyde kaldığı kabul edilir.

Ancak ayrıca ödipal evre çocuğun bir 'ben' olarak kendi varlığını inşa etmeyi öğrendiği evredir. Giddens'a göre, bebekliğin özellikle ilk üç evresi farklı oranlarda bağımlılık ve özerkliği ve bunun bedensel karşılığı olan duygusal, kassal ve lokomotor hareketler ve psikolojik mekanizmalar birlikteliğini gerektirir. Bu süreç içerisinde özerk eylem kapasitesinin oluşumunun diğer önemli temeli başkalarını aktörler olarak anlamayla yakından ilişkili olarak görülür. Giddens Erikson'un betimlemiş olduğu evrelerle örtüştüğünü düşündüğü basamakları ortaya koyar. İlki, bebeğin olaylar dizisine seyrini değiştirmek üzere başkalarının müdahale edebileceklerinin fark etmesini ifade eden 'basit faillik'tir. İkinci olarak, bu sürecin bebeğin kendi bedeninin bir eylem odağı olmasının farkına varmasıyla ve bunu başkalarının bedenlerine atfetmesiyle birlikte ilerlediği kabul edilir. Nitekim bilişsel faillik ise güvenle ilgili duygusal yeterlilikle yakından ilişkili olarak alınır. Belirli ebeveyn figürlere atfedilen özelliklerden ziyade, 'insanî' özelliklerin insan faille genellenmesi bu üçüncü evreye geçişin göstergesi olarak değerlendirilir.

Bir bireyin davranışını refleksif olarak gözetip bilinçli bir fail olarak sosyal bir varlığa dönüşme süreci başkalarına güven, özerkleşme ve inisiyatif olarak adlandırılan süreç ve kazanımlarla orantılı olarak ele alınır. Başkalarının olayların gidişatına müdahale edebildikleri kabulüyle başlayan ve kendi bedeninin bir eylem odağı olduğunun farkına varma ve başkalarının bedenlerine de benzer nitelikleri atfetmeyle ilerleyen ve fail olma durumunun tüm insanlara ve 'insanî' özelliklerin bu insan faille genellenmesiyle ilerleyen gelişim süreçleri bir sosyal kişiliğin oluşumunun temel dinamikleri olarak nitelendirilir. Bebek bu süreç içerisinde bir sosyal 'ben'e ve bununla yakından ilişkili olarak bir faile dönüşmeye başlar. Bu süreç içerisinde kişilikle iç içe geçtiği söylenebilecek temel güvenlik sistemi varoluşun sürdürülebilirliği konusunda temel güvenlik kaygısını dengede tutar. Temel güvenlik sistemi başkalarına ve nesnelere dünyasının sürekliliğine güven duygusu, başkalarının olayların gidişatına müdahale edebileceği kabulü ve nitekim bireyin kendisinin özerkleşmesiyle birlikte olayların gidişatına kendi lehine müdahale edebileceği bir 'fail ben'in gelişimi iç içe geçer.

Nesne dünyasının ve deyim yerindeyse bir dokuyla (örüntüyle) sonuçlanan toplumsal etkinliğin sürekliliğine güven duygusu birey aktör ile bu aktörün gündelik hayatın akışı içinde davranışlarını sürdürdüğü toplumsal bağlamlar arasında gözlenebilecek belirli ilişkilere bağlıdır (Giddens, 1984). Toplumsal bağlamlar arasında veya gündelik etkinlikler içerisinde gözlenebilecek belirli

ilişkiler Giddens'in sisteminde rutin/rutinleşme kavramına gönderimde bulunur. Pratik bilinçte temellendiği varsayılan rutinleşmeye 'yapılaşma teorisi'nde de temel önem atfedilir. Giddens'a göre, rutin gündelik etkinlikler içerisindeki bireysel kişiliğin ve bununla beraber, toplumdaki kurumların her zaman üretimi ve yeniden-üretimiyle gerçekleşen sürekliliğinin tamamlayıcı unsurudur. Dolayısıyla, rutinleşmeyi incelemenin temel güvenlik sistemi ve refleksif olarak gerçekleştirilen etkinlikler arasındaki ilişki biçimlerini anlamayı sağlayabileceği söylenebilir.

4. RUTİN/RUTİNLEŞME

Bir olguyu incelemenin, psikolojik temeli veya doğasını irdelemenin yollarından biri o olgunun yokluğunda veya toplumsal hayatın akışı içerisinde kesintiye uğradığında ortaya çıkan sonuçlara odaklanmaktır. Dolayısıyla, rutinin doğasına ilişkin bir inceleme de, benzer şekilde, yerleşik gündelik hayat biçimlerinin sekteye uğradığı veya yıkıldığı, Giddens'in 'kritik konumlar' olarak adlandırdığı durumların sonuçları dikkate alınarak gerçekleştirilebilir. Giddens'in sisteminde kritik konumlar bireyi önemli ölçüde etkileyen derinden altüst oluş ve çöküş koşullarını, kurumsallaşmış rutinlerin sürekliliğini ve kesinliğini tehdit eden ve sekteye uğratan koşullar olarak alınır ve bu koşulların psikolojik sonuçları, bu sonuçların toplumsal hayatın genelleşmiş rutin karakteri açısından ortaya çıkardığı etkiler analiz edilmeye çalışılır. Bu bağlamda alışılmış gündelik rutinlerin yıkıma uğra(tıl)dığı ve kritik koşullar altında yeni toplumsal rollerin üstlenildiği yapılaşmış bir ortamda bir sosyal psikolojik deney yapmanın veya bu doğrultuda yapılmış bir deneyin bulgularından faydalanmanın iyi bir analiz imkânı sunabileceği söylenebilir. Bu doğrultuda literatürde üzerine birçok analizler ve kavramlaştırmaların yapıldığı deneyler ve incelemeler vardır. Foucault'nun 'disiplin kurumları' kavramı, Giorgio Agamben'in 'kamp' kavramlaştırması ve Goffman'ın 'total kurum' tanımlaması bu konuyla oldukça yakından ilişkilidir. Nitekim Giddens da bu doğrultuda Bettelheim'in *Informed Heart* isimli tartışmasında yer alan betimleme ve analizlerden faydalanır. Kısaca toplama kampı deneyimini anlatan bu analiz kamplarda yaşayan insanların sadece davranışlarında değil kişiliklerinde de oldukça hızlı gerçekleşen değişiklikleri ortaya koyması nedeniyle oldukça ilginçtir. Kamp ortamı gardiyan ve mahkûm rollerinin kişilerce üstlenildiği, süregiden gündelik hayat tarzlarının kısıtlanmasının ötesinde acımasız hayat koşulları, gardiyanların sürekli olarak yaptıkları şiddet ve tehditler, besin ve benzeri çeşitli temel ihtiyaçların kısıtlanması gibi oldukça zorlu koşulları içerecek biçimde ayarlanmıştır. Giddens Bettelheim'in ilgili tartışmasına gönderimde bulunarak kamplara sokulan bütün mahkûmların bir dizi evre sonucunda yaşadığı kişilik değişimlerine dikkat çeker. Mahkûmiyete ilişkin ilk evrenin kamp sakinlerinin pek çoğu için bir travma yarattığını ifade eden Giddens, özellikle zorlu koşullarda yaşama deneyimine sahip olmayan orta sınıf veya üst meslek gruplarından gelen, hapisane ve polisle çoğunlukla ilişkisi olmamış kişilerin kamp hayatının başlangıç dönemlerinde oldukça derin çöküşler yaşadıkları ve intihar eğilimleri geliştirdiklerini belirtir. Zorluk ve kötü muameleye daha kişiler kamplara

taşınırken maruz kalınmasına karşın, pek çok kişi kamp hayatının oldukça yoğun baskılarından kendilerini psikolojik anlamda uzak tutmaya ve alışagelmış olduğu davranış biçimlerini sürdürmeye çalışmışlardır. Ancak süreç içerisinde önceki davranış kalıplarını sürdürmenin pek mümkün olmadığı görülmektedir. Giddens'a göre bu süreç içerisinde Erikson'un insan eyleminin odağında yattığını söylediği 'inisiyatif' büyük bir hızla aşılır. Mahkûmlar birbirlerinin yanında dövülmeseler de, sürekli olarak özellikle sırtlarından dövülmekle tehdit edilip, yine özellikle arka bölgeleriyle, kıç bölgeleriyle ilgili küfürlere maruz kalmışlardır. Tuvalet ve genel temizlik ihtiyacının karşılanması dâhil kişinin özel hayatına ilişkin pek çok ihtiyaç için uygun mekânlar oluşturulmayarak, kişilerin bu ihtiyaçlarını herkesin gözü önünde gidermek zorunda bırakılmasıyla bilinçli olarak kurgulanan bir kontrol sistemi işletilmeye ve böylece kamplardaki görece kamusal alan olarak nitelenebilecek ön bölgeler ile yine nispeten özel alan olarak nitelendirilebilecek arka bölgeler arasındaki farklılıklar tamamen ortadan kaldırılmaya çalışılır. Bu koşullara maruz bırakılan mahkûmlar neticede gündelik toplumsal ortamlarda sahip oldukları eylem özerkliği duygularını yitirme noktasına gelmişlerdir. Tüm bunların sonucunda ciddi bir yarına çıkabilme endişesiyle birlikte gelecek algısı/duygusu tesadüfi hâle getirilerek gündelik hayatın en zorlu koşullarda bile bir seyir, bir akış (dureé) izleme yıkıma uğratılır. Nitekim Giddens'ın perspektifiyle değerlendirsek mahkûmlar tam anlamıyla varoluşsal güvensizlikle sonuçlanabilecek koşullara maruz bırakılmışlardır. Zaman algısının çökmesine sebep olacak uygulamalar, anlamlandırılmayan görevler, kamptaki uygulamalar arasındaki tutarsızlıklar ve ani değişimler bir sonrasını öngörmeyi veya planlamayı engelleyip son derece yıkıcı bir travma yaratmaktaydı (Giddens, 1984). Giddens'ın ifadesiyle, bazı mahkûmlar adeta yürüyen birer ölüye dönüşür ve insan failer gibi davranmayıp maruz kalabilecekleri her türlü şeye kaderci bir biçimde teslim olur. Bu insanların çok çabuk öldüklerine dikkat çeken Giddens, gündelik yaşantılarında küçük veya kısmen de olsa bir kontrol alanını elinde tutabilen mahkûmların hayatta kalmayı başarabildiklerini, tamamen zayıflasalar da 'insanî temel'i koruyabildiklerini ifade eder. Ancak yine de bu mahkûmların ruhsal açıdan gelgit duygular yaşadığı, zamansal olarak geleceği düşünme, olaylara uygun tepkiler vermeyi gerektiren durumlarda uygun tutumları sergileyemedikleri gözlenmiştir.

Giddens birkaç yıldır kamplarda yaşayan eski mahkûmların neredeyse dış dünyadan tamamen uzaklaştıklarını, ilk zamanlar alçaltıcı buldukları ritüellere katılıp kamp hayatıyla bütünleşerek kendilerini birer fail olarak yeniden inşa

ettiklerini ifade eder. Hepsinin değilse de, çoğunun kendilerine baskı kuran gardiyanların davranışlarını, Giddens'in ifadesiyle, tıpkı maymunlar gibi taklit ederek ve baskı kuranların normatif değerlerini içselleştirerek onlarla özdeşim temelinde kişiliklerini yeniden inşa ettiklerine dikkat çeker. Rutinlerin bozulmasıyla ortaya çıkan yüksek düzeydeki kaygı böylece yeni bir sosyalleşme sürecine eşlik eden yeni bir rutinleşme süreciyle bertaraf edilmeye, dengelenmeye çalışılır.

Kamp hayatının ilk gününden son gününe ilişkin gerçekleşen olaylar ve bunlar karşısında kişilerin tutumları yüzeysel bir gözlemlerle bile değerlendirildiğinde sürecin bir dizi evre biçiminde gerçekleştiği görülür. "Gündelik hayatın rutinlerinde bozulma ve bunlara karşı bilinçli ataklar, yüksek düzeyde bir kaygı, bedensel kontrolün güvenliğiyle ilişkili sosyalleşmiş tepkilerden ve toplumsal hayatın öngörülebilir çerçevesinden bir 'sıyrılma' olarak görülür. Kaygıda bu tür ani bir patlama kökleri başkalarına güvende yatan temel güvenlik sisteminin temelini saldırarak gerileme türünden davranışlarla dışa yansır" (Giddens, 1984). Başka ifadeyle, rutinlerdeki bozulmaya eşlik eden yüksek düzeydeki kaygı bedensel kontrol duygusunun yitilmesiyle toplumsal hayattan genel bir kopuşu/gerilemeyi beraberinde getirir. Giddens böylesi bir kaygı artışı ve gerilemenin 'kritik konumlar' olarak adlandırdığı savaş, hapishanelerde zorla sorgulama ve işkence gibi aşırı stres koşullarında ortaya çıktığını ifade eder. Ancak kritik konumlar dışındaki gündelik toplumsal hayat öngörülebilir nitelikte bir rutinleşmeyi gerektirir.

Gündelik toplumsal hayat, öngörülebilir rutinler ve karşılaşmalarda –koşullara ve bireysel kişiliğin kaprislerine bağlı olarak– bedensel kontrol özerkliğine dayalı bir varlıksal güvenlik duygusunu gerektirir. Bireylerin gündelik hayatın tekrarlanabilir seyri içinde hareket ettikleri güzergâhların rutinleşmiş karakteri sadece 'oluşmaz'; onlar bireylerin bir-arada-bulunulan koşullarda devam ettirdikleri refleksif gözetim biçimleriyle 'oluşturulurlar'. Alışlagelmiş etkinlik biçimlerinin özellikle temel güvenlik sistemi içinde yeterince kontrol altında tutulamayacak kaygılara 'boğulma'sı bilhassa kritik konumların bir özelliğidir. Gündelik toplumsal hayatta, aktörler –Goffman'ın çok iyi analiz ettiği– nezaket ve 'telâfi' biçimlerini sürdürme yönünde güdülenmişlerdir. Fakat bunun nedeni, toplumsal hayatın –Goffman'ın genelde gösterdiği gibi– bireylerin iradeleriyle içinde yer aldıkları karşılıklı olarak koruyucu bir sözleşme değildir. Nezaket, aktörlerin –daha temel gerilimleri

kanalize edip düzenleyebilecekleri– güven ve varlıksal güvenlik koşullarını yeniden üretmekte kullanabilecekleri bir mekanizmadır (Giddens, 1984).

Giddens en kompleks toplumsal organizasyon biçimlerinin bile temelinde gündelik hayatın rutinlerinin yatmakta olduğunu ifade eder. Bireyler gündelik hayatın seyri ve kendi etkinliklerinin akışı içinde birbirleriyle çeşitli etkileşim bağlamlarında karşılaşır. Giddens ‘karşılaşma’ olgusuna ilişkin analizine, bu konuya ilişkin en etkileyici düşüncelerin Merleau Ponty’ye ait olduğu iddiasından hareketle, onun görüşlerini irdeleyerek başlar ve bu görüşlerin bizi Goffman’ın tespitlerine götüreceğini ifade eder. Zira tıpkı Ponty’nin düşüncesinde olduğu gibi Giddens’in düşüncesinde de toplumsal karakteristiklerin doğası büyük ölçüde beden, beden zaman-mekân içindeki konumlanması ve başka bir yönüyle bedene odaklı zaman-mekân ilişkileri çerçevesinde değerlendirilir.

Giddens’in sisteminde dünya ve benliğin gündelik hayatın akışı içindeki sürekliliğine güven bedeninin etkinlikleriyle yakından ilişkili olarak alınır. Beden bu bağlamda rutinlerin sürdürülmesine hizmet eden bir araç olarak oldukça önemlidir. Giddens Merleau Ponty’ye gönderimde bulunarak, bedeni sadece ‘hareket’ eden bir şey olarak almaz, aynı zamanda onu beden olarak karakterize eden ‘eylemliliği’ içinde değerlendirir. Hareketle karşılaştırıldığında kısaca bilinçli insan etkinliği olarak tanımlanabilecek olan eylem bedeninin sergilediği bir etkinlik olarak gündelik davranışın akışı içinde doğrudan varlıksal güvenlikle ilişkili olarak görülür. Gündelik hayatın akışı içindeki zamansal-mekânsal bağlamlarda çeşitli şekillere bürünebilen ve bu anlamda özellikle eyleyen varlığın aracı olarak beden gündelik hayattaki pratiklerin yeniden üretilmesiyle, başka ifadeyle rutinin sürdürülmesi ve dolayısıyla doğrudan mikro, dolaylı olarak makro olgular veya kurumsal formların sürekliliğiyle yakından ilişkilidir. Beden ve özellikle duyguların, niyetlerin kaydedildiği beden alanı olarak ‘yüz’ Goffman’ın ‘karşılaşmalar’ olarak adlandırdığı etkileşimin daha özel bir durumunu ifade eden ilişkiler –hem rutinin sürdürüldüğü hem de çeşitli nezaket biçimlerinin işletildiği bağlamlar– oldukça etkilidir. Özellikle Goffman’ın ‘medeni kayıtsızlık’ ve ‘nezaket’ terimleri çerçevesinde analizine dâhil ettiği bir toplumsal etkileşim türü olarak ‘karşılaşmalar’ aynı zamanda varlıksal güvenlik duygusunu destekler türden riskli veya tehlikeli koşulları paranteze alma, bu koşullara kayıtsız kalma durumlarını da içerir. Bu doğrultuda beden ve onun bir parçası olarak yüz özellikle rutinlerin zemin teşkil ettiği toplumsal etkileşim bağlamlarındaki karşılaşmalarda varlıksal

güvenlik duygusuyla sonuçlanan ilişki ağlarında kullanılan araçlar olarak değerlendirilir.

5. GOFMANN'DA TOPLUMSAL ETKİLEŞİM BAĞLAMLARI VE MEDENİ KAYITSIZLIK

Giddens 'toplumsal etkileşim bağlamları' terimiyle ilişkili bir kavram olarak *muhit* kavramını kullanır. Muhit insan hayatı için fiziksel ortamdan fazlasını ifade eder. Giddens'a göre, nirey hayatını kuşatan bağlantılar sistemi olan muhiti niyetlenilmiş ve niyetlenilmemiş veya beklenmedik oluşumlar şeklinde ayırır. Muhit içerisinde bireyi çevreleyen beklenmedik oluşumlar kendi yarattığı rutinleşmiş bir eylem akışının ardındaki bağlamı oluşturur. Başka ifadeyle, Giddens'ın düşüncesinde toplumsal etkileşim bağlamlarına içkin olan muhit beklenmedik oluşumların yarattığı bir zeminin üzerindedir ve birey böylesi koşullarda temel güvenlik sisteminin gereği olarak rutinlerden oluşan bir eylem akışı içinde bir koruyucu koza oluşturmak durumundadır. Muhitin birey tarafından niyetlenilmiş ve beklenmedik oluşumlar biçiminde ayrıştırılması güvenlik sistemi için tehdit teşkil eden çoğu somut ve potansiyel oluşumun paranteze alınmasını mümkün kılar. Bu durumun yarattığı sonuçlardan biri etkileşim bağlamlarında düşük de olsa diğerlerinden gelebilecek veya ortaya çıkabilecek muhtemel tehlikelere kayıtsız kalmaktır. Bireyin toplumsal etkileşim bağlamlarının yarattığı tüm potansiyel tehlikelere bütünüyle kayıtsız kalmadığı veya kalamadığı bir durum temel güvenlik sisteminin zarar gördüğü bir patoloji, bir paranoya durumu yaratır. Nitekim normal veya sıradan birey, bir paronayağın aksine, muhtemel tehlikelerin paranteze alındığı belirli bir düzenlilik içeren rutinleşmiş bir eylem akışı içinde hayatını sürdürür (Giddens, 2010: 166).

Bu eylem akışının düzenli bir toplumsal pratiğe dönüşmesi ve bunun her zaman yeniden üretilmesinin veya başka ifadeyle düzenli toplumsal pratiklerin sürdürülmesinin zeminini gündelik hayata içkin insan etkinliği oluşturur. Nihayetinde bu gündelik etkileşim bağlamları daha makro düzlemde sosyal sistemlerin yeniden-üretimine hizmet eder.

Giddens sosyal sistemlerin hem zaman-mekâna yayılmış karşılaşmalar içinde sürdürülen düzenli toplumsal pratikler olarak organize olduklarını ve hem de toplumsal pratiklerin sürekliliğinin bir sonucu olarak var olduklarını ifade eder. Dolayısıyla, Giddens'ın sisteminde en küçük toplumsal etkileşim bağlamının bile

makro düzlemdeki bir sosyal gerçekliğin veya sistemin üretimi ve yeniden-üretimine hizmet ettiği kabul edilir. Giddens kendi yapılaşma teorisinin dayandığı temellerden biri olan failliği gündelik ilişkiler çerçevesinde ele alır ve bu anlamda sürekliliğin gündelik ilişkiler içinde oluşan ve sürdürülen rutinler aracılığıyla inşa edildiğini vurgular. Genel itibariyle gündelik hayata içkin rutinleri araştırmaya odaklanan Goffman'ın çalışmalarının toplumsal bütünleşmenin karakteriyle ilişkili birçok açıklama sağladığını vurgulayan Giddens'a göre Goffman'a ilişkin çeşitli yanlış değerlendirmeler vardır. Goffman'ın çalışmalarının sadece mikro-sosyoloji içeriğinde ele alınmasını ciddi bir yanlış anlama olarak niteleyen Giddens'a göre, Goffman'ın yaklaşımı kesinlikle makro-sosyolojiye içkin toplumsal bütünleşme ve sistem bütünleşmesi mekanizmalarıyla ilişkilidir. "Kurumsal formların istikrarı gündelik hayattaki karşılaşmalara rağmen ve onlar dışında sağlanamaz, aksine bizzat bu karşılaşmalarda mevcuttur" (Giddens, 1984).

Giddens karşılaşmaların geçici karakterini vurgular ve bu geçiciliği gündelik hayatın akışının ve bütün yapılaşmaların olumsuzluğunun ifadesi olarak görür. Ancak bununla birlikte, Goffman'a gönderimde bulunarak, karşılaşmaların geçiciliğinin toplumsal yeniden-üretimde kurumsal formların sabitliğiyle çelişmediğini ifade eder. Giddens gerçekleştiren her karşılaşmada rutini yeniden üreten ve kültürel formların sürekliliğini sağlayan mekanizmaları 'bilinçdışı', 'bellek' ve 'pratik bilinç'le ilişkili olarak alır. Bilinçdışının toplumsal hayatta hiçbir öneme sahip olmadığı düşüncesine karşı çıkan Giddens, Goffman'ın bilinçdışına ilişkin çok az şey söylediğini, ancak bununla beraber çalışmalarının karşılaşma ortamlarında sözel ve pratik bilinç arasındaki ilişkilerin açıklanmasına önemli katkılar sağladığını ifade eder (Giddens, 1984). Giddens Goffman'ın karşılaşmalar analizinin insan güdülerinin kaynaklarını araştırmak yerine doğrudan güdülenmiş bireyleri veri olarak aldığı ve bunun ciddi bir eksiklik olduğunu ifade eder. Ona göre Goffman'ın çalışmalarındaki bir diğer eksiklik uzun dönemli kurumsal dönüşüm süreçlerine yeterince odaklanmamasıdır. Giddens tüm bunlara karşın Goffman'ın analizlerine oldukça yoğun bir ilgi gösterir. Zira ona göre Goffman özellikle toplumsal karşılaşmalarda yaygın bir biçimde işlerlikte olan nezaket mekanizmalarını, bunun bir yansıması olarak toplumsal hayattaki gerilimlerin giderilmesi ve güvenin sürdürülmesi eğiliminin yaygınlığını, bunun beraberinde getirdiği toplumsal sürekliliğin korunması ve toplumsal yeniden-üretim özel mekanizmalarını vurgulamış ve bu anlamda toplumsal düzenin anlaşılmasına ve bu toplumsal düzen içerisinde güven olgusunun nasıl üretildiği ve

sürdürüldüğünün açıklanmasına önemli katkılarda bulunmuştur. Giddens'in sisteminde karşılaşmaları 'odaklanmamış etkileşim' olarak kavramlaştırır ve tesadüfi olarak nitelendirilebilecek niyetlenilmemiş etkileşim bağlamlarının ifadesi olarak kullanır. Ancak toplumsal etkileşim bağlamlarında güvenle sonuçlanan süreklilik duygusunun oluşumu sadece karşılaşmalarda değil aynı zamanda odaklanmış etkileşim bağlamlarında, toplanmalarda da çeşitli şekillerde sağlanır. Bu anlamda gerek karşılaşmalar gerek toplanma ve odaklanmış etkileşimler hemen her gündelik iletişim sosyal gerçekliğin her bireyin bilincinde üretilmesi, yeniden üretilmesi ve sürdürülmesinin zeminini teşkil eden ve bu anlamda ontolojik güvenlik için temel olarak nitelendirebileceğimiz sürekliliğin yaratıldığı toplumsal etkileşim bağlamları olarak önemlidir. Etkileşim bağlamları zımnî olarak toplumsal hayata içkin kaygıları giderici sonuçlar yaratır. Hayatın sürdürülebilirliği konusunda elzem olduğu söylenebilecek süreklilik duygusu karşılaşmalarda çeşitli mekanizmalar aracılığıyla üretilir. Giddens bu duruma ilişkin açıklamalarında öncelikle toplumsal etkileşim bağlamını ontolojik düzlemde ele alır ve bu bağlamın temelini oluşturan dinamiklere ilişkin çeşitli irdelemeler yapar. Bu anlamda Giddens her etkileşimin zamansal mekânsal bir konumlanış içinde ve akış (dureé) olarak adlandırdığı bir seyir içerisinde gerçekleştiğini belirtir ve karşılaşmaların bağlamsal düzenini 'hazır bulunuşluk', 'mekân', 'açılma/kapanma' gibi kavramlar çerçevesinde değerlendirir. Giddens süreklilik duygusuna temel teşkil eden sosyal gerçekliğin yeniden-üretim süreciyle karşılaşmaların ilişkisini ortaya koyabilmek için karşılaşmaların gündelik hayatın akışı (dureé) içinde nasıl biçimlendirildiği ve her zaman yeniden biçimlendirildiğini tartışır. Giddens daha sonra karşılaşmaların pratik ve sözel bilinç arasındaki örtüşmeler ve bu örtüşmeler dolayısıyla yapılandırılan 'yapının ikiliği' sürecinin temel mekanizmalarını ortaya koymaya çalışır. (Giddens, 1984).

Yapının ikiliği kavramı kısaca yapının insan eylemi üzerinde kısıtlayıcı olduğu kadar mümkün kılıcı nitelikte olduğunu anlatır. Yapının belleğe 'gömülü' olduğu kabulünden hareket edersek, yapının kısıtlayıcılığı toplumsal etkileşim bağlamlarında etkin olan pratik bilinç dolayısıyla ortaya çıkar. Aynı zamanda toplumsal etkileşim bağlamlarında yapının sınırlılıklarının bilincine varılmasıyla etkinleşen sözel bilinç yapının mümkün kılıcı özelliğinin ortaya çıkmasına katkıda bulunur. Nitekim karşılaşmalarda pratik ve sözel bilincin örtüşmesiyle kurallar ve âdetler sürdürülür ve karşılaşmalar aynı zamanda yeni oluşan veya değişen

kuralların pratikleşmesi ve bu anlamda rutine dönüştürülmesi mümkün olur (Giddens, 1984).

Giddens Goffman'ın medeni kayıtsızlık olarak adlandırdığı toplumsal etkileşim bağlamlarına içkin söz konusu dinamiğe gündelik ilişkilerde hayatın olduğu hâliyle sürdürülebilirliğine güven duygusunun, yani sürekliliğin sağlanabilmesi konusunda merkezî bir önem atfeder. Medeni kayıtsızlık en yalın anlatımla toplumsal etkileşim bağlamlarında muhtemel risklere karşı bir kayıtsız kalma durumunu ifade eder. Husserl'in 'paranteze alma' kavramıyla benzerlikler taşıyan bu kavram örneğin bir karşılaşma durumunda karşıdan gelen diğerinin size zarar verme olasılığının görmezden gelmenizi, askıya almayı anlatır. Benzer şekilde, hepimiz sokağa çıkarken yağmurlu bir günde başımıza yıldırım düşme olasılığını, kalabalık bir yolda trafik kazası geçirme olasılığını paranteze alır, bu durumları istisnâ olarak niteleyerek hayatın normalde sürdüğü biçimde süregideceğine güven duygusunu sürdürme eğilimindeyizdir. Toplumsal etkileşim bağlamlarında işlerlikte olan nezaketle ilişkili bir biçimde tarafların birbirine karşı geliştirdiği bir tutum olan medeni kayıtsızlık gündelik pratiklere ilişkin temellerin süregideceğine güven duygusunun oluşumunu etkiler.

Karşılaşmalarda ontolojik güvenin sağlanmasına dönük koşulların oluşumu, gerçekliğin yeniden-üretimi ve sürdürülmesi aynı zamanda bedensel kontrol ve konuşmayla ilişkili olarak görülür. Bedenin kontrolü süreksizlikler ve olumsal durumlar karşısında güven içinde bir varoluşun göstergesidir. Giddens'in düşüncesinde örneğin anoreksiya, birçok farklı muğlâk seçenek ve olumsal durumun söz konusu olduğu toplumsal hayat içerisinde varoluş açısından temel olarak nitelendirilebilecek beden üzerinde bir kontrolü temsil etmesi nedeniyle, güven arayışının bir tür tezahürü olarak değerlendirilir (Giddens, 2010: 142). Karşılaşmalarda bedenin duruşu ve hareketleri, yüzdeki mimikler sembolik nezaket kodlamaları olarak karşılaşmalardaki taraflar için güven duygusunun sağlanması ve aynı zamanda mevcut güvenlik duygusunun korunması/sürdürülmesi sürecinde önemli işlevlere sahiptir. Giddens'in düşüncesinde gündelik hayata içkin toplumsal etkileşimlerin çeşitli normatif gereklilikler çerçevesinde bir zamansal-mekânsal 'bulunuşluk' ve akış (dureé) içerisinde, bedenin refleksif kontroluyla gerçekleştirildiği ve böylece gündelik hayatın üretimi ve yeniden-üretimini mümkün kıldığı kabul edilir. Giddens'a göre, etkileşim bağlamında bedensel duruşun refleksif gözetimi etkileşimde bulunan diğerleriyle karşılıklı bir biçimde ve diğerlerinin ihtiyaçları ve taleplerine saygı, yani nezaket çerçevesinde sağlanır.

Toplumsal etkileşimin varlıksal güvenlik duygusuyla sonuçlanmasını etkileyen nezaket ve güven bireylerin etkileşimin üretimi ve yeniden-üretiminde ortaya koydukları çok çeşitli becerilerle mümkün olur ve yine bu becerilerle sürdürülür. Giddens'a göre bu becerilerin temelinde bedensel hareket veya ifadenin normatif olarak düzenlenen kontrolü vardır. Giddens bu durumun zihinsel engelli veya geçici olarak zihinsel kusurlar ve dil sürçmeleri sergileyen insanların etkileşim sırasındaki tutumları gözlenerek kolayca görülebileceğini ifade eder. Giddens Goffman'a atıfta bulunarak akıl hastalığı ve ciddi psikotik rahatsızlık biçimlerini, gündelik hayatın özünü oluşturan normatif karaktere sahip bedensel hareketleri gözetme biçimlerini kabul edememenin veya kısaca bedensel hareketlere ilişkin normları kabul etme isteksizliğinin örnekleri olarak değerlendirir. "Delilik durumsal yersizlikler öbeğidir" (Giddens, 1984). Giddens psikotik davranışın insanların birbirleriyle sürdürdükleri zamansal-mekânsal ilişkilerin kamusal düzeninden farklı olduğuna ve hatta ilişkinin hem kamusal hem de normatif düzeniyle aktif bir çatışma içinde olduğuna dikkat çeker ve akıl hastalarının 'normal bireyler'den beklenen sıkı ve sürekli bedensel kontrole uyum sağlayamadıklarını ifade eder. Akıl hastaları toplumsal etkileşimin oluşumu, sürdürülmesi ve sona erdirilmesini düzenleyen formüllere ve normlara riayet etmezler ve çoğu zaman muhtemel risklere –algıladıkları ölçüde– kayıtsız kalmazlar. Bu anlamda onlar güveni sürdüreceği çeşitli nezaket biçimlerine katkıda bulunmazlar. Bedenin refleksif kontrolü kuşkusuz sadece hareketleri değil kişisel dış görünüşü, yani giyim ve süslenmeyi de kapsar. Dolayısıyla, giyinmek ve süslenmek yoluyla gerçekleştirilen bedensel ifade uzlaşımsal bir söylem olarak değerlendirilir. Çeşitli toplumsal etkileşim bağlamlarının gerektirdiği, çoğu zaman pratik bilince içkin normatif giyinme usullerini akıl hastalarının uygulayamayacağına, faal bir biçimde bu usulleri sürdüremeyeceğine dikkat çeken Giddens, bedenin refleksif kontrolünün oldukça etkin bir zihinsel yeterlilik gerektirdiğini ve gerçekte ehil bir birey olarak görülmeyi sürdürmenin failliği oluşturan sürece içkin olduğunu vurgular.

6. MODERNİTE KOŞULLARINDA BENLİĞİN PROBLEMLERİ

Modernitenin –önceden belirtildiği gibi– en genel ifadesiyle modern dönem öncesine özgü neredeyse her olguyu parçalayıp, dönüşüme uğrattığı çoğu sosyal bilimcinin üzerinde uzlaştığı bir gerçektir. Modernite gelenekten köklü bir kopuşu ifade eder. Ancak modernite sadece modern dönem öncesinden değil, kendi içinde de oldukça köklü parçalanmalar ve iç kopuşlar yaratır. Charles Baudelaire’in dikkat çektiği zıtlıkların moderniteye içkin olduğu kabulünden hareketle, modernitenin parçalanmanın yanı sıra aynı zamanda birleştirici bir karaktere sahip olduğu söylenebilir. Küreselleşme dinamiği bu durumu bariz şekliyle görebileceğimiz olgulardan biri olarak gösterilebilir. Modernitenin bu temel karakteristik özelliği kendisine içkin hemen her dinamiği etkiler. Dolayısıyla, benlik ve benliğin gelişme süreci de bu zıtlıklar ve ikilemlerden etkilenir. Benliğe özgü bu ikilemler varlıksal güvenlik duygusunu sağlamak için gerekli temel koşullardan biri olan tutarlı ve süregelen bir benlik anlayışını oluşturabilmek ve sürdürülebilmek için çözüme kavuşturulması gereken problemler olarak görülebilir.

Giddens bu hususta geç modern koşullarda benliğin çeşitli gerilim ve güçlükler yaratan ikilemlerle karşı karşıya olduğunu belirtir. Onun düşüncesinde bu ikilemler birkaç başlık altında analiz edilmeye çalışılır. Giddens birleşme/parçalanma ikilemini modernitenin benliğin gelişme sürecine nüfuz ederek ortaya çıkardığı ikilemlerden biri olarak refleksif benlik tasarımıyla ilişki içinde ele alır. Giddens, modernitenin doğası itibariyle ikilemlere sahip olduğu kabulünden hareketle, parçalayıcı ve aynı zamanda birleştirici yönünün benlik üzerindeki yansımalarına dikkat çeker. Benliğe ilişkin birleşme problemi modernitenin ortaya çıkardığı oldukça yoğun ve yaygın değişim karşısında bireysel kimliğin korunması ve yeniden inşa edilmesi sürecini anlatır. Bu durum modernitenin parçalayıcı yönünün benlik için bir tehdit olarak konumlanmasıyla ilişkilidir. Modern dönem öncesinde kişisel bağlarda temellenen yerleşmiş güven ilişkileri söz konusudur. Giddens’a göre bu koşullarda dünya bireyden dışı doğru yayılan tek parça bir zamansal-mekânsal düzen olarak kavranır. Ancak modernite koşullarında birey için dünya bireye sunduğu imkânlar ve aynı zamanda kısıtlılıklar bakımından pek çok ihtimal ve bireye açık sürekli güncellenen ‘alternatif hayat’ biçimleri açısından pek çok seçenek barındırır. Modern koşullarda, başka ifadeyle, dünya’dan değil dünyalardan söz edilebileceğini söylemek mümkündür. İçinde bulunduğumuz hayat örüntüleri sürekli çözülmekte ve parçalanmakta, ancak aynı

zamanda her zaman yeni hayat biçimleri yeniden oluşmaktadır. Parçalanma ve çözülme sürecinin sürekli bir kriz durumunu canlı tuttuğunu ifade eden Giddens, kriz durumunu modernitenin doğasına özgü bir olgu olarak ele alır. Modern hayatın parçalanması ve çeşitlenmesinin benliğin başa çıkmak durumunda olduğu çeşitli sonuçları beraberinde getirdiği söylenebilir. Şöyle ki, hayat artık tek doğrunun olduğu ve tek davranış kalıbının uygun kabul edildiği yekpare bir karakterde değildir. Benlik içine girdiği her ‘hayat alanı’na veya başka ifadeyle etkileşim bağlamına uygun pratikler geliştirmek ve uygulamak durumundadır. Giddens bu durumu ifade etmek için, Goffman’a gönderimde bulunarak, modern koşullarda bireyin her biri kendine özgü farklı uygun davranış biçimleri gerektirebilen birçok farklı karşılaşma ve muhit içinde yer almak zorunda kalabildiğini ve ‘benlik sunumu’nu bu farklı ortamların gereklerine uyarlamak durumunda olduğunu ifade eder.

Giddens’in benliğin problemlerinden biri olarak gördüğü bir diğer ikilem güçsüzlük/elde etme ikilemidir. Giddens modern hayatın en karakteristik özeliğinden biri olarak modernitenin hem kısıtlayıcı hem de mümkün kılıcı kaynaklara sahip olduğunu ifade eder. Modernitenin bu özelliği benlik üzerine etkisi zaman zaman patolojik yansımalar da yaratabilen bireyin kendini güçsüz hissetmesi veya her şeye muktedir olduğunu hissetmesi gibi sonuçları beraberinde getirir. “Modernite yoksun bırakır ve bu yadsınamaz bir gerçektir” (Giddens, 2010: 241). Giddens soyut sistemlerin vasıfsızlaştırıcı etkileri ve zamansal-alansal uzaklaşmanın modernitenin kısıtlayıcı yönünün temelini oluşturan iki önemli faktör olduğunu vurgular. Onun düşüncesinde kısıtlayıcı veya başka ifadeyle yoksun bırakıcı süreçler sadece gündelik hayata değil aynı zamanda benliğin özünü de etkileyen süreçler olarak alınır. Modern hayatın küreselleşmesiyle daha da derinleşen kompleks karakteri bireyin gözünde sınırlı düzeyde, hatta çoğu zaman oldukça sınırlı düzeyde kontrole sahip olduğu algısına yol açar. Modern hayatın içerimleri dinamik, değişken ve süresizdir. Giddens’in sistemine göre, bu koşullarda birey güçsüzlük hissine kapılmasına yol açan kısıtlılıklarla, ancak aynı zamanda mümkün kılıcı pek çok kaynakla karşı karşıyadır. Zira dinamik, değişken ve süresiz koşullar kişiye amaç, proje ve özlemlerini gerçekleştirmesine imkân tanıyacak fırsatları da barındırır.

Güçsüzlük/elde etme ikileminin de patolojik yönleri olduğunu vurgulayan Giddens, kişinin olgusal dünyanın kompleks karakteri karşısında bir yutulmuşluk hissine kapılabileceğini ve beraberinde bir savunma mekanizması olarak bunun

karşı kutbu olan herşeye gücünün yetebileceği duygusuna sürüklenebileceğini ifade eder. Birey varlıksal güvenlik duygusunu bir hâkimiyet fantezisiyle başarır: bir kuklacı olarak olgusal dünyayı düzenlediği hissi taşır. Herşeye gücünün yettiği duygusu bir savunma mekanizması olduğu için kırılığandır ve karşı kutbuyla ilişkilidir. Dolayısıyla, genellikle baskı altında karşıtına, yani yutulmuşluk duygusuna dönüşebilir (Giddens, 2010: 243).

Otorite/belirsizlik ikilemi Giddens'in düşüncesinde benliğin geç modern çağa için üçüncü bir problemidir. Geç modern koşullarda toplumsal hayata özgü pek çok alanda hiçbir nihaî otoritenin söz konusu olmadığı söylenebilir. Modern dönem öncesinde nihaî olduğu hissi yaratan otorite figürler söz konusuydu. Özellikle din ve gelenek toplumsal hayatta kuşkunun ortaya çıkmasına yol açabilecek hemen her belirsizliği ortadan kaldırıyordu. Pek çok farklı gelenek veya din söz konusu olsa ve bunlar birbirinden farklı değerler ve açıklamalara sahip olsalar bile, kişinin bağlı bulunduğu gelenek veya din yâne hakikatin kendisinde olduğu kabulünden hareketle diğerlerinin alternatif açıklamalarını reddetmekte ve kişinin hayatını kuşkuya mahal bırakmayacak ölçüde düzenlemekteydi. Bu anlamda bağlı bulunan gelenek veya dinin birey için nihaî otorite olarak yer aldığı söylenebilir. Ancak geç modern koşullarda bağlı bulunulan nihaî tek bir otorite yerine otorite figürleri olarak konumlanan uzmanlık biçimleri söz konusudur. Zira uzmanlık biçimleri toplumsal hayatta söz sahibi olan ve yaygın bir biçimde yönlendirici güç olarak başvurulmuş dinamiklerdir. Ancak bir uzmanlık biçimi sadece belirli bir alanla sınırlıdır ve hayatın genelini kapsamaz. Dolayısıyla, uzmanlık biçimleri olarak konumlanan otorite figürleri modern dönem öncesine özgü otoritenin işlevlerini yerine getiremezler. Giddens'a göre bu koşullarda otorite artık belirsizliğin veya kuşkunun alternatifi değildir. Tam tersine uzmanlık biçimleri belirsizlikten ve kuşkudan beslenir. Giddens otorite/belirsizlik ikileminin genellikle rutin ve belirli bir hayat tarzına bağlılıkla ve bir dizi soyut sisteme güven sayesinde çözümlendiğini, ancak bu uzlaşmanın da kalıcı bir çözüm sunmayıp baskı altında çözülebileceğini ifade eder (Giddens, 2010: 245).

Moderniteye özgü benlik tasarımı büyük oranda kapitalizmin standartlaştırıcı özelliklerinin yarattığı koşullar içinde gerçekleşir. Giddens kapitalizmin modernitenin temel kurumsal boyutlarından biri olduğu ve kapitalist birikim sürecinin modern kurumların ardındaki temel güçlerden birini oluşturduğu kabulünden hareketle, kapitalizmin standartlaştırıcı ve buna bağlı olarak metalaştırıcı yönünün benliğin gelişme sürecine etkide bulunduğunu vurgular.

Kapitalizmin ortaya çıkışıyla piyasa toplumsal hayatın belirlenmesinde temel bir dinamik hâline gelmiştir. Kapitalizm önceleri kapitalist istihdam biçimine özgü sözleşme özgürlüğü ve işçi hareketliliğini sağlamak amacıyla bireyciliği artırmıştır. Ancak bireysel ihtiyaçların karşılanması sistemin devamlılığını sağlamanın temel koşulu hâline geldikçe bireycilik tüketim alanını da içine alacak biçimde genişlemiş ve Giddens'in ifadesiyle piyasa yönelimli bireysel seçim özgürlüğü bireysel kendini ifadenin temeli hâline gelmiştir. Bauman'ın görüşlerine atıfta bulunarak modernitede benliğin metalaşması sürecine dikkat çeken Giddens sinema, dizi ve reklâmlar sayesinde bir tür tüketim kategorileri geliştirildiğini ve bu kategoriler çerçevesinde benlik tasarımının büyük oranda arzulanan mallara sahip olma ve yapay olarak biçimlendirilmiş hayat tarzlarına ulaşma arayışına dönüştüğünü vurgular. Üstelik sadece hayat tarzları değil, aynı zamanda gerek değer atfedilen bir meslek veya kariyer olarak gerek çeşitli sosyal sorumluluklar olarak pek çok kendini gerçekleştirme biçimi de piyasanın kriterleri temelinde şekillendirilmeye ve standartlaştırılmaya çalışılır.

Benliğin gelişme sürecinin tüketimcilik bağlamında metalaşmasının patolojik yanı Giddens'a göre narsisizmdir. Narsisizmin kişilik gelişiminin derinlerinde yatan başka kaynakları olduğunu yadsımayan Giddens, tüketime dayalı metalaşmanın değerler konusunda bir ölçüt olarak dış görünüşü öne çıkardığını ve bunun da benlik gelişiminin öncelikle kendini gösterme biçiminde şekillenmesini beraberinde getirip narsisist özellikleri ortaya çıkardığını ifade eder (Giddens, 2010: 251).

7. UZMANLIK SİSTEMLERİ VE DENEYİMLERİN TECRİDİ

Giddens'a göre, refleksif bir tasarım olarak benlik onun temel yapılaştırıcı unsurlarından biri olan çeşitli deneyimlerin toplumsal hayattan tecrit edilmesiyle oluşan yoksul bir zeminde şekillenmektedir. Geç modern koşullarda benliğin gelişme sürecinde yapılaştırıcı unsurlardan biri olarak bireyin hayata ilişkin deneyimlerinin yeri modern öncesi dönemle karşılaştırıldığında son derece kısıtlıdır. Zira geç modern koşullar, özellikle uzmanlık sistemlerinin gelişimiyle birlikte, bireysel deneyimlerle elde edilen yetkinlik ve pratikleri büyük oranda geçersiz veya başka ifadeyle işlevsiz kılar. Yüzeysel olarak bakıldığında modernitenin ağırlıklı vurgusunun dünyanın insan egemenliğine tabi kılınması olduğu göze çarpmaktadır. Ancak Giddens özellikle geç modern koşullarda bu durumun tartışmaya açık olduğunu ifade eder. Öncelikle bu durum araçsal aklın genişlemesi ve insanlar tarafından düzenlenen bilim ve teknolojinin doğa dünyasına hâkim olmak adına kullanılması olarak görünür. Ancak bu durum Giddens'a göre gerçekte kendine-gönderimli bir bilgi ve güç sisteminin oluşumunu beraberinde getirir. 'Doğanın Sonu' terimini bu çerçevede ele alan Giddens, bu kavramın doğanın kontrolünde insanî ve iktisadî etkinliğin küreselleşmesindeki hızlanma ve derinleşmeyle ilişkili olarak, insan eliyle düzenlenen yaratılmış bir çevreyi ifade ettiğini vurgular. Giddens doğanın kolonileştirilmesinde olduğu gibi gündelik zamanın bir parçası olarak gecenin ve aynı zamanda tarihsel zamanın bir parçası olarak geleceğin kolonileştirildiğini vurgular. Modernitenin kolonileştirdiği alanlar kendi iç dinamiklerini yitirir ve sistemin temel dinamiklerinin öngördüğü ilkeler çerçevesinde yeniden yapılandırılır. Kolonileştirilen her alan, uzmanlık sistemlerinin gelişimiyle sarmal bir ilişki içinde, bireysel insan deneyiminin tecrit edildiği alanlar olarak konumlanır. Örneğin deneyimlerin çerçevelerinden biri olarak içinde yaşanan yer kolonileştirme araçlarından biri olan yerinden çıkarıcı mekanizmaların hâkimiyeti altında yeniden yapılandırılır ve artık geleneksel mekânların sergilediği sürekli aşına olanın sağladığı güveni sağlamaz. Modernitenin öncülleri sayesinde yapılandırılan bir yer'e ilişkin "Orası nasıl bir yerdir?" sorusunun vurguladığı şey, genellikle yerin coğrafi özelliklerinden ziyade, bu özelliklerden bağımsızlaşmış toplumsal düzenlemelere, insanlar arası ilişkilere veya insan tipolojisine işaret eder. Artık toplumsal ilişkilerin niteliği veya bir yerde bulunan insan tipolojisi eskiden olduğundan çok daha az bir şekilde içinde yaşanan yer'in özelliklerine bağlıdır. Dolayısıyla, içinde bulunulan yerin özelliklerinden elde edilen deneyimler artık bireye o yerde yaşanan toplumsal

hayata yetebilecek çok daha az bir yetkinlik sağlamaktadır. Nitekim kısaca ifade edecek olursak, Giddens'a göre çeşitli insanî deneyimlerin tecrit edilmesi genel olarak geç modern koşullarda benliğin refleksif inşasının yoksul bir zeminde ortaya çıkışını beraberinde getirmekte ve bu durum bireyin temel güvenlik sistemine özgü varlıksal güvenlik duygusunu zedeleyen unsurlardan biri hâline gelmektedir. Deneyimlerin tecridi oldukça kompleks hâle gelmiş bir yaşam örüntüsü içinde bireysel yetkinlik duygusunu zayıflatmakta ve uzmanlık sistemleriyle birlikte yetkinliğin sadece belirli uzmanlık alanlarına indirgenmesine ve diğer pek çok yön itibarıyla bir yetersizlik duygusuna yol açmaktadır (Giddens, 2010: 185-214).

Giddens'in sisteminde tecrit alanları olarak gündelik toplumsal hayata özgü birkaç olgu tartışılır. Delilik, suçluluk, hastalık ve ölüm, cinsellik ve doğa Giddens'in tecrit alanları olarak değerlendirdiği olgulardır.

Delilik ile ilgili çalışmalar arasında Foucault'nun çalışmaları şüphesiz en dikkate değer çalışmalar arasındadır. Foucault Descartes'ın kuşku yoluyla duyu verilerini dışlayarak rasyonel aklı ön plâna çıkararak sisteminin deliliği, özün gereği deli olamayacak olan aklın 'mahkemesi'ne çıkarır çıkarmaz, onun aklın süzgecinden geçirilmeye bile değer olmadığı sonucuna vararak, deliliği aklın, dilin ve sonuç olarak da yaşamın dışına attığı kanısındadır (Bumin, 2005: 57). Deliliğin toplumsal yaşamdan tecridinin pratikteki nedenleri ve görünüşleri çeşitli şekillerde ortaya çıkmaktadır. Giddens Pinel'in 'zincirlerinden kurtulmuş deli' tasvirinin modernitenin düşünce çizgisini temsil eden bir şey olarak alınabileceğini vurgular. Yerleşik davranışlar ve toplumsal ilişkilerin moderniteyle bağlarına bağlılıktan sıyrıldığını ve açık ufka sahip olmaya başladıklarını ifade eden Giddens, deliliğin de bu yerleşik davranış ve toplumsal ilişkilerle müşterek bir değişim geçirdiğini öne sürer. Giddens deliliğin bir tıbbî mesele olarak kavranmasının bu söz konusu değişimin sadece bir boyutunu oluşturduğunu söyler. Diğer bir boyutunun ise, bir akıl hastalığı olarak deliliğe toplumsal koşulların yol açtığının düşünülmesi ve davranışın kontrolünün varsayılan tedavilerin temelini teşkil eden bir şey olarak alınması olduğu vurgulanır. Zira ilk psikiyatrların çoğu akıl hastalığının nedensel kökenlerini toplumsal faktörlerle ilişkilendirmekteydi. Giddens bununla birlikte akıl hastalarının suçlular gibi diğer insanlara zarar verebileceği fikrinin ortaya çıkmasının önemli olduğunu vurgular. Bu fikir, anlaşılacağı üzere, akıl hastalarının tecrit edilmesi sürecine temel teşkil eden bir dinamik olarak nitelendirilebilir. Giddens akıl hastanesinin bir kurum olarak modernitenin karakteristik içerimleriyle paylaştığı şeylerden birinin özünde ıslah edilemez görünüşlerde bile bir refleksif

kontrol geliştirme çabası olduğunu vurgular. Her ne kadar akıl hastanelerinde akıl hastalığına yol açan toplumsal ortamlardaki eksiklikleri yöntemli bir biçimde giderebilecek bir ortam yaratma amacı güdülse, hatta bu konuda başarılı olduğu söylenebilecek sonuçlar elde edilse bile, bu durum akıl hastalığından mustarip bireylerin dışında toplumsal bazı sonuçlar yaratmıştır. Giddens'a göre bu sonuçlardan biri deliliğin tecrit yoluyla toplumdan soyutlanmasıdır. Tecrit edilenlerin belirli toplumsal, kişisel, hatta hukukî haklardan mahrum bırakılması toplumdan soyutlanmanın boyutunu göstermek bakımından son derece önemlidir. Tecritle birlikte delilik bir toplumsal deneyim olarak bireylerin algı dünyalarında modern dönem öncesine oranla çok daha az yer teşkil etmeye başlamıştır. Nitekim bu durum refleksif bir varlık olarak bireyin toplumsal hayatta kendi benliğini yeniden-üretirken yaslandığı deneyim zemininin kısıtlanmasını beraberinde getirmiştir. (Giddens, 2010: 203-204).

Giddens hastalıklar ve ölümlerin tecridini modern anlamda hastanelerin gelişimiyle birlikte ele alır. Hastane, tıbbî uzmanlığın geliştiği bir ortam olmanın yanı sıra, tıpkı cezaevleri ve akıl hastaneleri gibi bir tecrit içermekte ve temel önemde bir yaşam deneyimi olarak hastalık ve ölümün bireylerin deneyim dünyalarından soyutlanması bakımından cezaevleri ve akıl hastaneleriyle benzer sonuçlar yaratmaktadır. Hastalığın hem ölümü çağrıştıran bir deneyim olarak ve aynı zamanda kendisi bizzat bir deneyim olarak tecrit edilmesi hem de ölümün yine hastaneler aracılığıyla tecrit edilmesi benliğin yeniden-üretim sürecine içkin deneyim zeminini daraltan bir diğer unsur olarak değerlendirilir. Hastalık ve ölüme tanık olmak ve bu deneyimleri yaşamak yüzeysel olarak bakıldığında varlıksal güvenlik açısından kaygı uyandırıcı bir unsur olarak görünse de, özellikle bir bireyin kişisel yaşam tarihi açısından, kendi benliğini oluştururken yapmış olduğu biyografik değerlendirme açısından varoluşsal güvenlik kaygısıyla mücadele edebilme yetkinliği kazandıran bir deneyim olarak oldukça önemli görülmektedir. (Giddens, 2010: 205-206).

Toplumsal hayatın tarihsel dinamiklerinden hareketle yeniden biçimlendirilen ve bu anlamda gerçekte olduğu hâlden çok daha farklı, hatta dar bir çerçeve içine konumlandırılan bir diğer tecrit alanı cinselliktir. Cinsellik kültür tarihi boyunca kontrol altına alınmaya ve belirli biçimlere sokulmaya çalışılmıştır. Cinselliğin tarihsel süreç içerisinde giderek özel hayata indirgenmeye ve başkalarının bakışlarından gizlenmeye çalışıldığı açıktır. Giddens'a göre modern anlamda 'cinsellik' cinsel davranış sahne arkasına itildiğinde icat edilmiştir

(Giddens, 2010: 208). Ahlâkî olanın kendisine biçim vermeye çalıştığı cinsellik yine ahlâkî kabuller sayesinde sahne arkasına itilir ve daha çok bireyin ve bedenin bir özelliği hâline gelir. Aleni bir cinsel yaşam ahlâken suç kabul edilir, ancak özel alana indirgenen cinsellik artık ahlâkî olarak suçlulukla değil, bireysel kimlik ve utanç eğilimiyle ilişkili bir konum kazanır. Giddens cinsel davranışın başkalarının gözü önünde sürdürüldüğü bilinen hiç bir kültür olmadığını ifade eder. Ancak yine de gerek modern çağ öncesi Batılı kültürlerde gerekse modern olmayan pek çok kültürde cinselliğin diğerlerinden tam anlamıyla gizli tutulmadığını gösteren pek çok örnek ve kanıt vardır. Zira pek çok nüfusun aynı evde yaşaması açısından cinselliğin nispeten görünür olması kaçınılmazdı. Giddens'a göre modern koşullarda cinsellik yeniden inşa edilmiş, yeni bir mahremiyet alanının odağı konumunu kazanmıştır. Böylesi bir cinsellik büyük oranda benlik ve beden çerçevesine indirgendiğinden, cinsel gelişme ve cinsel doyum refleksif benlik tasarımıyla bağlantılı hâle gelmiştir. Giddens, Luhmann'a atıfta bulunarak, böylesi bir cinselliğin insanî varoluşun daha genel zorunluluklarıyla bütünlük içinde bir olgudan ziyade bir iletişim kodu hâline geldiğini ve mahremiyet olgusuyla daha ilişkili bir biçim kazandığını vurgular. Böylece cinsellik ve üreme daha önceki dönemlere oranla daha fazla bir biçimde birbirinden ayrılmaya başlar. Giddens'a göre, cinsellik bir mahremiyet aracı, hatta mahremiyetin bir ifadesi hâline gelir ve böylece tecrit edilmiş bir insanî deneyim olarak konumlanır (Giddens, 2010: 208).

Giddens tecrit alanları irdelemesini 'yaratılmış çevre' kavramı çerçevesinde dış doğanın tecridi tartışmasıyla sürdürür. Modernitenin doğaya ilişkin merkezî bakış açısının doğanın araçsal bir biçimde ele alınması olduğu söylenebilir. Doğayı araçsal bir biçimde kavrayan modernitenin bu temel karakteristiğine ilişkin irdelemelerin temelinde ağırlıklı olarak Marx'ın görüşleri vardır. Giddens Marx'ın erken dönem yazılarında daha incelikli bir doğa anlayışı ve doğa-insan bütünleşmesini çağrıştıran ifadelerin söz konusu olduğunu, ancak Marx'ın genel düşünce çizgisinin araçsal olduğunu belirtir. Bu açıdan bakıldığında Marx'ın görüşlerinin Batı kültürünün doğaya ilişkin araçsal bakış açısını eleştirmekten ziyade, daha çok bu bakış açısıyla uyumlu olduğu söylenebilir. Giddens meselenin sadece doğanın araçsal bir biçimde kavranmasından ibaret olmadığını ifade eder. Doğanın araçsal bir biçimde, yani insanî amaçların gerçekleştirilmesinin bir aracı biçiminde kavranması, Giddens'a göre, doğanın hâlâ toplumdaki bağımsız bir alan olarak alındığı kabulünü içerir. Ancak doğayı artık toplumsal hayatın dışında bir olgu olarak ele almak oldukça güçtür. Modernitenin

iç-gönderimli sistemleri doğa alanını toplumsallaştırır ve doğanın giderek modernitenin öncülleri çerçevesinde daha fazla düzenlenmeye başlaması anlamında onu bir araç olmaktan çıkararak bir amaç hâline getirmeye başlar (Giddens, 2010: 210). Giddens'a göre modernite koşullarında insanlar ikili anlamda yapay bir çevre içinde yaşarlar. Bunlardan ilki zaten doğadan yalıtılmış bulunan kent veya kentsel hayattır. Kentsel hayatta insan hayatının büyük oranda doğadan tecrit edildiğini söyleyebiliriz. Buna karşın, her ne kadar kent içinde oluşturulmuş yeşil alanlar kentte doğanın sürdüğü izlenimini yaratsa da, bu yeşil alanlar modern şehir plânlamacılığının kontrolü altında yapay olarak inşa edilen yaratılmış bir çevrenin parçalarıdır. Böylesi bir çevre doğanın kendi iç dinamiklerinden kaynaklanan 'doğal' akışa ne ölçüde imkân tanırsa o ölçüde doğal olarak alınabilir. İkincisi, toplumsallaştırılmış, yani içinde bulunan kültürel yaşam biçiminin öncülleri çerçevesinde yeniden düzenlenmiş doğa alanıdır. Yeniden yapılandırılmaya maruz bırakılan doğa zaten kendiliğinden gerçekleşen olayların iç-gönderimli sistemler aracılığıyla kontrol altına alınıp biçimlendirildiği ölçüde, gerçek anlamda var olmaktan çıkmaya başlar.

İkinci anlamda doğa insanların katılımından çok daha temel bir biçimde tecrit edilir. Doğa giderek insan müdahalesine tâbî olmaya başlar ve böylece bir dış referans kaynağı olma özelliğini yitirir. Doğanın tecridi, bu haliyle, ilk anlamındaki kadar daha incelikli ancak daha yaygındır. Zira doğa –günler ve mevsimlerin hareketi, iklim koşullarının etkisi– yine de orada görünmektedir. Araçsal olarak ne kadar yönlendirebildiğimiz bir tarafa bırakılırsa, doğa insan etkinliklerinin zorunlu dış çevresidir. Ancak bu duygu aldatıcıdır. Doğa toplumsallaştığında geleceğin kolonileştirilmesi sürecinin ve modern kurumların kendi etkilerine tabii tüm alanlarda yarattıkları kısmen öngörülmez risk alanlarının bir parçası hâline gelir. (Giddens, 2010: 211).

Varlıksal güvenlik duygusu temel olarak rutinler öngörülebilirlik ve kontrol aracılığıyla sürdürülür. Giddens Weber'e gönderme yaparak soyut sistemler aracılığıyla düzenlenen geniş gündelik hayat alanlarının hesaplanabilir bir eylem ortamı sağlamayı mümkün kıldığını ifade eder. Ancak varlıksal güvenlik duygusunu sağlayan rutinler modern koşullarda koruyucu kozaya işlevini kazandıran 'anlam'lardan yoksundurlar ve bu nedenle 'içi boş' pratikler olarak yaşanır. Bu doğrultuda Giddens'ın düşüncesinde rutinler kırılmalıdır ve modernizmin dinamizmi çerçevesinde her zaman yıkılmaya müsaitlerdir. Rutinlerin altüst olduğu kriz durumlarında birey özellikle deneyimlerin tecrit

edilmesinin etkisiyle kendi bireysel kimliği üzerinde refleksif kontrol sağlamaya çalıştığı durumlarda varoluşsal sorunların ortaya çıkma ihtimali artar. (Giddens, 2010: 210-214).

Giddens modern koşullarda, özellikle kitle iletişim araçlarının etkisiyle deneyim yaşama imkânlarının arttığını ifade eder. Roman, sinema, tiyatro; ölüm, şiddet, seks gibi konuların sıkça işlendiği edebî türler bir deneyim imkânı sunarlar. Hatta bu araçların sunduğu aşınalık modern ağ öncesinde yaşanınlardan çok daha fazladır. Ancak burada aşına olunan kurgusal deneyim doğrudan deneyimin sunduklarını sunamaz ve bunun ötesinde tecrit alanlarının derinleşmesine bile hizmet edebilir. Zira gündelik hayatın yerini bu kurgusal dünyaların işgal etmesi ihtimali açığa çıkar ve bu durum gündelik etkinliğin, içinde yer aldığı dış faktörlerden ayrılması sürecini beraberinde getirir (Giddens, 2010: 213).

8. MODERNİTE Mİ POSTMODERNİTE Mİ?

Bu çalışmanın temel odak noktasını oluşturan varoluşsal güvenlik problemi, genel ve üst bir değerlendirmeye içinde yaşadığımız sosyal sistemin–makro ve mikro boyutları da dâhil– bir sonucu olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla, varoluşsal güvenlik problemine ilişkin analizimizin önemli noktalarından birini de onu ortaya çıkaran sosyal sistemin analizi oluşturmaktadır. Bu noktada içinde yaşadığımız düzeni modern olandan son derece farklı postmodern bir düzen olarak mı değerlendireceğimiz, yoksa modernitenin uzantısı bir sosyal sistem olarak mı ele alacağımız yüzleşilmesi gereken bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Elbette bu pek çok düşünür tarafından üzerinde tartışmalar yürütülen bir sorundur. Jean-François Lyotard, Roland Barthes, Jean Baudrillard, Jacques Derrida gibi düşünürlerin öncüsü oldukları pek çok yazar günümüz sosyal sisteminin modernitenin ötesinde postmodern bir düzen olduğunu öne sürmektedir. Ancak Anthony Giddens, David Harvey, Jürgen Habermas ve daha sıralanabilecek pek çok düşünür postmodernite olarak adlandırılan toplumsal düzenin modernitenin ötesinde bir sistem değil, onun uzantısı olarak değerlendirilmesi gerektiğine dikkat çekmektedir. Habermas’ın “modernite tamamlanmamış bir projedir” ifadesi, Harvey’nin *Postmodernliğin Durumu*, Giddens’in *Modernliğin Sonuçları*, adlı çalışmaları bu konuya ilişkin sıralanabilecek pek çok örnekten birkaçıdır.

Moderniteye ilişkin tartışmaların çoğunun temelinde onun karakterize eden olguların kesinlik, öngörülebilirlik, ölçülebilirlik gibi pozitivist idealler bulunduğu düşüncesi vardır. Gerek epistemolojik gerekse toplumsal hayat tasarımı olarak değişmeyen yasaların varlığını kabulden hareketle bir kesinlik arayışı olarak da tasvir edilen modernizm, özellikle onun temel öncüllerinden kaynaklanan çeşitli kaotik durumlarla sonuçlandığında tartışmaların çerçevesi de değişim geçirmiştir. Özellikle ırkçı ve faşizan eğilimlerin artması, iki büyük Dünya Savaşı ve yaşanan ekonomik krizler içinde bulunulan durumun hiç de modernitenin öngördüğü çerçevede bir hayat olmadığı ve artık içinde bulunduğumuz durumda yeni bir düzenin ortaya çıktığı yönünde tartışmalar başlatmıştır. Postmodern olarak adlandırılan bu yeni dönemi karakterize eden olgular moderniteye için ideallerin tam tersi bir konumda; belirsizlik, gelip geçicilik, olumsuzluk gibi öncüller çerçevesinde oluşmuşlardır. Giddens postmodernitenin göstergeleri olarak öne sürülen belirsizlik, üst-anlatıların çöküşü, benliğin parçalanması, kaos, olumsuzluk gibi pek çok olgunun, postmodern olarak adlandırılan yeni bir toplumsal düzenin

göstergeleri olarak değil, modernitenin radikalleşmiş yeni bir düzeyi olarak ele alınması gerektiğini öne sürer. Zira ona göre postmodern olana referansta bulunan göstergelerin hemen hepsi moderniteye içkin nüveler olarak zaten mevcuttu. Giddens bu önermesiyle ilgili olarak *Modernliğin Sonuçları*’nda postmodernitenin ortaya çıkışıyla ilgili bilinen görüşlere karşı bir yorum geliştirmeye çalışır. Modernitenin doğasını açığa çıkarmak için bir dizi yeni kavram geliştirmeye çalışan Giddens, deyim yerindeyse, postmodern-modern ikileminin ötesinde bir analiz ortaya koymayı hedefler. Postmoderniteye içkin olduğu iddia edilen pek çok olgunun modernitenin doğasından kaynaklandığını ileri süren Giddens belirsizlik, süreksizlik, olumsuzluk, yerelleşme gibi dinamiklerin de moderniteye içkin olduğunu ve modernitenin temel öncüllerinden kaynaklandığını ileri sürer.

Harvey’nin *Postmodernliğin Durumu* adlı eserinde yaşadığımız düzenin postmodern olarak mı yoksa modern olarak mı kavranması gerektiği konusunda oldukça doyurucu olduğu söylenebilecek bir tartışma yürütür. Postmodernitenin ortaya çıkışı konusunda yürütülen tartışmaların önemli odak noktalarını sanat ve sanatçılar oluşturur. Dolayısıyla, Harvey çalışmasına Baudelaire’in 1863’te yayınlanmış olan “Modern Hayatın Ressamı” başlıklı denemesinden bir alıntıyla başlar: “Modernite, anlık olandır, geçip gidendir, olumsal olandır; sanatın yarısıdır; öteki yarısı ise sonsuz olandır değişmeyendir” (Harvey, 2012: 23).

Anlık olan ve geçip giden ile sonsuz olan ve değişmeyen bu birlikteliği üzerinde dikkatle duran Harvey’ye göre modernitenin tarihi bu ikili formülasyonun bir kanadından ötekine yalpalamakla geçmiştir. Harvey modernitenin bu özellikleri taşıdığı gerçeğinin genellikle kabul gördüğünü Berman’ın şu tasvirini ifade ederek ortaya koymaya çalışır:

Bugün dünyanın her yanında insanların paylaştığı bir hayatsal deneyim tarzı-mekân ve zamanın yaşanışı, hayatın olanaklarının ve tehlikelerinin yaşanışı vardır. Bu deneyimin toplamına “modernite” adını vereceğim. Modern olmak, kendimizi, bize serüven, iktidar, haz, ilerleme ve bunların yanı sıra kendimizin ve dünyanın dönüşümünü vaat eden, ama aynı zamanda sahip olduğumuz, bildiğimiz, olduğumuz her şeyi imha etme tehdidini taşıyan bir ortamda bulmamız demektir. Modern ortamlar ve deneyimler her tür coğrafi ve etnik sınırları, sınıf ve ulus sınırlarını, din ve ideoloji sınırlarını boylamasına keser. Bu anlamda, modernitenin bütün insanlığı birleştirdiği söylenebilir. Ama bu birlik paradoksal bir birliktir, uyumsuzluğun bir birliği; hepimizi dur durak bilmeyen bir çözülme ve yenilenme,

mücadele ve çelişki, ikirciklilik ve ıstırap girdabına akıtır. Modern olmak, Marx'ın ifadesiyle, "katı olan her şeyin buharlaştığı" bir evrenin parçası olmaktır (Harvey, 2012: 23-24).

Harvey ardından aynı temayla ilgilenen Frisby'nin çalışmalarına değinir ve Frisby'nin Simmel, Kracauer ve Benjamin üzerine yaptığı bir incelemeye atıfta bulunur. Her üç düşünürün temelde zamanı, mekânı ve nedenselliği, gelip geçici, anlık ve rastgele algılamaya dayanan özel deneyimlere odaklandıklarını ifade eden Harvey, buradan hareketle, çoğu 'modern' yazarın modernizmin tek güvenilebilecek/ öngörülebilecek yanının güvensizliği olduğunu, hatta bütüncül kaos yönünde bir eğilime sahip olduğunu kabul ettiğini iddia eder.

Harvey bu duruma örnek olarak, tarihçi Carl Schorske'un Yüzyıl Sonu Viyana'sı konusundaki şu gözlemlerine gönderimde bulunur:

Aydın kültürü sonsuz bir yenilenme girdabına girmişti. Her alan bütünden bağımsızlığını ilân etmiş her bölüm yeni bölümlere bölünmeye başlamıştı. Kültürel olguların düşüncede billurlaştırılmasının aracı olan kavramlar da bu acımasız girdaba çekiliyordu. Kültürün sadece üreticileri değil, analizcileri ve eleştirmenleri de parçalanmanın kurbanı oluyordu (Harvey, 2012: 24).

Yine aynı ruh durumunu şu mısralarda yakalamış şair W. B. Yeats'e atıfta bulunur:

Her şey dağılıyor; tutunamıyor merkez;

Saf anarşidir dünyanın üzerine çöken.

(Harvey, 2012: 24).

Harvey, modern hayatın gelip geçici, anlık, parçalanmış ve olumsal olanla iç içe geçtiği kabulünden hareketle, modernitenin sadece modern dönem öncesiyle değil, aynı zamanda kendi içinde de bitmek bilmeyen bir iç kopuşlar ve bölünmeler süreci yaşadığını ifade eder.

Bu durumun nasıl yorumlanacağını, böylesine radikal kopuşların orta yerinde, Aydınlanma projesinin ideali olarak adlandırabileceğimiz "sonsuz ve değişmez" olanın nasıl keşfedileceğinin ciddi bir sorun olduğunu belirten Harvey,

modernitenin sonsuz ve değişmez olana ilişkin inandırıcı bir şey söylemediğini ifade eder ve hiç olmazsa Aydınlanmacı düşünürlerin tutarlılık/süreklilik duygusunu arayıp bulmamıza ilişkin felsefi ve hatta pratik yanıtlarını incelemeye başlar.

Bu bağlamda 18. yüzyılda ortaya çıkan nesnel bilim, ‘evrensel’ ahlâk, hukuk ve sanattan temellenen, Habermas’ın modernite projesi olarak adlandırdığı hayat tasavvurunu Aydınlanmacı düşünürlerin kendi iç mantıkları temelinde gösterdikleri bir düşünsel çaba olarak değerlendirmek mümkündür. Bu doğrultuda, en genel ifadesiyle, özgür ve yaratıcı biçimde çalışan çok sayıda bireyin katkıda bulunduğu bir bilgi birikimini insanlığın özgürleşmesi ve günlük hayatın zenginleşmesi yolunda kullanmanın temel hedef olarak belirlendiği söylenebilir. Bu bilgi birikiminin oluşturulması doğa üzerinde bilimsel hâkimiyet, kaynakların kıtlığından, yoksulluktan ve doğal afetlerin öngörülemez darbelerinden kurtuluşu vaat ediyordu. Nihayet bu tür bir proje aracılığıyla bütün insanlığın evrensel, sonsuz ve değişmez niteliklerinin ortaya çıkarılabileceği şeklinde yaygın bir kanaat söz konusuydu (Harvey, 2012: 25).

Harvey’ye göre modernite insanlığın ilerlemesi için insan yaratıcılığını, bilimsel keşifleri ve bireysel mükemmeliyeti beraberinde getirdiği ölçüde olumlu karşılıyordu. İnsan zekâsına inanç, evrensel akıl öğretileri her yandan fıskırıyordu. Böylesi bir tasavvurun fazlaca iyimser olduğunu söyleyen Harvey, sanat ve bilimin sadece doğanın denetlenmesi yönünde değil dünyanın ve insanın benliğinin anlaşılması, ahlâkî ilerleme hatta insanların mutluluğu yönünde olumlu etkiler yaratacağı şeklindeki düşünceleri abartılı beklentiler olarak niteler ve bu iyimserliğin 20. yüzyılda ortaya çıkan ölüm kampları, militarizm, iki Dünya Savaşı, nükleer yok olma tehdidi ve Hiroşima deneyimiyle, yok olduğunu ifade eder.

Buradan hareketle Aydınlanma projesinin kendi amaçladığının tersine yol açarak, insanlığın özgürleşmesi hedefini, insanlığın kurtuluşu için evrensel bir baskı sistemine dönüştürmeye daha baştan mahkûm olduğu yolunda bir kuşku doğduğunu söyleyen Harvey, Horkheimer ve Adorno’nun *Aydınlanmanın Diyalektiği* başlıklı yapıtlarında ileri sürdükleri cürekâr tezin de bu olduğunu ifade eder. Yazarlar bu kitapta en genel ifadesiyle Aydınlanmacı akılcılığın ardında yatan mantığı bir hâkimiyet ve baskı mantığı olarak nitelerler. Doğaya hâkim olma arzusunun karakterize ettiği hâkimiyet mottosu Harvey’nin irdelemesinde insana

hâkim olmayı beraberinde getirip, sonunda da ancak “insanın kendi kendini hâkimiyet altına aldığı bir karabasan durumu” olarak nitelendirilir.

20. yüzyıl başlarına gelindiğinde tavırları birbirinden farklı olan iki önemli eleştirmen Max Weber ve Frederick Nietzsche’nin modernite tartışmalarına damgalarını vurduklarını söyleyen Harvey Weber’in modernite ve değişik anlamları üzerindeki görüşlerini –Bernstein’in özetlediği hâliyle– şöyle ifade eder:

Weber Aydınlanmacı düşünürlerin umut ve beklentilerinin acı, ironik bir yanılsama olduğunu ileri sürüyordu. Bu düşünürler bilimin ilerlemesi, akılcılık ve evrensel insan özgürlüğü arasında güçlü bir zorunlu bağıntı görüyorlardı. Ancak, maskesi çekilip alındığında ve doğru anlaşıldığında, Aydınlanmanın mirası amaçlı-araççı akılcılığın zaferi olarak ortaya çıkıyordu. Bu tür akılcılık, ekonomik yapıları, hukuku, bürokratik yönetimi, hatta sanatı kapsar biçimde, bütün toplumsal ve kültürel hayatı etkiler ve zehirler. Bu tür akılcılığın ilerlemesi evrensel özgürlüğün somut olarak gerçekleşmesine değil, içinden kaçılması olanaksız olan bir “demir kafes”in, bürokratik akılcılığın bir kafesinin yaratılmasına yol açar (Harvey, 2012: 28-29).

Weber’in bu görüşlerini aklı başında ve Aydınlanmacı aklın mezar kitabesi olarak ifade eden Harvey, Nietzsche’nin daha erken bir dönemde Aydınlanmacı mantığa yönelttiği eleştiriyi “intikam tanrısının gazabı” olarak niteler. Harvey’ye göre Nietzsche modern hayatın bilgi ve bilim tarafından yönetilen cephesinin gerisinde vahşi, ilkel ve bütünüyle acımasız hayat enerjilerinin varlığını sezmişti. Nietzsche’ye göre Aydınlanmanın uygarlık, akıl, evrensel haklar ve ahlâk konusundaki bütün imgeleri boştu. Nietzsche’nin nitelemesiyle, insanlığın sonsuz ve değişmez özü gerçek ifadesini Dionizos’un efsanevî kimliğinde buluyordu, aynı anda hem “yıkıcı biçimde yaratıcı” olmak (yani, bireyselleşmenin ve oluşumun/olumsallığın somut dünyasına şekil vermek), hem de “yaratıcı biçimde yıkıcı” olmak (yani, bireyselleşmenin ve oluşumun/olumsallığın dünyasını yiyip bitirmek).

Harvey ‘yaratıcı yıkma’ imgesinin modernite projesinin uygulanması sırasında ortaya çıkan ikilemlerden türediğini ifade eder ve bu imgeye moderniteyi anlamak bakımından büyük önem atfeder. İktisatçı Schumpeter’in de kapitalist gelişme süreçlerini anlamak için bu imgeye başvurduğunu söyleyen Harvey

Schumpeter'in yaratıcı yıkıcının en mükemmel örneği olarak bu anlamda bir kahraman figürü olan girişimciyi gösterdiğini söyler.

Aydınlanmacı akla insan doğasının sonsuz ve değişmez özünün tanımı açısından ayrıcalıklı bir konum tanımının özellikle Nietzsche'nin müdahalesinin ardından artık mümkün olmadığını düşünen Harvey'nin Nietzsche'ye, bu durum bağlamında merkezî bir önem atfettiği söylenebilir. Zira Nietzsche'nin "Tanrı Öldü" ifadesi de yaratıcı yıkma imgesinin bir çeşit tezahürüdür. Burada Tanrı gerçekte anlamlar dünyasının bir ifadesi şeklinde sonsuz ve değişmez olanın sembolü olarak değerlendirilebilir. Ona göre modernite, eski dünyanın sonsuzluk ve değişmezlik simgesi olan Tanrıyı öldürmüştür.

Postmoderniteye atfedilen özelliklerin zaten moderniteye içkin olgular olarak değerlendirilmesi kabulünden hareketle, içinde yaşadığımız toplumsal düzeni modernitenin olumsal, gelip geçici ve süreksizlikçi özelliklerinin ortaya çıktığı bir dönem olarak kavramak gerektiği sonucunu çıkarmak mümkündür. Nitekim Giddens içinde yaşanan dönemin postmodern değil modernitenin sonuçlarının radikalleşip evrenselleştiği bir dönem olarak değerlendirilmesi gerektiğine dikkati çeker ve bu dönemi 'geç modernite' olarak adlandırır.

Giddens postmodernite kavramının postmodernizmle eşanlamlıymış gibi kullanıldığına dikkat çekerek bu kavramlar arasında bir ayırım yapılması gerektiğini vurgular. Postmodernizmin bir anlamı varsa ancak edebiyat, resim, sanat ve mimariye işaret eden bir akım olarak nitelendirilmesi gerektiğini öne süren Giddens, bu kavramın modernitenin doğası üzerine estetik düşünümün çeşitli yönleriyle ilgili olduğunu belirtir. Postmodernite ise Giddens'in düşüncesinde yeni bir toplumsal ve siyasal gündem olarak nitelendirilir ve birkaç hususa tekabül ettiği vurgulanır: Duyu verilerinden hareket eden empirizm temelli epistemolojinin güvenilir olmadığını ortaya çıktığını ifade eden Giddens hiçbir şeyin tam bir kesinlikle bilinmeyeceğini artık fark ettiğimizi belirtir. Bunun yanı sıra ona göre tarihte erekliliğe yer yoktur ve ilerlemenin hiçbir versiyonu kabul edilebilir bir biçimde savunulamaz. Ayrıca aynı zamanda bu önermeye kanıt olarak da ifade edilebilecek olan ekolojik tehlikeler kaygı uyandırıcı düzeye çıkmış ve bununla birlikte yeni sosyal hareketler giderek önem kazanmaya başlamıştır. İşte postmodernite Giddens'in düşüncesinde yine moderniteye içkin böylesi bir toplumsal ve siyasal panoramayı ifade eder.

Ortaya çıkan bu yeni uğrağın postmodernite olarak adlandırılarak yeni bir toplumsal dönem olarak nitelendirilmesi Aydınlanmacı aklın kesinlik iddialarının, temelcilik anlayışının çöküşü ve ‘tarihin sonu’yla ilişkili olarak değerlendirilir. Temelcilik, yani en kısa anlatımıyla bilginin duyusal bir temele, bir delile dayanması gerektiği kabulü artık terk edilmiştir. Zira temelciliğin kendisi ilk başta gelenek ve Tanrısal dogmaların tasfiyesi için aklın ve duyusal delillerin merkeze alınmasına hizmet edip, gelenek ya da Tanrısal dogmaların yerine akli hayatın temeli hâline getirerek –Horkheimer’ın ünlü çalışması olan ‘akıl tutulması’ kavramlaştırmasıyla da ifade edilen– yeni bir dogma ya da dogmalaşmaya yol açmıştır. Bu süreçte Tanrısal kanunun ifade ettiği kesinliğin yerini duyusal ve empirik gözlemlerin kesinliği almış ve Giddens’in deyimiyle İlâhi takdirin yerine de tarihsel ilerleme fikri oturmuştur. Aklın öngörülleri çerçevesinde empirik yolla ortaya konulan bilgi kesin bilgi ise, o hâlde sorgulanamaz ve şüphesiz yeni bir dogma hâline gelir. İlk Aydınlanmacı düşünürlerin bile duyularımızla edindiğimiz kanıtların ilkesel olarak her zaman kuşku dolu olduğunun farkında olduklarını ifade eden Giddens’a göre, günümüzde felsefi düşünce genel olarak empirizmden uzaklaşmıştır. Zira duyu(m)sal gözlemlerin teorik perspektiflerden etkilendiği artık yaygın kabul görmektedir. Bugün geldiğimiz noktada en katı biçimde inanılan kavramların bile sadece ilkesel olarak veya yeni bir bilgi oluşuncaya dek geçerli sayılabileceği konusunda sosyal bilimcilerin büyük çoğunluğu uzlaşmıştır. Dolayısıyla, bugün geldiğimiz nokta itibariyle kesinliğin çöküşü, moderniteye özgü aklın sorgulamayı mümkün kılan özelliği modernitenin aşıldığı bir dönemi değil, Harvey’nin de dikkat çektiği şekliyle olsa olsa modernitenin bir uğrağını ifade etmektedir.

Modern dönem öncesine özgü takdir-i ilâhî anlayışının yerine geçen ereksel tarih anlayışı en somut biçimde *Tarihin Sonu ve Son İnsan*’da açıkça ortaya konulduğu gibi çökmüştür. Ereksel tarih anlayışı Giddens’in düşüncesinde modernitenin refleksivitesinin bir versiyonu olarak değerlendirilir ve yine moderniteye özgü refleksivite dolayısıyla aşıldığı kabul edilir. “Tarih hiçbir asli biçime ve genel erekselliğe sahip değildir” (Giddens, 1994: 50).

Giddens’in sisteminde tarih genel itibariyle zamansallığı kodlamanın özel bir yolu olarak değerlendirilir. Günümüzde ereksel tarih anlayışının aşılması yine modernitenin son bulması ve postmodern olarak adlandırılan yeni bir döneme girildiği şeklinde değil, tarih üzerine gerçekleştirilen felsefi sorgulamalar sonucunda onun yeniden tanımlanması olarak nitelendirilebilir. Bu durum elbette

çeşitli sonuçlar yaratmıştır. Ancak bu sonuçları bizzat yeni bir dönem olarak okumak oldukça güçtür. Zira kesinliğin çökmesi tartışmasında olduğu gibi, burada da durum modernitenin kendini sorgulamasını ifade eden refleksivitesinin bir sonucu olarak değerlendirilir.

Tanrısal takdir temelli tarih görüşleriyle bütün bağların koparılması, geleceğe yönelik karşı-olgusal düşüncenin ortaya çıkışı ve ilerlemenin sürekli değişimle boşaltılmasıyla birlikte temelciliğin çözülmesi Aydınlanmanın temel perspektiflerinden uzak erimli geçişlerin meydana gelmiş olduğu yolundaki görüşü haklı çıkaracak biçimde farklıdır. Ancak bunlara postmodernite olarak yaklaşmak yapılarını ve içerimlerini tam olarak anlamaya engel olacak bir yanıttır. Ortaya çıkan parçalanmalar daha çok, gelenek ve Tanrısal takdir görüşlerinden geri kalan kalıntıların temizlenmesiyle birlikte modern düşüncenin kendini netleştirmesinden kaynaklanıyormuş gibi görülmelidir. Modernitenin ötesine geçmiş değiliz; onun radikalleşmesi evresini yaşıyoruz (Giddens, 1994: 51).

Giddens'in sisteminde üst modern koşullar olarak adlandırılan bu dönemi karakterize eden olgulardan biri de risk faktörüdür. Modern birey içinde yaşadığı düzenin bazı özellikleri ve kabullerinin bütünüyle sözel bilinç düzeyinde olmasa da pratikte farkındadır. Bilimsel ve dolayısıyla değişmez olduğu iddiasıyla ortaya atılan bilgilerin bile sürekli olarak değişikliğe açık olması, modern bireyin kendi hayatını ve hatta geleceğini kontrol etmeye muktedir olduğuna ilişkin modern kavrayış ve üst modern koşulların yarattığı olumsuzluk gündelik hayatını sürdürmekte olan herkesin şu veya bu şekilde deneyimlediği dinamiklerdir. Bu fark ediş ve deneyimler modern bireyin temel kabullerine etkiler. Bilimsel bilgilerin bile sürekli değişime açık olduğu olumsal bir dünya kabulü ve bireyin kendi hayatının kontrolünü elinde tuttuğu kabulü aracılığıyla, refleksivite insan etkinliğinin merkezî bir niteliği hâline gelir. Ve böylesi koşullarda yaşamak gerek gündelik hayatın barındırdığı risk faktörlerinin gerekse küresel düzlemdeki yüksek etkili risklerin çevrelediği bir hayatı sürdürmektir. Giddens'a göre üst modern koşullarda risk faktörü o denli merkezidir ki, onu göz ardı etmek bile gerçekte bir risktir. Üst modernitenin riskli ve bu nedenle yoğun refleksivite barındıran ortamlarında rutinleşme giderek zorlaşmakta ve belirli bir hayat tarzını modernitenin risk ikliminden korumak, bu hayat tarzı ne denli yerleşik olursa olsun giderek güçleşmektedir (Giddens, 2010: 163).

9. SÜREKSİZLİK

Günümüzde içinde yaşamakta olduğumuz hayat ve içerimlerinin büyük çoğunluğu her zaman yeni koşullar çerçevesinde yeniden kurgulanabilecek esnekliğe bürünmüştür. Toplumsal hayatta süreklilik ve değişmezlik algısı yaratarak kendisine dayanıp hayatlarımızı öngörmemizi sağlayacak dinamikler böylesi koşullarda az rastlanır istisnalara dönüşmüştür. Giddens'in ehemmiyetle vurguladığı gibi, böylesi koşullarda yaşamak süreksizliklerle ve belirsizliklerle çevrelenmiş bir hayatı sürdürmektir. Bugünden yarını öngörmek ve kendi hayatlarımızı 'düzen' içerisinde konumlandırarak hayatımız için neyin riskli veya tehlikeli, neyin güvenli neyin güvensiz olduğunu kestirmek artık son derece güçtür. Zira geç modernite koşullarında hemen her dinamik oldukça yoğun ve hızlı bir değişim potansiyeline sahip son derece esnek nitelikte biçimlenmektedir. Böylesi koşullarda yaşamamanın bir 'cehennem kamyonu' sürme duygusu yarattığını ifade eden Giddens'a göre, bu sadece hem kapsam ve yoğunluk hem de nitelik olarak farklılaşmış değişim süreçlerinin ortaya çıkmasının bir yansıması değildir. Bu aynı zamanda değişimin insanlarda çeşitli şekillerde yaratılmış beklentilere uygun düşmemesinin ve bu değişimler üzerinden gittikçe daha da azalan kontrol duygusunun bir sonucudur (Giddens, 1994: 12-13).

Giddens insanlık tarihinin bazı 'süreksizlikler' tarafından belirlendiği fikrinin özellikle Marksizm'in birçok yorumunda vurgulandığını ifade eder. Ancak buna karşın, kendisi bu kavram ile tarihsel materyalizm arasında herhangi bir bağlantı kurmaz ve tarihsel materyalizmin kullandığı şekliyle, yani insanlık tarihini, tüm hayat formlarını karakterize eden bir olgu olarak ele almaz. Giddens'in kullandığı hâliyle süreksizlik onun çalışmalarında modernite olarak adlandırılan hayat biçimini niteleyen bir kavramlaştırma olarak konumlandırılır. Giddens modernitenin doğasına ilişkin derinlikli bir irdeleme gerçekleştirmeye çalıştığı, başta *Modernliğin Sonuçları* olmak üzere çalışmalarında gelip geçici, anlık, parçalanmış ve olumsal olanın modernitenin içeriğinde mevcut olduğuna dikkat çeker ve bu söz konusu süreçleri süreksizlikler olarak kavramlaştırır. Giddens en genel ifadesiyle modernitenin doğasına ilişkin bir açıklama getirmeye çalışır. Öncelikle üzerinde durduğu temel husus, modernitenin modern dönem öncesinden köklü bir kopuş sürecini ifade ettiğidir. Ancak bu kopuş bir olgu olarak sadece modern dönem öncesinden ayrılışa değil, aynı zamanda kendi içinde de her zaman bir bölünme, iç kopuş sürecine işaret eder. İşte Giddens'a göre modern toplumları geleneksel toplumsal düzenlerden ayırt eden en belirgin özelliklerden

biri bu süreksiz karakteridir. Giddens modernitenin süreksiz karakterini yaratan temel dinamikler olarak üç faktörden bahseder. Bunlardan biri modernitenin aktif kıldığı ‘değişim hızı’dır. Giddens’a göre modernite koşullarında değişim hızı şu ana kadar mevcut olan sistemlerle karşılaştırıldığında en üst düzeydedir. Bu durum en bariz şekliyle teknoloji alanında gözlemlense de, diğer alanlara da yoğun bir şekilde yayıldığını söylemek mümkündür. İkincisi ‘değişimin alanı’dır. Dünyanın değişik bölgelerinin birbiriyle bağlantı içerisinde konumlandığı küreselleşme süreciyle dönüşüm neredeyse yerkürenin tamamında yansımaktadır. Üçüncüsü ‘modern kurumların doğası’nın özülle ilişkilidir (Giddens, 1994: 12-13).

Bazı modern toplumsal formlar önceki tarihsel dönemlerdekinden hiç görülmediği ölçüde farklıdır. Örneğin ulus-devletin siyasal sistemi, ürünlerin ve ücretli emeğin metalaştığı büyük ölçüde cansız güç kaynaklarına dayalı üretim sistemi gibi toplumsal formlar oldukça farklı yeni yapılanmalar olarak değerlendirilebilir. Modern kurumların temeli olarak nitelendirilebilecek ilkeler süreksizliklerin yaratılmasına katkıda bulunur, hatta bu süreksizliklerden beslenen sistemler oluştururlar. Önceki toplumsal düzenlerle süreklilik arz eder görünen bazı toplumsal formlar da söz konusudur. Giddens’a göre bu toplumsal formlar önceki toplumsal düzenlerle sadece görüntü düzleminde yanıltıcı bir sürekliliğe sahiptir. Kenti buna bir örnek olarak göstermek mümkündür. Modern kentsel yerleşimler genellikle geleneksel kent havzasıyla birleşirler ve sadece buradan yayılarak genişlemiş görünürler. Ancak modern kent gerçekte modern dönem öncesi kentten oldukça farklı ilkeler çerçevesinde organize olmaktadır (Giddens, 1994: 14).

Giddens’ın ‘değişim hızı’ ve ‘değişim alanı’ biçiminde süreksizliğin temelleri olarak formüle ettiği bu dinamikler nasıl olup da geleneksel toplumsal düzenlerdekinden çok daha farklı, aktif ve yoğun olabilmektedir? Giddens’ın tartışmalarında bu durumu açıklayacak öne çıkan kavramlardan biri ‘yerinden çıkarıcı mekanizmalar’dır. Zira ona göre modernite’ye süreksizlikçi karakterini kazandıran dinamikler bunu modern kurumların doğasının bir sonucu olarak ortaya çıkan yerinden çıkarıcı mekanizmalar sayesinde sağlamaktadır. Giddens yerinden çıkarma ile “toplumsal ilişkilerin yerel etkileşim bağlamlarından kaldırılmasını ve sonsuz uzunluktaki zaman-mekân boyunca yeniden yapılandırılmasını” anlatır (Giddens, 1994: 26).

Giddens’ın modern kurumların doğasından kaynaklandığını ifade ettiği bu mekanizmalar küreselleşme sürecinin temelini teşkil eden dinamikler olarak

nitelendirilebilir. Herhangi bir olgunun sürekliliği zamansal ve mekânsal yerleşmişlik süreciyle, yani istikrarıyla ilişkilidir. Ancak moderniteye içkin çeşitli yerinden çıkarıcı mekanizmalar herhangi bir olguyu zamansal ve mekânsal istikrardan yoksun kılar. Nitekim moderniteye karakterini kazandıran önemli dinamiklerden biri de değişim hızıdır. Değişimin bu denli hızlı gerçekleşebilmesini mümkün kılan şeyin temelde modernitenin mekanik–ve tam da bu nedenle kontrol edilebilir algısı yaratan– evren tasarımı olduğu söylenebilir. Bu mekanik evreni nicel olgular karakterize etmekte ve bu evrene ilişkin değerlendirmeler nicel kavramlarla gerçekleştirilmektedir. Giddens’a göre bu nicelleşme modern hayatta yerinden çıkarıcı mekanizma işlevi yüklenen önemli bir dinamiktir. Bu anlamda modernitenin niceliğe dayalı evren algısı geleneksel evren algısından ve bu algıya dayalı toplumsal düzenlerden farklılaşır. Geleneğe dayalı hayat biçiminden nicelleşme yönündeki kopuşu birkaç alana bakarak kavramak mümkündür; öncelikle bilme girişimimiz ve paradigmamız, geleneksel paradigmadan farklı olarak, nicellik sayesinde değişim geçirmiştir. Matematiksel ideler temelinde nesnel dünyası biçiminde kavranmaya başlanan evren nicel değerler çerçevesinde tahayyül edilmiş ve ölçülebilen, mekanik olarak düzenli bir alan biçiminde tanımlanmıştır (Çörekçioğlu, 2005: 208).

Dolayısıyla, sosyal sistemler de benzer şekillerde matematiksel ideler ve bu idelerden temellenen ilkeler çerçevesinde yeniden üretilmeye başlamıştır. Siyasal alanda yaşanan dönüşümler sonucunda iktidarın kaynağı olarak Tanrı ve onun temsilcisi olarak görülen belirli bir sınıf değil, daha reel şekilde halkın bütünü görülmeye başlanmıştır. Sosyokültürel alanda yaşanan ise, toplumsal ilişkiler ve düşüncenin lâikleşmesi, yani dinsel temelli ilişkiler örüntüsünün yerini daha somut olabilecek bir biçimde rasyonalite ve nicelleşmenin aldığı sekülerleşme çerçevesinde bir dönüşümdür. Tümü birbiriyle paralellikler taşıyan bu önemli dönüşümlerden bir diğeri sınaî dönüşümdür. İnsanın kendisini soyutladığı insan-dışında mekanik bir alan olarak tahayyül edilen doğanın insan tarafından fethedilmesini amaçlayan bu dönüşüm farklı bir insan-doğa ilişkisi biçimi yaratmış ve toplumsal hayatın şekillenmesinde son derece etkili bir rol oynamıştır.

Sınaî dönüşüm nicelleşme dinamiği çerçevesinde bir seyir izlemiş ve üretim, tüketim dinamikleri bu doğrultuda konumlarından bağımsızlaşmaya, Giddens’ın ifadesiyle yerlerinden çıkarılmaya başlamıştır. Bir üretim alanı olarak kutsallığı olan toprak sabit bir nitelikten ticarete konu alınıp satılabilen bir metaa dönüşmüştür. Benzer şekilde, belirli bir toprağa bağlı bulunan emek de bu

topraktan bağımsızlaşarak bir metaa dönüşmüştür. Emek kısaca bir ürünün oluşmasında harcanan zaman ve beceri olarak tanımlanabilir. Feodal toplumda bir zanaatkârdan bir mal alan kişi onun emeğini değil emeğinin sonucu olan ürününü alır. Ancak bir kapitalist ürünü değil ürünü mümkün kılan emek-gücünü satın alır. Dolayısıyla, kapitalist ve emekçi arasındaki ilişkide mübadele edilen şey emeğin sonucu olan ürün değil bizzat emek-gücüdür. Emek-gücü sahipliği sözleşmeyle el değiştirir ve onu ortaya koyan kişiden bağımsızlaşır. Artık bu gücü kullanma hakkı emeği ortaya koyanda değil kapitalisttedir. Bu durum emek-gücünün istenilen şekillerde kullanılabilmesi imkânı sunar. Emek-gücü istenilen herhangi bir işin parçası olarak kullanılmaya uygun bir esnekliği sağlayabilecek ölçüde edilgin ve nicel bir girdi konumunu kazanır. Nitekim, küreselleşme süreciyle birlikte, Zygmunt Bauman'ın da dikkat çektiği gibi, emek daha esnek bir konum kazanır. Benzer şekilde, ticarî mübadele de geleneksel biçiminden uzaklaşmış, nicellik kavramı çerçevesinde daha hızlı ve sistematik olabilecek bir biçimde yeniden kurgulanmıştır. Takas aracılığıyla gerçekleşen geleneksel mübadelede değerleri birbiriyle eş olduğu kabul edilen iki ürünün ihtiyaçlar doğrultusunda el değiştirmesi söz konusudur. Buradaki ürünlerin değerlerinin taşıyıcısı ve göstergesi yine bizzat üründür. Ancak mübadele banka veya devlet tarafından garantörlüğü yapılan bir belge, yani yerinden çıkarıcı mekanizma olarak para aracılığıyla yapılmaya başlandığında bu belge ilgili ürünün değerinin taşıyıcısı konumuna gelir. Başka ifadeyle, ürünün değeri artık kendisinde değil o ürünü edinebilme gücü sağlayan başka bir şeyde, paradadır, yani değer üründen bağımsızlaşarak nicel olarak kurgulanmış ve değer taşıyıcılığı devlet garantörlüğünde bir belgeye geçmiştir. Bu durum çok fazla miktarda ve çok çeşitli malın çok hızlı mübadele edilebilmesini mümkün kılar. Nicelleşmeyle gerçekleştirilen bu uygulama geleneksel ekonomik organizasyondan oldukça farklı oldukça hareketli ve esnek bir ekonomik organizasyonun oluşumuna büyük katkıda bulunmuştur (Giddens, 1994: 27).

Kapitalist ekonomik organizasyonun üretim sürecindeki örgütsel yapısı da tüm bunlara paralel olarak oldukça farklılaşmıştır. Mekânın, emeğin, değerinin nicelleşmesi sonucunda üretim süreci de nicelleşerek dönüşüm geçirmiştir. Taylorizm ve bunun uygulaması olarak Fordizm üretim sürecinin geçirdiği dönüşümün iyi birer örneğidir.

Kapitalizm girdiği her krizden üretim sürecinin organizasyonunda sağladığı değişimlerle çıkmıştır. Üretim sürecinin organizasyonunun değişime bu kadar açık olması onu oluşturan faktörlerin (mekân, emek, değer) oldukça edilgin

ve nicel bir özellikte olmaları ve bağlamlarından bağımsız bir karakterde kurgulanmalarıyla birebir ilişkilidir. Bu bağlamda sosyoekonomik bir sistem olarak kapitalizmin bir yerde ve bir biçimde sabit bir organizasyon değil, oldukça hareketli, kendini yenileştirme, yayma ve gerek gördüğünde yeniden organize etme esnekliğine, hızlı bir şekilde değişebilme potansiyeline sahip bir ekonomik organizasyon olduğu söylenebilir. Günümüzde sözünü ettiğimiz anlamıyla kapitalizm, küreselleşmiş bir ekonomik sistem olması dolayısıyla, kendini değiştirebilme esnekliğini dünyanın her alanında aktif bir biçimde uygulayabilmektedir. Bu yönüyle sadece değişim hızı potansiyeliyle değil değişim alanının genişliğiyle de moderniteye içkin bir sosyoekonomik sistem olarak varlığını sürdürmektedir. Bununla beraber, kapitalizmin küreselleşmesinin beraberinde getirdiği bazı önemli hususlar vardır. Kapitalizm geç modern çağda ‘refah devleti’ nin sosyal haklar çerçevesinde yapılandırılan/dizginlenen formundan oldukça farklılaşmıştır. Kapitalizmin kâr güdüsünden kaynaklanan acımasız mantığını dizginleyebilecek, en azından kapitalizm kadar küreselleşmiş bir hukuk düzeninden söz etmek son derece güçtür (Bauman, 2014: 17-38).

Zygmunt Bauman modernite ve onun projesi olarak nitelendirilebilecek süreklilikçi ilerlemeci anlayışın ciddi sorunlarla karşı karşıya olduğunu ifade eder. Ona göre modernitenin iki ‘sürümü’ söz konusudur. Bunlardan biri olan sosyalizm eşitlik vaadiyle yola çıkıp diktatörlükle son bulmuştur. İkinci sürümü olan kapitalizm ise sermayenin uluslararası karşısında hukukun yeterli yaptırım gücüne sahip olmadığı koşullarda ilkel sermaye birikimi dönemindeki acımasız mantığına tekrar bürünmeye çalışmaktadır (Bauman, 2014: 39-70).

10. ZAMAN–MEKÂN

“Zaman kavramı ile ifade edilen şey aslında değişmez ve ebedi bir gerçekliği mi ifade etmektedir? Zaman kendi başına bağımsız bir olgu mudur ve gerçekte mutlak mıdır?” şeklindeki sorular zamana ilişkin hemen her sorgulamanın yüzleşmek durumunda olduğu sorulardan birkaçıdır. Zaman kavramının tarihsel süreç içerisinde değişik kavranış biçimleri olduğu göz önüne alınırsa, onun en azından tarihsel ve kültürel açıdan bağlamsal olarak kavrandığı sonucuna varılabilir ve bu anlamda onu göreceli, başka ifadeyle izafi bir olgu olarak niteleyebiliriz. Ancak yine de ezeli ve değişmez olduğu söylenebilecek bir ‘zaman’dan söz edilebilir mi? Bu konuyla ilgili pek çok bilimsel görüş söz konusudur. Ancak içinde bulunduğumuz çağın egemen bilimsel anlayışı bu konuyla ilgili ağırlıklı olarak Einstein’ın görüşlerinden beslenmektedir. Genel itibarıyla değerlendirilecek olursa, bu anlayışa göre zaman kendi başına kavranabilecek bir olgu olarak ele alınmaz. Zaman varoluşun bir boyutu olarak mekânla ontolojik bir ilişki içinde değerlendirilir. Dolayısıyla, zaman kavramı mekân kavramıyla birlikte ele alınarak bu iki kavramın gösterdiği gerçeklik zaman-mekân kavramlaştırmasıyla ifade edilir. Fizik biliminin ‘zaman-mekân’a ilişkin açıklamaları bu kavramla ontolojik açıdan ilişkili olduğu söylenebilecek bir diğer kavram olan ‘hareket/hız’ aracılığıyla ortaya konulur. Özel görelilik teorisine göre bütün varlıklar ve varlığın fiziksel olayları izafidir. Zaman, mekân, hareket birbirlerinden bağımsız şeyler değildir. Tam tersine birbirine bağlı izafi olgulardır. Mekân zamanla, zaman-mekânla, mekân hareketle, hareket mekânla ve dolayısıyla hepsi birbiriyle bağlantılıdır. Evrenimizin varoluşunu açıklamaya ilişkin bugüne kadar geliştirilmiş en iyi teori olduğu düşünülen ‘büyük patlama’ zaman ve mekânın başlangıcı olarak kabul edilir. Bu doğrultuda en genel anlamıyla içinde bulunduğumuz evren bu patlamanın ardından oluşmuş ve hâlâ saçılmaya devam eden bir ‘süreç’ olarak ifade edilir. İşte zaman tam da bu süreç kavramının ifade ettiği şey olup, ayrıca saçılmakta olan ‘nesne’lerle ve nitekim saçılma terimi ile ifade edilen hareket kavramıyla birlikte ele alınmak zorundadır. Saçılma sürecinin kendisi zamanı oluşturuyorsa saçılan ‘şey’ de mekânı oluşturmakta ve her ikisi varoluşun boyutlarını temsil etmektedir. Bu saçılmanın hızı evrenin her yerinde aynı biçimde oluşmamakta, örneğin evren içerisinde oluşan farklı güneş sistemlerinde farklı biçimlerde gerçekleşmektedir. Astrofiziğin yaygın kabul gören görüşlerine göre, zamanın akışını belirleyen şey hızdır. Dolayısıyla, evrenin değişik yerlerinde hareket etmekte olan tüm nesnelerin hızlarının birbirinden değişik

olması nedeniyle farklı zamansallıklara sahip oldukları öne sürülür: örneğin dünya üzerinde kabul edilen zamanın akışı Dünyanın kendi etrafında dönme hızı ve güneş etrafında dönme hızına göre kurgulanmaktadır. Peki, evrenin her yerinde gerçekleşen hareket/hız aynı değilse evrensel bir zaman anlayışından söz etmek mümkün müdür? Bu noktada Einstein zaman açısından temel teşkil edebilecek bir sabitlik olarak ışık hızından söz eder. Işık hızı evrenin –en azından bizim bildiğimiz evrenin– her yerinde ve her koşulda aynı hıza sahiptir. Bu konuyla ilgili olarak Michelson-Morley deneyi dayanak olarak gösterilmektedir. Söz konusu deney ışık hızının değişkenliğini kanıtlamak üzere tasarlanmış ve başarısız olmuştur. Bu durum saniyede tam olarak 299.792.458 metre olan ışık hızının bir sabitlik olduğunun kanıtı olarak değerlendirilir. Carl Sagan bu konuyla ilgili olarak motosiklet örneğini verir. Saatte 100 km/saat hızla giden bir motosikletin farı yakıldığında, farından çıkan ışığın hızına motosikletin bu 100km/saatlik hızının eklenip eklenemeyeceğini sorar. Yapılan deneyler ışık hızının kaynağı ne kadar hızlı hareket ederse etsin sabit olduğunu ve tam olarak kendi hızını koruduğunu göstermiştir. Einstein görelilik teorisinde birbirlerine göre hareketi nasıl olursa olsun tüm gözlemciler için ışığın hızının aynı olduğunu söyler. Ancak bu durumda Carl Sagan ışığın kaynağının ışığın hızına ulaştırılıp ulaştırılmayacağını sorar. Carl Sagan’a göre ışığın kaynağı ışık hızına yaklaştıkça zaman genişlemeye başlar ve böylece hiçbir nesne ışığın hızına ulaşamaz. O hâlde zamanın mutlak bir akışa sahip olmadığını söyleyebiliriz. Eğer varlık zaman, mekân ve hareketin koordinasyonunun bir sonucuysa ve zaman harekete ve mekâna göre, mekân zaman ve harekete göre, hareket zaman ve mekâna göre belirleniyorsa evrende tam bir göreliliğin söz konusu olduğu söylenebilir. Bu durum Newton’un mutlak mekân-zaman kavramını geçersiz kılar. Görelilik teorisine göre zaman-mekân aynı zamanda gözlemciye bağlı olarak farklı şekillerde algılanabilir (Sagan, 2015: 228).

Bununla beraber, gündelik ilişkilerimiz sırasında algısal düzlemde bunları fark etmeyiz. İçinde yaşadığımız dünya zaman, mekân ve hareketin özgün bir dengesinin sonucudur ve somut dünya algısal düzlemde bize sabit görünür.

Nitekim zaman, mekân, hareket ve bunların koordinasyonu gündelik hayatını yaşayan bireyin algı düzlemine içkin bir olgu olarak nitelenemese de, gündelik ilişkiler içerisinde bireyin algısını etkileyen sosyal pek çok gerçeklik söz konusudur. Dolayısıyla birey bu gerçeklikler dolayısıyla zaman ve mekânı farklı şekillerde kavrayabilir. Biz bugün tarihsel açıdan ve kültürel olarak zaman-mekânın değişik kavranış biçimlerine sahip olduklarını ve bu doğrultuda göreliliği

olarak değerlendirildiklerini biliyoruz. Bu durumun toplumsal olarak çeşitli sonuçlar yarattığı ve bu nedenle sosyolojik açıdan oldukça anlamlı olduğu aşikârdır. Bütün kültürler zaman hesaplama biçimlerine sahiptir. Üstelik modernite öncesi dönemde bunlar çok daha fazla çeşitlilik sergilemekteydi.

Giddens'a göre düzen, en kısa anlatımıyla, zaman ve mekânın ilişkilendirilmesi sorunudur. Modernitenin zaman-mekân kurgusu bir yönüyle kapitalizmin gereklerinden ciddi olarak etkilenmiştir. Hatta modernitenin zaman-mekân kurgusu çoğunlukla kapitalist zaman-mekân kurgusu olarak da değerlendirilir. Zira kapitalizmi moderniteyi karakterize eden en temel dinamik olarak nitelemek yanlış olmayacaktır. Geleneksel toplumların zaman-mekân anlayışı ile modernliğin zaman-mekân anlayışı arasında farklılıklar bulunmaktadır. Geleneksel toplumlarda zaman döngüsel bir olgu olarak kavranırken, modernitede doğrusal ve sürekli ileriye akan bir olgu olarak kavranır. Geleneksel toplumlarda gündelik hayat ve içinde yaşanan mekân bulunulan yerin coğrafî özelliklerine, iklim koşullarına ve mevsimlerin döngüsellliği gibi doğal seyre bağlı olarak şekillenmekte ve göreceli olarak süreklilik arz etmektedir. Böylesi koşullarda zaman-mekân ve gündelik hayat pratikleri dünya ölçeğinde heterojen bir yapıya sahip olsa bile, belirli bir yerde yaşayan insanlar için sürekliliği olan homojen bir yapı sergilemektedir. Moderniteyle birlikte mekân, onun nicel paradigmasının öngördüğü şekliyle, yerel bağlamından koparılmış, daha yoğun olarak kontrol edilebilen, soyut bir karaktere bürünmüştür (Yırtıcı, 2005: 59).

Modernitenin doğaya bakışının matematik ideler yoluyla gerçekleştiği ve modern bilimin doğayı anlama girişiminin ayrılmaz bir biçimde matematiğe dayandığı pek çok düşünürün üzerinde uzlaştığı bir gerçektir. Matematiksel idelere dayalı bu bakış açısı moderniteye içkin hemen her dinamiğin nicel olarak kavranması sonucuna temel teşkil etmektedir. Zamanı ve mekânı nicel bir paradigmayla kavramak çeşitli sonuçları beraberinde getirir. Mekanik saatin icadını bu sonuçlardan biri olarak nitelemek mümkündür. Mekanik saat zamanın standartlaştırılmasının bir nedeni ve aynı zamanda bir gereği olarak ortaya çıkmıştır. Mekanik saatin icadı ve küreselleşmesi zamanın nicel olarak algılanıp değerlendirilmesinin tüm dünyaya yayılmasını sağlamıştır.

Modern toplumsal hayatı kurumsal refleksivitesinin yanı sıra, yerinden-çıkarıcı mekanizmaların genişlemesine eşlik eden kapsamlı zamansal ve mekânsal yeniden organizasyon süreçleri karakterize eder. Toplumsal ilişkileri yerel mekânlardan

koparan bu yerinden çıkarıcı mekanizmalar, geniş zamansal-alansal uzaklıkları aşarak onları yeniden bir araya getirir. Zaman ve mekânın yeniden organizasyonu ve yerinden çıkarıcı mekanizmalar modernitenin önceki yerleşik kurumsal özelliklerini radikalleştirir ve küreselleştirir; bu özelliklerde ayrıca gündelik toplumsal hayatın içeriğini ve doğasını kökten dönüştürür (Giddens, 2010: 13).

Modernite tarihsel süreç içerisinde temel itibarıyla kapitalizmle varoluşsal ilişki içinde olagelmıştır. Bu nedenle, bir bakıma modernleşme süreci gerçekte kapitalistleşme sürecine de işaret etmektedir. Dolayısıyla, modernleşme sürecini kapitalist modernleşme olarak kavramlaştırmak mümkündür.

Kapitalist modernleşme kendi nicel zaman ve mekân anlayışını her coğrafyaya taşır, başka ifadeyle küreselleştirir ve her zaman yeniden-üretir. Bu bağlamda dünyanın değişik bölgeleri kapitalizmin mekân ve zaman anlayışı çerçevesinde birbiriyle ilişkilendirilir ve tek bir ekonomik sistemin parçaları, aygıtları hâline gelir. Sonuç olarak, mekân her türlü yerel farklılıklarından arındırılmış soyut ve homojen bir özelliğe bürünür ve dünya ölçeğinde bir ekonomik organizasyonun parçası olarak işlemeye başlar. Burada söz konusu homojenlik aynı zamansal bağlam içerisinde dünyanın farklı bölgelerinin aynı mekânsal organizasyona tâbî kılınmasını ifade eder. Kapitalist modernleşme kendi gereksinimleri doğrultusunda da yeni bir mekân organizasyon biçimi ortaya çıkarır ve bunu küreselleştirerek dünyanın değişik bölgelerini mekânsal açıdan yeniden organize eder. Bu yönüyle mekân sürekli değişen gelip geçici bir karaktere bürünür. Yeni bir mekân organizasyonunun dünyanın geri kalanına yayılmasının altında yatan dinamiklere açıklık getirmek için Giddens ‘yerinden çıkarıcı mekanizmalar’ kavramını kullanır. Burada bağlı bulunduğu yerel bağlamsallığından çıkarılan olgu mekândır. Onu yerinden çıkararak dünyanın geri kalanına yaygınlaşmasına ve her coğrafyada yeniden-üretilmesine imkân tanıyan mekanizma ise nicelleşme olgusudur (Giddens, 1994: 24).

Kapitalist modernleşmenin insan hayatında yarattığı temel dönüşümlerden bir diğeri kırsal ilişkilere ve toprağa dayalı hayat biçiminin kent merkezli hayat biçimine dönüşmesidir. Kapitalist modernleşme süreci üretimin kırsal bölgelerden çıkarıp kentlerde yoğunlaşmasının zeminini hazırlayarak, büyük nüfusların kentlerde konumlanmasını beraberinde getirmiştir. Bu durum yeni kentsel alanların oluşumuna temel teşkil etmiş ve kentsel ilişkiler toplumsal hayat içerisinde daha merkezi bir konum kazanmıştır. Dolayısıyla, kentler ve yarattığı kültürel değerler

mekânsal olarak toplumsal hayatın ana eksenini, çerçevesini oluşturmaya başlamıştır. Kentsel hayatı karakterize eden ana unsurun çoğunluğu tarımsal olmayan, sanayiye dayalı üretim olduğu söylenebilir. Modern çağ öncesi dönemde kent kırsal alandaki tarım üretiminin denetlendiği, artı-ürünün toplandığı ve dağıtımının yapıldığı bir alan konumundayken, kapitalist modernleşme süreciyle birlikte sanayi tipi üretimin yapıldığı ve kentsel mekânların üretim dinamiği çerçevesinde şekillendirildiği bir alan konumuna gelmiştir. Üretimin belirleyici temel odak olduğu bu tip organizasyon biçimleri kapitalist ekonominin geçirdiği dönüşümlerle paralellikler içerecek şekilde farklı boyutlar kazanmaya başlamıştır. Başka ifadeyle, üretim ekonomisinin tüketim ekonomisine dönüşmesi süreciyle birlikte kentsel mekânsal organizasyon şekilleri de değişmeye başlamıştır. Bu süreçte değişimi gerekli kılan temel olgu kapitalizmin tüketim ekonomisi çerçevesindeki dönüşümüken bu değişimi mümkün kılan kapitalist modernleşmenin zaman-mekân kavrayışıdır. Kırsal ilişki ağırlıklı geleneksel toplumsal hayatı sermaye biriktirmeye dönük kentsel ilişki ağırlıklı bir toplumsal hayata dönüştüren ve mekânın değişik bağlamlarda her zaman yeniden organize edilmesine imkân tanıyan bu kavrayış, özellikle de tüketim ekonomisiyle birlikte mekânın tüketim olgusu çerçevesinde yeniden organizasyonunu mümkün kılmıştır. Dolayısıyla, bu süreç sonunda mekân yine değişim geçirmek durumunda kalmıştır (Yırtıcı, 2005: 85).

Tarımsal üretimden sanayi tipi üretime geçiş sürecinde gerçekleştirilen mekânsal organizasyonu kentleşme olarak adlandırsak, tüketim ekonomisi ile birlikte oluşmaya başlayan yeni mekânsal organizasyon sürecini metropolleşme olarak adlandırabiliriz. “Metropolleşme kentsel yoğunlaşmanın belirli bir doyguluk noktasında ortaya çıkan yeni bir mekânsal organizasyon biçimidir” (Yırtıcı, 2005: 85).

Standartlaştırılmış malların kitlesel ölçekte üretiminin büyük fabrikalarda gerçekleştirildiği Fordist üretim mantığının üretimin esnek uzmanlaşma ve esnek birikime dayalı ve yine esnek bir biçimde birbirine bağlantılandırılmış atölyelerde gerçekleştirildiği ‘post-Fordist’ üretim mantığına dönüşmesi mekânın yeniden organizasyonunu da beraberinde getirmiştir. Ekonomi alanında yaşanan dönüşümlerle tutarlı olabilecek şekilde mekân yeni bir organizasyonel müdahaleye maruz kalmıştır. Mekânsal organizasyon mikro ölçekte öncelikle üretim araçlarında gerçekleştirilmeye başlamıştır. Kitlesel ölçekte üretim yapan fabrikanın küçük ölçekte üretim yapan atölyeye dönüşümü gerçekleşmiştir. Fabrika

içerisindeki keskin işbölümü ve bunun yarattığı uzmanlaşmaya esneklik kazandırılmış ve emek-gücünün istenilen biçimde değerlendirilmesine daha fazla imkân tanıyacak uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Büyük firmalar ve bu firmalar arasındaki rekabetin merkezî bir önemde olduğu ekonomik organizasyonun yerine nispeten işbirliğine dayalı, aralarında esnek bağlar bulunan küçük firmaların merkezde olduğu bir ekonomik organizasyon tesis edilmeye başlanmıştır. Bu yeni ekonomik organizasyon, Fordist ekonomiden farklı olarak, kendi işleyişini üretim dinamiğinin yanı sıra tüketim dinamiğine de dayandırmaktadır. Dolayısıyla, ekonomik işleyişin temel odaklarından biri olarak tüketim olgusu önemli bir değişken olarak işlev kazanmaya başlamış ve mekânın organizasyonunun temel belirleyicilerinden biri hâline gelmiştir. Özellikle kentsel mekânların yapılandırılışında tüketim dinamiğinin etkisinin oldukça başat konumda olduğu söylenebilir.

Fordist üretim mantığının karakterize ettiği refah kapitalizminin kentsel mekânı organize etme süreci, yani kentleşmeyle post-Fordist üretim mantığının karakterize ettiği neo-liberal ekonomi politikalarının mekânı organize etme süreci, yani metropolleşme birbirinden oldukça farklı özellikler sergilemektedir. En genel ifadeyle refah kapitalizminin kenti üretimin merkezi iken, metropol kent artık üretimin değil tüketimin merkezi konumundadır. Başka ifadeyle, metropol kentin kalbini fabrika değil alışveriş merkezi oluşturmaktadır.

Metropolleşme sürecinde üretim kentin merkezinden çeperlerine doğru kaymış ve kent çevrelerinde organize olmaya başlamıştır. Bu anlamda tüketim ve hizmetler sektörünün egemen olduğu merkez kentler ve üretimin merkezden kayarak yoğunlaştığı uydu kentler oluşmaya başlamıştır. Bu ilgili süreç hem üretimin büyük kentlerin merkezinden çıkıp çeperlerine doğru kaydığı hem de metropol kentlerin çevrelerinde yeni uydu kentler oluşması şeklinde iki boyutlu bir biçimde işlemektedir. Kent içi yatırımlar sermayenin yaşadığı yapısal dönüşüme paralel ve küresel kent işlev ve imajına uygun olarak finans, ve hizmetler sektörüne kaymaya başlamıştır” (Geniş, 2007).

Bu yeni mekânsal organizasyon Suher’e göre kenti üç alansal parçaya ayırmıştır. İlki, sanayi ve emeğin en üst örgütlerinin, kitlesel iletişim hizmeti veren kuruluşların, devlet kurumlarının ve elbette moda, sanat, eğlence ve tüketim organizasyonlarının bulunduğu ‘merkez kent’tir. İkincisi, kent merkezinin dışında ancak fiziksel, sosyal ve ekonomik etki alanında bulunan, küçük ve orta ölçekli

imalat sanayinin merkezden koparak yerleştığı ‘alt kent’dir. Üçüncüsü, kentsel ve kırsal alanları ayıran sınır olarak metropoliten kentin yayılma alanının sınırını temsil eden, merkezden, alt kentsel alanlardan ve kırdan nüfus çeken, büyümenin en fazla görüldüğü ‘geçiş alanı’dır (Yırtıcı, 2005: 86).

Fordist üretime dayalı kapitalizmin mekân organizasyon süreci olan kentleşme olgusu neo-liberal ekonomi politiğın mekân organizasyonuyla farklı bir boyut kazanmış ve metropolleşme denilen yeni bir mekân organizasyon süreci ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak, ekonomik organizasyon mantığının mekânın biçimlenişi üzerinde oldukça belirleyici bir etkisi olduğu söylenebilir.

Endüstrileşmeye dayalı sanayileşme, modernitenin nicel paradigması dolayısıyla mekânı bir nesne gibi kavrayarak onu kendi gereklilikleri çerçevesinde biçimlendirmektedir. Kapitalist modernleşme süreci mekânı süreç içerisinde gelişen koşullar çerçevesinde her zaman yeniden organize etmektedir. Dolayısıyla, tüm bunlardan hareketle mekânın modernite koşullarında süreksizlik arz ettiği çıkarımını yapmak mümkündür.

11. GÜVEN, TEHLİKE, KADER

Modern dönem öncesi çağlarda insan etkinliğini belirleyen olayların çoğunun bir şekilde Tanrı veya doğa tarafından gerçekleştirildiği varsayılmaktaydı. Bu varsayım altında hayatı sürdürmek kişinin kendi dışındaki bir gücün veya güçlerin inisiyatifinde yaşaması anlamına gelmekteydi. Bu koşullar altında varoluşsal kaygı yaratan durumları bertaraf etmeyi ve böylece kişinin temel güvenlik sisteminin gereği olan ‘güven’ durumunu gerçekleştirmeyi sağlayan çeşitli dinamikler vardı. Antik Yunan ve Hellenistik dönemde *fortuna* kavramında cisimleşen bu dinamikler dünyanın diğer pek çok kültüründe kader olarak adlandırılan kavrayışlar veya Tanrısallaştırmalarla toplumsal hayata içkin temel bir düzenleyici işleve sahipti. Kader olgusu genel itibariyle güvenden ziyade doğrudan teslimiyet anlamında itimatla ilişkili olarak değerlendirilmekteydi. Bir insan etkinliği olarak itimat temelde olanlar veya olacaklara karşı olumsuz ihtimaller veya riskler karşısında geliştirilen bir tutum değildir. Olumsuz ihtimaller ve riskler hesaba katılmadan geliştirilen itimat doğrudan bir inancı içerir ve ağırlıklı olarak bir teslimiyeti çağırır. Ancak güven, doğrudan oluşan bir tutum olmaktan ziyade, modern döneme özgü olarak kabul edilen riskle ilişkili olarak değerlendirilir. Giddens güven durumunda risk koşullarının ve olumsal durumların –bilinç düzeyi değişmekle beraber– farkında olduğunu, ancak itimatta bunun olmadığını ifade eder. “İtimat benzer şeylerin aynı kalacağı şeklindeki neredeyse sorgusuz sualsiz benimsenen bir tutumu anlatır”(Giddens, 1994: 34). Güven ise, daha çok bir eylem biçimini veya durumlar karşısında seçeneklerin değerlendirilmesi sürecini içerir. Ancak yine de Giddens çalışmalarında güven ve itimat tutumlarını birbirinden tamamen bağımsız şeyler olarak değerlendirmez. Onun çalışmalarında güven ve güvenle yakından ilişkili kavramlar derinlemesine irdelenir ve güven kavramının açıklanabilmesi için güven tutumunun çeşitli diğer dinamiklerle ilişkisi irdelenir. Bu doğrultuda Giddens öncelikle güveni ortaya çıkaran koşul olarak bilgi eksikliğine değinir. Bütünüyle bilinen, enine boyuna her yönüyle şeffaf bir durum güven duygusunu gerektirmez. Bu bağlamda güven, nasıl olacağı tam olarak kestirilemeyen durumlar karşısında geliştirilen bir tutumdur.

Giddens bir başka dinamik olarak olumsuzluğun güvenle ilişkili olduğunu vurgular. Bir durumun zaman ve mekân içindeki seyri her zaman birden fazla olumsal potansiyel barındırır. Nitekim, bir durumun zaman ve mekânda olumsal seyrine karşın durumun nasıl süregideceğine ilişkin öngörü güven tutumunun temellerinden biri olarak alınabilir. Giddens’a göre kişilere yönelik bir tutum

olarak güven diğerklerinin ahlâkî doğruluklarına veya iyi niyetlerine duyulan inanç olarak nitelendirilir. Bununla beraber, Giddens uzmanlık sistemleri veya sembolik işaretlere yönelik bir tutum olarak güvenin temelinde haklarında bir şey bilinmeyen ilkelerin doğruluğu ve gerekliliğine inanç olduğunu vurgular. Nitekim tüm bunlardan hareketle güven'in bir tanımını yapmaya çalışan Giddens'a göre, güven "belirli bir sonuçlar ya da olaylar kümesi göz önüne alındığında bir kişi ya da sistemin güvenilirliğine olan itimat olarak tanımlanabilir, buradaki itimat başkalarının dürüstlüğüne, sevgisine ya da soyut ilkelerin (teknik bilginin) doğruluğuna karşı beslenen inancı anlatır" (Giddens, 1994: 37). Giddens modernite koşullarında güvenin çeşitli bağlamlara içkin olarak var olabildiğine işaret eder. Bu doğrultuda onun sisteminde güvenin insan etkinliğinin doğa veya Tanrısal bir etki tarafından değil toplumsallığın bir sonucu olduğu veya başka ifadeyle toplumsal olarak yaratıldığının kavrandığı ve bununla beraber, güvenin insan eyleminin dönüştürücü bir etkinlik olarak faal olduğu bağlamlarda var olabildiği kabul edilir. Bu durum insanın bir fail olduğu kabulünü çağırıştırır. Zira toplumsal bağlamlarda bir fail olarak eyleyen birey eylemini oluştururken olumsal durumların seyrine ilişkin öngörüye ve bu öngörünün gerçekleşeceğine güven duygusuna gerek duyar. Failin bağlam içerisinde eylemini kurgulaması bağlama içkin söz konusu eylem dışındaki her potansiyel durumun istikrarlı kalacağı kabulünü veya olduğu hâliyle süregideceğine ilişkin güveni gerektirir. Örneğin, iki kişinin diyalogunu içeren bir toplumsal etkileşim bağlamında taraflardan biri eylemini, yani konuşmasını kurgularken veya gerçekleştirirken bağlama içkin pek çok şeyin istikrarlı kalacağı kabulüne veya olduğu hâliyle süregideceğine ilişkin güven tutumuna, yani söz konusu diyalog sırasında deprem olmayacağı, yangın çıkmayacağı, diğer kişinin kendini dinlemeye devam edeceği veya söylenenler karşısında tehlikeli tepkiler vermeyeceği gibi doğrudan güvenle ilişkili pek çok kabule dayanır.

Giddens risk kavramının da modernite koşullarına içkin olduğunu ifade eder. Ona göre risk olumsuzlukla yakından ilişkilidir ve olumsal durumlar riskin algılanmasının temel koşuludur. İnsan etkinliğinin toplumsal hayatın dışında Tanrısal bir biçimde dışardan belirlendiğine inanılan koşullarda olumsal durumların varlığından pek fazla söz edilemeyeceğini vurgulayan Giddens'ın sisteminde, modernite koşullarında belirlenimden ziyade, (hayatın sosyal olarak inşa edildiği kabulünün beraberinde getirdiği) olumsuzluğun söz konusu olduğu ve bu durumda risk algısını yarattığı varsayılır. Modernite koşullarında şans ve risk

kavramının aynı zamanda ortaya çıktığını ifade eden Giddens'a göre *fortuna* kavramının yerine artık risk geçmiştir.

Modern dönem öncesinde karşılaşılan herhangi bir durum kişi tarafından kader veya kısmet kavramları etrafında algılanmaktaydı. Özellikle içinde yaşanılan hayatın insan etkinliği dışında bir güçten kaynaklandığı kabulünün beraberinde getirdiği kader veya kısmet kavramları bu dış gücün hâkimiyeti karşısında oldukça derin bir teslimiyeti ifade etmekteydi. Ancak kuşkusuz bu koşullarda hayatı sürdürmek ontolojik açıdan tehlikelerin olmadığı bir hayatı ifade etmez. Zira tehlike koşulları tarihin her döneminde yoğunluğu zaman zaman değişmekle birlikte mevcuttur. Ancak burada tehlike durumlarının algılanışı modernite koşullarındakinden çok daha farklı şekillenir. Kişinin içinde yaşanılan hayata ilişkin sahip olduğu temel kabuller o hayata içkin her olgunun algılanmasını etkiler ve belirler. Nitekim bu tehlikeler de hayatın kontrolünü elinde tuttuğuna inanılan/kabul edilen üst bir güce sığınarak en azından algısal düzlemde bertaraf edilmekteydi. Hayatın olumsal karakterde olduğu ve insan etkinliği ile tasarlandığı kabulü risk kavramını ortaya çıkarmakta ve bireysel kültür ile dolayımılarak hayata içkin tehlikelerin bertaraf edilmesi sorumluluğunu bizzat bireye yüklemektedir.

Ulrich Beck'in gösterdiği gibi, artık bireylerden toplumsal olarak yaratılan sorunlara bireysel çözümler bulmaları bekleniyor; bunu bireysel kaynaklarını kullanarak ve seçimleri ile eylemlerinin başarı ve başarısızlıklarını üstlenerek yapmaları isteniyor. Başka bir deyişle artık hepimiz “hükmen bireyiz”, bize kendi hayatlarımıza yön vermeye muktedir olmamız emri verildi ve yaşam hedeflerimizin peşinden koşmamız ve onları elde etmemiz bekleniyor. Çoğumuzun üstlendiğimiz işleri halletme gücüne sahip olduğumuz şüpheli; bu, tamamen ya da en azından büyük oranda bir kurgu. Çoğumuz kendimizi “hükmen birey” statüsünden “fiilen birey” seviyesine çıkarmak için gerekli kaynaklara sahip değiliz. Hem gerekli bilgiden hem de kuvvetten yoksunuz. İçtimai sorunlara ferdi çözümler bulmaktaki cehaletimiz ve güçsüzlüğümüz özgüven kaybına, yetersizliğimizden utanmamıza ve küçük düşürülmenin acısına yol açar. Tüm bunlar belirsizlikle beslenen, daimi ve ilacı olmayan bir çaresizlik hissini duyulmasına yol açar: kişinin kendi yaşamının kontrolünü eline alamaması ve dolayısıyla kaynağı, zamanlaması, yönü ve şiddeti belli olmayan dalgalarla sürüklenen bir planktonun kaderinden farksız bir duruma lânetlenme hâli (Bauman, 2014: 129-130).

Hayatın olumsal karakteri hayatın sürekliliğine ilişkin algının değişmesine yol açan önemli dinamiklerden biri olarak değerlendirilebilir. Hayatı karakterize eden bu olumsallığın doğrudan hayatın öngörülebilirliğini aşındırmakta olduğu ve bu durumda risk algısını beraberinde getirdiği söylenebilir. Modernitenin özellikle geç modernite olarak adlandırılan içinde yaşamakta olduğumuz dönemde risk hayata için öylesi bir dinamik hâline gelmiştir ki, riskin kurumsallaştığı biçimler ortaya çıkmıştır. Giddens'in ifadesiyle borsa, tehlikeli sporlar bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Risk, tehlikenin söz konusu olabileceğine ilişkin bir haberci olarak özellikle Ulrich Beck'in de dikkat çektiği gibi, geç modernite koşullarında oldukça yaygındır. Olumsal karakterdeki geç modernite koşulları hem risk algılamasını mümkün kılmakta hem de hayata için 'şeyler'in sürekliliklerini aşındırarak gerek kurumsal düzeyde güvenlik mekanizmalarıyla gerekse bireysel düzlemde psikik güvenlik sistemimizle sağlanan güven tutumumuzu örselemekte, yani ontolojik kaygı uyandırmaktadır.

12. MODERNİTENİN REFLEKSİVİTESİ OLARAK BİLİM

Modernitenin özü gereği gelenekten köklü bir kopuş sürecini içerdiğini önceden belirtmiştik. Bu bağlamda moderniteyi modern dönem öncesinden ayıran önemli özelliklerinden bir diğerinin içerdiği yoğun refleksivite olduğunu söyleyebiliriz. Modernitenin kendi eleştirisini yine kendisinin yaratma kapasitesine sahip olduğu şeklinde felsefi nitelemelere neden olan bu özellik sosyolojik terminolojide, özellikle Giddens’in sisteminde refleksivite olarak kavramlaştırılır. Bireyin kendi davranışlarına ilişkin gerçekleştirdiği refleksif gözetim gibi modern kurumlar aracılığıyla tarihte muhtemelen görülmedik ölçüde yoğun bir refleksivite içerir. Refleksivite toplumsal hayatın gündelik pratikler içerisinde her zaman üretildiğini ve toplumsal hayatın böylece sürdürüldüğünü ifade eden yeniden-üretim süreciyle yakından bağlantılıdır. Dolayısıyla, modernitenin refleksivitesini onun toplumsal hayatın yeniden-üretimini biçimlendirdiği karakteriyle birlikte değerlendirmenin daha isabetli olacağı söylenebilir. Zira modernitenin refleksivitesi ancak yeniden-üretim sürecinde kullanılan kaynakları oluşturarak, yani yeniden-üretim süreciyle toplumsal hayatın pratiklerini etkilemektedir. Bununla beraber, modernite koşullarında refleksivite kurumsal olarak büyük oranda modern bilim aracılığıyla gerçekleştirilir. Bu bağlamda refleksivite kavramını irdelemek aynı zamanda onu modern bilimle ilişkisi içinde ele almayı gerektirir.

Modernite koşullarında refleksivite modern bilim ve toplumsal hayatın yeniden-üretim süreciyle yakından ilişkilidir. Bu süreçte gelenek elbette önemli bir rol oynar, ancak Giddens’a göre gelenek gelenekten kaynaklanmayan bir bilgi, yani bilimsel bilgi çerçevesinde moderniteye kimliğini kazandıran ‘akıl’ın talepleriyle örtüştüğü ölçüde kabul görür. Giddens’ın ifadesiyle, gerekçelendirilerek haklılaştırılmış bir gelenek iğreti giysiler içinde bir gelenektir (Giddens, 1994: 41).

Giddens’a göre “Modernite gelenek-ötesi, ancak gelenek ve alışkanlığın sağladığı kesinliklerin yerini rasyonel bilginin kesinliğinin almadığı bir düzendir” (Giddens, 2010: 13). Modern hayata içkin olgular arasında kesinlik ve değişmezlik iddiasında olup modernitenin süreklilikçi karakterini yarattığı ifade edilen dinamiklerin muhtemelen en önemlisini modern bilimin oluşturduğu söylenebilir. Ancak bilim felsefesi tartışmalarında sıkça ele alınan konulardan biri de kuşkusuz bilimin bu kesinlik iddiasıdır. Bilimin bulgularının kesinlik içerdiği

iddialarını ciddi ölçüde eleştiren pek çok düşünür bilimde hiçbir şeyin kesin olmadığını, bir bilimsel çalışmanın istenilen en güvenilir bilgiyi sağlasa bile tam anlamıyla kanıtlanamayacağını ifade eder. Giddens'a göre, modern eleştirel aklın bir yansıması olan şüphe toplumsal hayatın genel olarak varoluşsal bir boyutunu oluşturur. Bu bağlamda Giddens modern eleştirel aklın yaygın bir özelliği olan kuşkunun hem gündelik hayata son derece etkin bir biçimde nüfuz ettiğini hem de modernitede kurumsallaştığını ve tüm bilginin sadece hipotezler biçimine büründüğünü vurgular. "Aydınlanmacı proje özünde kusurludur. Modernitenin refleksivitesi giderek daha fazla kesinlik durumunda değil, metodolojik şüphecilik içinde ilerler" (Giddens, 1994: 114). Giddens Karl Popper'ın bilimin kesinlik iddialarını en sadık şekilde savunan filozoflardan biri olduğunu belirtir ve onun bütün bilimlerin kaygan kum üzerinde durduğu söylemine gönderimle bulunarak onun bile bilimin bulgularının tam anlamıyla kanıtlanamayacağını kabul ettiğini ifade eder. Özellikle geç modern çağ olarak adlandırılan modernitenin günümüzde yaşanan bu uğraşında bilgi bilmenin itimadı beraberinde getirdiği ve bilmenin emin olmak demek olduğu geleneksel çerçevedeki bilgi değildir. Bilgi artık bağlamsaldır, paradigmatiktir, her zaman güncelleştirilmeye açıktır.

Muhtemelen ancak günümüzde 20. yüzyılın sonlarında olduğumuz bu günlerde bu manzaranın ne kadar huzursuz edici olduğunu tam anlamıyla kavramaya başlıyoruz. Çünkü aklın talepleri geleneğinkilerin yerine geçtiği zaman önceki dogmaların sağladığından çok daha fazla bir kesinlik duygusu sunuyormuş gibi göründü. Ancak bu düşünce, ancak modernite refleksivitesinin aklın kesin bilginin kazanılması olarak anlaşıldığı her durumda, aslında onu altüst ettiğini görmediğimiz sürece inandırıcı olur. Modernite bütünüyle refleksif olarak uygulanmış bilgiden oluşur; ancak, bilginin kesinlik ile özdeşleştirilmesinin yanlış anlaşıldığı ortaya çıkmıştır. Baştanbaşa refleksivite olarak uygulanmış bilgiyle kurulu bir dünyada yaşıyoruz; ancak aynı zamanda bu dünya o bilginin herhangi bir unsurunun değişmeyeceğinden hiçbir zaman emin olamayacağımız bir yerdir (Giddens, 1994: 41).

Özellikle doğa bilimlerinin kesinlik iddiasının çok daha belirgin olduğunu ifade eden Giddens'a göre, modernite temel iddiaları olarak kesinlik, öngörülebilirlik, ölçülebilirlik, sınanabilirlik gibi özellikleri nedeniyle daha çok doğa bilimlerine dayanır. Moderniteye içkin bir unsur olarak doğa bilimleri moderniteyi geleneksel olandan, yani modern dönem öncesinden ayıran temel

girişim olarak nitelendirilir. Özellikle doğa bilimsel buluşlara dayanarak ortaya çıkan teknolojik gelişmeler nedeniyle doğa bilimlerine sosyal bilimlerden daha büyük önem atfedilmiştir. Giddens'in deyiimiyle yorumcu sosyolojiyi natüralist sosyolojiye tercih edenler bile sosyal bilimleri doğa bilimlerinin yoksul bir akrabası olarak değerlendirirler. Ancak Giddens'a göre sosyal bilimler moderniteyle doğa bilimlerinden çok daha derin bir ilişki içindedir. "Sosyoloji ve daha genel düzeyde sosyal bilimler modernitenin kurumsal refleksivitesinin aslı unsurlarıdır" (Giddens, 2010: 12). Ona göre toplumsal pratiklerin yine bu pratikler hakkındaki bilgiler, yani sosyal bilimlerin bulguları çerçevesinde sürekli olarak gözden geçirilmesi modern kurumların ana dokusunun bir parçasını oluşturur (Giddens, 1994: 42). Buradan hareketle, moderniteye refleksif bir karakter kazandırma bakımından sosyal bilimlerin çok daha aktif bir işlev yüklediği söylenebilir. Zira Giddens' a göre modernitenin refleksivitesi toplumsal pratiklerin, bu pratiklere ilişkin çoğunluğunu sosyal bilimsel bulguların oluşturduğu bilgiler çerçevesinde her zaman gözden geçirildiği ve böylece bu pratiklerin karakterlerini inşa edici bir biçimde etkilemesi süreciyle mümkün olur (Giddens, 1994: 39-45). Giddens'ın sisteminde refleksivitenin gerçekte toplumsal pratiklerin doğasının bir gereği olduğu ve tüm toplumsal hayat biçimlerinin kısmen aktörlerin bunlara ilişkin bilgilerinden oluştuğu varsayılır. Giddens bu konuyla ilişkili olarak Wittgeinstein'a gönderimde bulunarak, toplumsal pratiklerin nasıl sürdürüleceklerini bilmenin insan etkinliği sayesinde kullanılan ve geliştirilen pratiklerin/uzlaşımların özü olduğunu vurgular. Onun sisteminde bu durumun her toplumsal pratik için geçerli olduğu kabul edilir, ancak modernite koşullarında tarihin muhtemelen hiçbir döneminde görülmediği ölçüde yoğun olduğu vurgulanır. Bilginin eylem koşullarımıza sürekli dâhil olması modernist bilgi 'iddiaları'nın yanlışlanabilir karakterini ortaya koymakla beraber, aynı zamanda oldukça yaygın belirsizlikler yaratır. Dolayısıyla, pratikler/uzlaşımların gözden geçirilmesinin, yani refleksiyonun insan hayatının tüm yönlerine uygulanacak kadar radikalleşmesi sadece moderniteye özgü olarak değerlendirilir. Moderniteye karakterini kazandıran temel özelliklerden birinin de 'yeni olana açıklık' olduğu pek çok kişinin üzerinde uzlaştığı bir gerçektir. Giddens modernitenin yeni olana ilişkin bu tutumunu, yeninin sadece yeni olduğu için istenmesinden ziyade, yeninin bir refleksivitenin sonucu olabileceğine ilişkin beklentiden kaynaklandığını öne sürer. Toplumsal hayatın yeniden-üretimi aynı zamanda refleksif bir bakış açısının yaratmış olduğu kaynaklar sayesinde gerçekleşir. Yeniden-üretim sürecinin sonucunda elde edilen 'yeni', bu bağlamda,

sürece içkin refleksif bakış açısının ürünüdür ve bu doğrultuda insanların zihninde daha kusursuz, daha ‘güzel’, daha iyi, daha işlevsel izlenimi yaratır. Dolayısıyla, yeni olana ilişkin refleksivite beklentisinin beraberinde getirdiği talep toplumsal yaşantımızda yeni olanın eski olanı her zaman yıktığı ve böylece bitmek bilmeyen bir değişim ve süreksizlik panoramasıyla sonuçlanır. Örneğin, modern birey tüketim alanında yeni olanın her zaman daha kusursuz olduğu algısı veya ‘güdü’süyle hareket eder. Sahip olduğu bir tüketim malının yerine yenisi çıktığı anda elindeki mal artık –refleksivitenin bir örtük beklenti yüzünden– ihtiyacını karşılayan bir nesne olmaktan çıkar ve kişide yoksunluk duygusu oluşmaya başlar. Tüketim kültürünün reklâm gibi çeşitli kanallar aracılığıyla yarattığı görelî yoksunluk döngüsü nedeniyle, yoksunluğu gidermeye yönelik her girişim çok geçmeden yine bir yoksunluk duygusuyla sonuçlanır. Kişi hayat için gerekli tüm mallara fazlasıyla sahip olsa bile, içinde bulunduğu yoksunluk duygusu tam anlamıyla ortadan kalkmaz (Baudrillard, 2008: 76-77). Bu durumun modern birey için iki başat sonucu beraberinde getirdiği söylenebilir. İlki, ne kadar çabalarsa çabalasın bitmek bilmeyen bir ihtiyaç, dinmeyen bir yoksunluk durumudur. İkincisi, sürekli bir yenilenme/yenileşme durumunun yarattığı süreksizlik algısıdır. Nitekim her iki durum da, anlaşılacağı üzere, ontolojik açıdan ciddi bir kaygı unsurudur.

Giddens sosyolojinin merkezî konumda olmasının yanı sıra tüm sosyal bilimlerin modernitenin refleksivitesiyle iç içe geçtiğini vurgular. Ekonomiye ilişkin sermaye, piyasa, yatırım gibi kavramlar moderniteye özgü ekonomik sistemi anlamak için ortaya konulmuş, başlangıçları itibarıyla teknik oldukları söylenebilecek kavramlardır. Giddens bu kavramların amaçlandıkları hâllerleriyle sınırlı kalmayıp, ekonomik ortamın değişimine etkide bulduklarını ifade eder. İktisatçıların ürettiği ve kullandığı bu kavramlar çeşitli yollarla kamusal dolaşıma girerek ilgili veya ilgisiz herkese, az veya çok ulaşmış ve zımnî veya pratik bilgilere dönüşmüşlerdir. Bu ‘pratik hâkimiyet’ ile ekonomik ortamda eyleyen bireyler bu ortamı doğrudan etkiler ve değişimine katkıda bulunurlar. Ekonomik ortam iktisadî literatürün kamusal dolaşıma soktuğu ‘girdi’ler aracılığıyla sürekli olarak değişir. Dolayısıyla, ekonomik etkinlikler ile ekonomiye ilişkin bilgiler karşılıklı iç içelik ilişkisi veya başka ifadeyle sarmal bir ilişki içindedirler. Giddens sosyolojiye modernitenin refleksivitesi bakımından merkezî bir rol atfeder. Zira ona göre sosyoloji toplumsal hayata ilişkin en genel düşünce türü olarak modern toplumsal hayat için merkezî bir rol oynar. Giddens bu durumu

açıklamak için en somut göstergelerden biri olarak natüralist sosyolojik perspektiflerin etkinliklerini örnek verir. Boşanma, suçluluk, istihdam oranları, nüfus gibi istatistiksel veriler sadece toplumsal hayatın analitik karakterini tespit etmekle kalmayıp, aynı zamanda söz konusu toplumsal hayatı inşa edici bir biçimde etkilerler. Bu türden veriler ve bilgiler başlangıcından beri toplumsal organizasyonların ve devlet uygulamalarının tamamlayıcısı olagelmıştır. Modern hükümetler bunu plânlı ve programlı bir biçimde açıkça gerçekleştirirler. Anlaşılacağı üzere, sosyolojinin bulguları sadece devlet alanıyla sınırlı değildir. İnsanlar gündelik etkinlikleri sırasında sosyoloji temelli pratik bilgileri sıkça kullanırlar. Herkes az veya çok kadın erkek ilişkilerindeki farklılaşmalara, ülke olarak içinde bulunulan ekonomik koşulların ne anlama geldiğine veya içerdiği riskler gibi pek çok şeye ilişkin zaman zaman bizzat teorileştirdiği fikirlere sahiptir ve gündelik hayatlarını sürdürürken bu fikirler sayesinde eyler, deyim yerindeyse toplumsal hayatı sosyolojikleştirir (Giddens, 1994: 43). Gündelik hayatta herhangi bir eylemin niyetlenilmemiş sonuçları olabildiği gibi, bu durum da sosyolojik perspektif açısından niyetlenilmemiş bir sonuç olarak nitelendirilebilir. Nitekim sosyolojinin ortaya koyduğu bilgiler modernitenin refleksivitesiyle doğrudan iç içedir. Ancak bununla birlikte, bu süreçte ironik olduğu söylenebilecek bir durum da söz konusudur. Sosyolojinin topluma ilişkin ortaya koyduğu bilgi o toplumu süreç içerisinde değiştiriyorsa, artık ortaya çıkan yeni toplumsal koşulları ifade etmek bakımından geçersiz bir bilgiye dönüşmekte, olsa olsa tarihsel olarak ortaya konulduğu zaman ve bağlamla sınırlı kalmaktadır (Giddens, 1994: 43-45).

Sosyolojinin söylemi ile diğer sosyal bilimlerin kavram, teori ve bulguları sürekli olarak ilgili oldukları alanların “içine girip çıkarlar”. Bunu yaparken de sosyolojik düşünceyi kendiliğinden öğrenmiş olan inceleme konularını refleksivite olarak yeniden yapılandırır. Modernitenin kendisi derinden ve aslen sosyolojiktir (Giddens, 1994: 43).

Giddens’in sisteminde moderniteyi karakterize eden önemli unsurlardan biri de olumsuzluktur. Moderniteye içkin bu olumsuzluk sadece ‘gelişim’ açısından yenilenmeyi değil, aynı zamanda risk ve tehlike koşullarını da çağrıştırır. Olumsuz koşulların egemen olduğu bir hayat biçiminde hayata istikrarını kazandırabilecek unsur, olumsuzluğun mümkün kılabileceği risk ve tehlike koşullarına karşın bilinçli birer aktör olarak insanların eylemleriyle hayatı kontrol edebileceğine, bilim gibi çeşitli araçlarla hayatın aklın ölçütlerine göre

tasarımlanıp insanın ihtiyaçlarına göre biimlendirilebileceğine güvendir. Giddens'a göre bu güven tutumunun tersi semantik olarak akla gelen güvensizlik tutumu değildir. Giddens'a göre böylesi bir güven tutumunun tersi ontolojik güvenlik kaygısıdır. Olumsal koşullar aynı zamanda bir süreksizlikler evrenini çağrıştırır ve Giddens'a göre süreksizlik algısı ontolojik güvenlik kaygısının temelinde yer alır.

Olumsal koşullara ilişkin algının yarattığı süreksizlik durumu ve bunun yarattığı varlıksal güvenlik kaygısı hayatın kontrol edilmesine imkân tanıyabilecek çeşitli araçlara güvenle bertaraf edilmeye çalışılır. Ancak şunu anlıyoruz ki, toplumsal hayatın kontrolüne ilişkin girişimimiz, yani sosyal bilimlerin bizzat kendisi bile o hayatın olumsal karakterine katkıda bulunmakta ve bu bağlamda ontolojik güvenlik kaygısına zemin teşkil eden unsurlardan birini oluşturmaktadır.

Dolayısıyla, toplumsal hayat hakkında daha çok bilginin (bu bilgi empirik olarak olabildiğince iyi desteklene bile) kaderimiz üzerinde daha fazla kontrole eşit olduğu tezi yanlıştır. Bu tez fizik dünya için doğru olsa da (buda tartışılabilir), toplumsal olaylar evreni için değildir. Toplumsal dünyayı kavrayışımızı genişletmek, eğer toplumsal hayatın tümüyle insanın ona ilişkin bilgisinden ayrı olması ya da bu bilginin, belirli ihtiyaçlara bağlı davranışların 'rasyonelliğini adım adım arttırarak toplumsal eylemin nedenleri içinden sürekli szlebilmesi söz konusu olsaydı, toplumsal kurumları giderek daha aydınlatıcı bir biçimde kavramak mümkün olabilir ve dolayısıyla onlar üzerinde artan bir 'teknolojik' kontrol oluşturabilirdi (Giddens, 1994: 45).

Giddens'ın düşüncesinde bilimsel etkinlik Aydınlanmanın bir amaç olarak miras bıraktığı 'bütünleşme'nin gereklerine her zaman uygun düşmez. Giddens bu durumu birkaç dinamik aracılığıyla açıklamaya çalışır. Öncelikle bilgi edinme süreci iktidar konumundakilerin müdahalelerine açıktır ve çoğunlukla bilgi iktidarların kısmi çıkarlarına hizmet edecek biçimde kullanılır. Giddens iktidarın bilgi ve bilgi edinme süreciyle ilişkili bu yönelimini 'farklı kılıcı g' olarak kavramlaştırır. İkinci olarak, bilginin ve bilme etkinliğinin toplumsal dünyada değerlerin süzgecinden geçerek, yani yerleşik değerler aracılığıyla ifade kazandığını belirir. Giddens'a göre değer sıralamaları bilişsel yönelimdeki yeniliklerden etkilenir, ancak bilimsel etkinlik ve onun sonucu olan bilgi değerlerin rasyonel temelini tek başına oluşturamaz. nc olarak, Giddens

bilme etkinliğinin amaçlanmamış sonuçlarına işaret eder. Giddens toplumsal hayata ilişkin bilginin ilgili olduğu koşulların tümünü kapsayamayacağını belirtir. Bilgi özellikle ilgili olduğu koşullar dışında ortaya konma gayesinden farklı çeşitli sonuçları beraberinde getirir. Toplumsal dünyaya ilişkin bilgilerimizin o hayatı tüm yönleriyle kesin bir biçimde nitelemesi ve tanımlaması toplumsal hayatın refleksivitesi nedeniyle engellenir.

Özetleyecek olursak: sosyal teorinin bulguları kamusal dolaşıma girerek ve toplumsal etkileşimlerde sözel bilince ait kaynaklardan birini oluşturarak modern kurumların yeniden-üretimini etkiler. Nitekim modern bilimler modern hayat biçiminin refleksivitesine bu bağlamda hizmet ederler. Bu durum modern hayat biçiminin bilimin bulguları çerçevesinde her zaman yeniden-üretilmesini beraberinde getirir. Giddens'ın sistemi işığında değerlendirirsek, toplumsal hayatımızın bilgisini edinmenin o hayatı kontrol altında tutmamızı sağlayacağı kabulü aslında geçersizdir. Zira sonuç itibariyle toplumsal hayatımızın bilgisini edinme girişimimiz onun kontrolünü değil kontrolszliğn çağrıştıran değer'iime, dönüşüme, başka ifadeyle süreksizlikçi karakterine katkıda bulunur. Toplumsal olana ilişkin bilgi toplumsal hayatın değer'işken ve istikrarsız karakterini derinleştirir. Burada vurgulanmak istenen Şey toplumsal hayatın bilinemezliği değeril, onu bilme çabalarımızın istikrarsızlığına katkıda bulunduğudur.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Sosyal problemlerin temelinde tarihsel ve kültürel bağlamın yoğun ve karmaşık yapısı, özellikle de içinde bulunduğumuz modern çağda bireysel, toplumsal ve küresel ölçekli ilişkiler ağı vardır. Şüphesiz bu ilişkiler ağını her ayrıntısı ile, başka ifadeyle bütün yönleri ile ele alan bir araştırma, analiz, irdeleme kısacası bir çalışma ortaya koymak mümkün değildir. Zira araştırma alanının değişken karakteri ona ilişkin söylenenleri önemli oranda, en azından tarihsel bir bağlamla sınırlandırır. Ancak yine de bu insan kültürüne özgü gerçeklikleri bilme çabamızı değersizleştiren bir durum olarak alınmaz. Ortaya koyduğumuz bilgi ve bulguların büyük oranda tarihsel veya toplumsal bağlamla sınırlı kalması bilme etkinliğimizin ebedi ve değişmez olanı yakalama idealinin değerinden bir şey kaybettirmez. Kaldı ki insan kültürüne özgü problemlerin tümü tarihsel veya toplumsal bağlamla sınırlı değildir. İnsan kültürünün veya tarihinin temel ve değişmeyen, tarihsel koşullara bağlı olarak farklı biçimlerde ve farklı yoğunluklarda ortaya çıkan pek çok temel problemi olduğu aşikârdır. Ve nitekim bu problemler içinde bulunulan hayata etkisi oranında sosyal bilimsel çalışmaların ilgisine mazhar olmuşlardır.

Böylesi bir ilginin örneklerinden biri olarak değerlendirilebilecek olan bu çalışma üç ana eksen etrafında şekillenmektedir. Çalışmamızın ilk eksenini benlik ve benliğin gelişme sürecine ilişkin tartışmalardan oluşmaktadır. Bu tartışmalardan elde edilen sonuç modern çağda benliğin öncelikle bireysel kimlik çerçevesinde oluştuğudur. Bu durum kişiyi hayata güveni sağlamaya sevk eden toplumun sağladığı ‘koruyucu koza’dan yoksun bırakıp ve belki de tarihte görülmedik ölçüde derin bir yalnızlığa sürüklemektedir. Varlıksal güvenlik duygusunun benliğin gelişim süreciyle yakından ilişkisi özellikle Giddens’in Erikson’un sosyal gelişim kuramından hareketle yürüttüğü tartışmalarla temellendirilmeye çalışılmıştır. Giddens’in benliğin boyutları olarak Freud’un id, ego ve süperego kavramlaştırmaları yerine önerdiği temel güvenlik sistemi, pratik bilinç ve sözel bilinç kavramlaştırmaları çerçevesinde benlik ve benliğin gelişim süreci anlaşılmasına çalışılmış ve özellikle varlıksal güvenlik duygusunun temeli olarak alınan temel güvenlik sisteminin oluşumu için rutinler ve sürekliliklerin ne kadar önemli olduğu tartışılmıştır. Nitekim Giddens’in analizleri doğrultusunda gerçekleştirilen çalışmamızın ilk ekseninden elde edilen sonuç, temel güvenlik sistemimizin gelişiminin içinde yaşadığımız hayatın süreklilikler ve rutinler ağını barındırmasıyla orantılı olarak gerçekleştiğidir. Diğer bir ifadeyle, içinde yaşanan

hayatın süreksizlikler içermesi benliğin gelişim sürecinde temel güvenlik sistemimizi zedeleyen etkiler yaratmakta ve içinde yaşadığımız hayata ilişkin, temelinde varlığımızı sürdürmeye dair kaygıların yattığı çeşitli problemler açığa çıkarmaktadır.

Çalışmamızın ikinci eksenini Giddens'in görüşleri çerçevesinde benlik ile kurumsal düzeyler arasındaki sarmal ilişki zemininin irdelenmesini içermektedir. Benliklerimizin içinde yaşamakta olduğumuz hayatın makro boyutları olarak kurumsal düzeyleri nasıl etkilediği ve onlardan nasıl etkilendiğini Goffman'ın 'toplumsal etkileşim bağlamları' ve 'toplumsal karşılaşmalar' kavramları çerçevesinde tartışan Giddens'in irdemelerinden, kurumsal düzeydeki süreksizliklerin içinde bulunduğumuz toplumsal etkileşim bağlamlarında benliklerimizin gelişim sürecine nasıl sirayet ettiği ve aynı zamanda temel güvenlik sistemimize içkin kaygı ve korkuların yine toplumsal etkileşim bağlamları çerçevesinde kurumsal düzeyleri nasıl etkilediği tartışılmıştır. Kısaca ifade edecek olursak, toplumsal etkileşim bağlamları varlıksal güvenlik kaygısının bireyden kurumsal düzeylere ve kurumsal düzeylerden bireylere yansımalarının zeminini teşkil etmektedir.

Üçüncü eksen modernitenin kurumsal düzeylerinin varlıksal güvenlik duygusuyla ilişkisi üzerine tartışmalardan oluşmaktadır. Modernite özellikle geç modern çağda süreksiz, gelip geçici, olumsal ve öngörülemez nitelikte içerimler meydana çıkarmıştır. Giddens'in ifadesiyle, kişisel yaşamlarımızın en mahrem yanlarına bile sirayet eden modernite ve içerimleri benliklerimizin gelişim sürecini derinden etkilemektedir. Bauman'ın 'akışkan modernite' kavramlaştırmasıyla işaret ettiği bu süreksizlikçi içerimler benlik gelişiminin varlıksal güvenlik duygusu için zorunlu koşul olan rutin ve düzenlilik algısını aşındırır türden sonuçlar yaratmaktadır.

Anthony Giddens'in sosyal bilim yapma yöntemi ve varlıksal güvenlik problemlerine ilişkin analizlerinden hareketle gerçekleştirdiğimiz çalışmamızın ulaştığı en temel sonuç, modernitenin, doğuşundan geç modern çağ olarak adlandırdığımız günümüze değin gerçekleşen tarihsel ve kültürel seyri süresince, kendi karakteristik özellikleriyle paralel bir biçimde geçirmiş olduğu dönüşümler sonucunda, esnek ve süreksizlikler içeren bir biçim kazandığı ve benliğin gelişim süreciyle ilişki içinde kişisel yaşamlarımıza derinden sirayet eden bir varlıksal güvenlik problemi ortaya çıkardığıdır.

KAYNAKÇA

- Akarsu, Bedia. (1987), *Çağdaş Felsefe*. İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- Baudrillard, Jean. (2008), *Tüketim Toplumu*, çev. Hazal Deliceçaylı, Ferda Keskin. Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Baudrillard, Jean. (2000), *Kötülüğün Şeffaflığı*, Çeviri: Işık Ergüden, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bauman, Zygmunt. (2008), *Bireyselleşmiş Toplum*, çeviren: Yavuz Alogan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bauman, Zygmunt. (2009), *Akışkan Aşk/İnsan İlişkilerinin Kırılganlığına İlişkin*, çev. Işık Ergüden, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bauman, Zygmunt. (2006), *Küreselleşme*, çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bauman, Zygmunt. (2001), *Parçalanmış Hayat*, çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bauman, Zygmunt. (2014), *Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm*, çev. F. Doruk Ergun, Say Yayınları, İstanbul.
- Berman, Marshall. (1999), *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*, çev. Ümit Altuğ, Bülent Peker, İletişim Yayınları.
- Bumin, Tülin. (2005), *Tartışılan Modernlik: Descartes ve Spinoza*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Bottomore, Tom & Robert Nisbet. (2006), *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, yayına haz. Mete Tunçay, Aydın Uğur, Kırmızı Yayıncılık, İstanbul.
- Çörekçiöğlü, Hakan. (2004), *Bir Politika Filozofu olarak Kant*. Basılmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Çörekçiöğlü, Hakan. (2005), *Rönesans'ın 'Doğa'sı/16. Yüzyılda Büyüsel Bilimin Felsefi Temelleri*, Dokuz Eylül Yayınları.
- Featherstone, Mike. (2005), *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü*, çev. Mehmet Küçük, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

- Frankfurt Okulu*, (2006), çev. Salih Akkanat, H. Emre Bağce, Güven Bakirezer, Kahraman Bozkurt, Fatih Demir, Esin H. Dinçer, Demet Songurtekin, Armağan Öztürk, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Freud, Sigmund. (2000), *Psikanaliz Üzerine*, çev. A. Avni Öneş, Say Yayınları, İstanbul.
- From, Erich. (2011), *Özgürlük Korkusu*, çev. Selma Koçak, Doruk Yayınları, İstanbul.
- From, Erich. (1996), *Özgürlükten Kaçış*, Çeviri: Şemsa Yeğin, Payel Yayınları, İstanbul.
- Gander, Mary J., Gardiner, Harry W. (2004), *Çocuk ve Ergen Gelişimi*, Yayına Haz.: Prof Dr. Bekir Onur, çev. Prof. Dr. Ali Dönmez, Prof. Dr. Nermin Çelen, Prof. Dr. Bekir Onur. İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Geniş, Şerife. (2007), “Küreselleşme, Toplumsal Eşitsizlik ve Mekânsal Ayrışma”, *Sivil Toplum Düşünce & Araştırma Dergisi*, yıl 5, sayı 17-18, Ocak-Haziran.
- Giddens, Anthony. (2010), *Modernite ve Bireysel-Kimlik*, çev. Ümit Tatlıcan, Say Yayınları, İstanbul.
- Giddens, Anthony. (1984), *The Constituent of Society*, University of California Press (Çeviri metin: Ümit Tatlıcan).
- Giddens, Anthony. (2000), *Elimizden Kaçıp Giden Dünya*, çev. Osman Akınhay, Alfa Yayıncılık, İstanbul.
- Giddens, Anthony. (2001), *Modernliği Anlamlandırma*, çev. Murat Sağlam/Serhat Uyurkulak, Alfa Yayıncılık, İstanbul.
- Giddens, Anthony. (1994), *Modernliğin Sonuçları*, çev. Ersin Kuşdil, Ayrıntı Yayıncılık, İstanbul.
- Giddens, Anthony. (2009), *Kapitalizm ve Modern Sosyal Teori*, Çeviren: Ümit Tatlıcan, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Giddens, Anthony. (2005), *Sosyal Teorinin Temel Problemleri*, çev. Ümit Tatlıcan, Paradigma Yayınları, İstanbul.
- Giddens, Anthony. (2003), *Sosyolojik Yöntemin Yeni Kuralları*, çev. Ümit Tatlıcan, Bekir Balkız. Paradigma Yayınları, İstanbul.

- Goffman, Erving. (2009), *Günlük Hayatta Benliğin Sunumu*, çev. Barış Cezar, Metis Yayınları, İstanbul.
- Habermas, Jürgen. (2007), *Kamusal Yaşamın Yapısal Dönüşümü*, çev. Tanıl Bora, Mithat Sancar. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Habermas, Jürgen. (1999), *Öteki Olmak Ötekiyle Yaşamak*. çev. İlknur Aka. YKY, İstanbul.
- Habermas, Jürgen. (2004), *İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim*, çev. Mustafa Tüzel, YKY, İstanbul.
- Harvey, David. (2012), *Postmodernliğin Durumu*, Çeviri: Sungur Savran, Metis Yayınları, İstanbul.
- Horkheimer, Max, W. Adorno, Theodor. (2010), *Aydınlanmanın Diyalektiği*, çev. Nihat Ülner, Elif Öztarhan Karadoğan, Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- Kumar, Krishan. (1999), *Sanayi Sonrası Toplumdan Post-modern Topluma Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları*. çev. Mehmet Küçük. Dost Kitabevi. Ankara.
- Layder, Derek. (2006), *Sosyal Teoriye Giriş*. çev. Ümit Tatlıcan. Küre Yayınları, İstanbul.
- Piaget, Jean. (2007), *Çocukta Dil ve Düşünme*, çev. Yusuf Turan Günaydın, Palme Yayıncılık, İstanbul.
- Piaget, Jean. (2007), *Çocukta Karar Verme ve Akıl Yürütme*, çev. Yusuf Turan Günaydın, Palme Yayıncılık, İstanbul.
- Piaget, Jean. (2005), *Çocuğun Gözüyle Dünya*, çev. İsmail Yerguz, Dost Kitabevi, Ankara.
- Polanyi, Karl. (2007), *Büyük Dönüşüm/ Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri*, çev. Ayşe Buğra, İletişim Yayınları.
- Ponty, Marleau. (2005), *Algılanan Dünya*, çev. Ömer Aygün, Metis Yayınları.
- Ritzer, George. (2000), *Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek*, çev. Şen Süer Kaya, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Sagan, Carl. (2015), *Kozmos*, Çeviri: Reşit Aşçıoğlu, Altın Kitaplar Yayınevi
- Stuart, Hall & Martin, Jacques. (1995), *Yeni Zamanlar*, çev. Abdullah Yılmaz. Ayrıntı Yay. İstanbul.

- Swingewood, Alan. (1998), *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*, çev. Osman Akınhay. Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Slattery, Martin. (2007), *Sosyolojide Temel Fikirler*. Yayına hazırlayan; Ümit Tatlıcan, Gülhan Demiriz. Sentez Yayıncılık, İstanbul.
- Tatlıcan Ümit. (2005), *Fenomenolojik Sosyoloji*, Felsefe Ansiklopedisi, (ed.) Ahmet Cevizci, Ebabil Yayıncılık.
- Tatlıcan Ümit., Binay Berivan. (2010), Anthony Giddens, *1900'den Günümüze Büyük Düşünürler*, II. Cilt, Doç. Dr. Çetin Veysel, Etik Yayınları.
- Onur, Bekir. (2004), *Gelişim Psikolojisi*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Güney Çeğin, Emrah Göker, Alim Arlı, Ümit Tatlıcan. (2007), *Ocak ve Zanaat. Pierre Bourdieu Derlemesi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Özcan, Hanifi, *Birbirine Zıt İki Epistemolojik Yaklaşım: "Temelcilik" ve "İmancılık"*.<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/743/9487.pdf>
- Yıldırım, Leyla, *Sanat- Zanaat Buluşması ve Wiener Werkstätte Tekstilleri*.http://www.sanatvetasarim.gazi.edu.tr/web/makaleler/8_leyla.pdf
- Yırtıcı, Hakkı. (2005), *Çağdaş Kapitalizmin Mekânsal Örgütlenmesi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Wallerstein, I. (1991), *Tarihsel Kapitalizm*, çev. Necmiye Alpay, Metis Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Kenan GÜNDAL

Doğum Yeri ve Tarihi : Nizip 23.02.1981

EĞİTİM DURUMU

Lisans Öğrenimi : Adnan Menderes Üniversitesi, F.E.F. Sosyoloji Böl.

Yüksek Lisans Öğrenimi :

Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

BİLİMSEL FAALİYETLERİ

Makaleler

-SCI :

-Diğer :

Bildiriler

-Uluslararası :

-Ulusal :

Katıldığı Projeler :

İŞ DENEYİMİ

Çalıştığı Kurumlar ve Yıl : Adalet Bakanlığı, Söke Denetimli Serbestlik Müdürlüğü, 2013

İLETİŞİM

E-posta Adresi : kenangundall@hotmail.com

Telefon : 0507 930 42 02

Tarih : 2015